

JURA

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja

Tartalomból

STUDIUM

HÁMORI ANTAL:

Az „eutanázia” aktuális kérdései (etikai, jogi, teológiai aspektusok)

KOVÁCS-GÁBRI ANGÉLA:

*A bírósági döntéshozatal kognitív-érzelmi oldala
a megismeréstudományok szemszögéből*

NADRAI, NORBERT:

*Directions of legal redress in the electoral procedure,
appropriate forum for legal redress, uniform case-law
instead of differing adjudication*

SZABÓ JUDIT:

Közigazgatási jogvita kontra büntetőjog

COLLOQUIUM

DÁNIELNÉ KISS ILDIKÓ:

*A polgári perrendtartás szabályainak alkalmazása
a bírósági végrehajtás során*

HERKE CSONGOR – KOVÁCS GÁBOR:

A bűnjelkezelés anomáliái Magyarországon

HUYNH, THI TRUC GIANG:

*The legal concept of “child” and children’s rights
in Vietnam from 1945 to date*

LÁSZLÓ VILMOS CSONGOR:

Változó köznevelési igazgatás

AD HOC

SZÉCSI ANDRÁS:

*Könyvismertetés – Julesz Máté: Az egészséghez fűződő jog.
Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2021*

JURA

a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos lapja

2021. 1. szám

HU-ISSN 1218-0793

Felelős kiadó: Dr. Fábíán Adrián dékán

A Szerkesztőbizottság

Elnöke: Dr. Korinek László

Tagjai: Dr. Fábíán Adrián, Dr. Herke Csongor, Dr. Kecskés András,
Dr. Maczonkai Mihály, Dr. Szécsényi László, Dr. Szilovics Csaba,
Dr. Tóth Mihály, Dr. Trócsányi László, Dr. Visegrády Antal,
Dr. Knut Werner Lange, Dr. Lucian Bercea, Dr. Peter Hay,
Dr. Veronica Rebreanu, Dr. Andityas Soares de Moura Costa Matos,
Dr. Mirela Župan

Főszerkesztő: Dr. Tilk Péter

Szerkesztő: Dr. Bankó Zoltán, Dr. Mohay Ágoston

Postacím: 7602 Pécs, Pf. 450
e-mail: tilk.peter@ajk.pte.hu

A lap, valamint a benne szereplő valamennyi cikk szerzői jogilag védett, ezeknek a szerzői jogi törvény keretein kívül történő bármilyen felhasználása jogellenes és büntetendő. Fénymásolatok személyes használatra készíthetők az egyes tanulmányokról, vagy azok részleteiről. Üzletszerűen készített, illetve felhasznált másolatok díjkötelesek. A megjelenítésre szánt kéziratokat kérjük a fenti e-mail címre eljuttatni. A tanulmányok kötelező és támogató lektorálás után publikálhatók. A beküldendő tanulmányok leírási és idézési követelményei a <http://jura.ajk.pte.hu/> linken található. Folyóiratunk korábbi számai a <http://jura.ajk.pte.hu/index.php?link=letoltes> linken is elérhetők.

A Jura c. folyóirat leírási és szerkesztési követelményei megtalálhatók a <http://jura.ajk.pte.hu/honlapon>.

TARTALOM

STUDIUM

HÁMORI ANTAL:

Az „eutanázia” aktuális kérdései (etikai, jogi, teológiai aspektusok)5

KOVÁCS-GÁBRI ANGÉLA:

A bírósági döntéshozatal kognitív-érzelmi oldala a megismeréstudományok szemszögéből 30

NADRAI, NORBERT:

Directions of legal redress in the electoral procedure, appropriate forum for legal redress, uniform case-law instead of differing adjudication44

SZABÓ JUDIT:

Közigazgatási jogvita kontra büntetőjog67

COLLOQUIUM

DÁNIELNÉ KISS ILDIKÓ:

A polgári perrendtartás szabályainak alkalmazása a bírósági végrehajtás során86

HERKE CSONGOR – KOVÁCS GÁBOR:

A bűnjelkezelés anomáliái Magyarországon 104

HUYNH, THI TRUC GIANG:

The legal concept of “child” and children’s rights in Vietnam from 1945 to date 113

LÁSZLÓ VILMOS CSONGOR:

Változó köznevelési igazgatás..... 127

AD HOC

SZÉCSI ANDRÁS:

Könyvismertetés – Julesz Máté: Az egészséghez fűződő jog. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2021 141

CONTENTS

STUDIUM

ANTAL HÁMORI:

Current issues of „euthanasia” (ethical, legal, theological aspects)5

ANGÉLA KOVÁCS-GÁBRI:

Cognitive-emotional aspects of judicial decision-making from the perspective of cognitive science 30

NORBERT NADRAI:

Directions of legal redress in the electoral procedure, appropriate forum for legal redress, uniform case-law instead of differing adjudication 44

JUDIT SZABÓ:

Administrative Legal Dispute versus Criminal Law 67

COLLOQUIUM

ILDIKÓ DÁNIELNÉ KISS:

Application of the Rules of the Code of Civil Procedure in judicial enforcement ... 86

CSONGOR HERKE – GÁBOR KOVÁCS:

The anomaly of evidence treatment in Hungary 104

THI TRUC GIANG HUYNH:

The legal concept of “child” and children’s rights in Vietnam from 1945 to date 113

VILMOS CSONGOR LÁSZLÓ:

Altering Public Education Administration 127

AD HOC

ANDRÁS SZÉCSI:

Book Review – Máté Julesz: The Right to Health. Medicina Publisher, Budapest, 2021 141

STUDIUM

Dr. Hámori Antal PhD

egyetemi docens, Budapesti Gazdasági

Egyetem

Az „eutanázia” aktuális kérdései (etikai, jogi, teológiai aspektusok)

I. Bevezetés

Jelen tanulmány az „eutanázia” témájának jelentőségével, aktualitásával, definíciókra is kiterjedő kérdéskörével, az „eutanázia”-szabályozásokkal, gyakorlatokkal foglalkozik. Ennek keretében tárgyalja az életvégi döntések, az autonómia és életvédelem etikai, jogi, teológiai vetületét, a „passzív eutanázia” különböző meghatározásait, az „öngyilkosságban közreműködés”-t, az „eutanázia” kánonjogi fogalmát, minősítését, a világi joghoz képest fennálló különbségeit, a „magzati »eutanaziá«”-t, a hazai és külföldi szabályozásokat, gyakorlatokat. Azt a kérdést is igyekezve megfelelően megválaszolni, hogy mikor mértékletesek az „életvégi döntések”, mi az „autonómia” és életvédelem összhangja, mi a jó, mi a helyes – igazságos, méltányos, jogszerű, emberhez méltó (mi a „Ne

ölj!”¹, az „élet szentsége” tartalma; vö. pl. „túl buzgó gyógyítás” elutasítása).

II. Az „eutanázia” témájának jelentősége, aktualitása, kérdésköre

Az „eutanázia” az Európai Unióban, tagállamaiban, Magyarországon is, és más országokban jelenleg is nagyon jelentős, aktuális téma – a fogalmi meghatározás vonatkozásában is, a Magyar Orvosi Kamara Etikai Kollégiumának elnökét – 2020-ban – is foglalkoztatja.² A kérdéskör leginkább az élet és az önrendelkezés (autonómia) értéke, védelme, találkozása, illetve ütköztetése körül forog, a különböző álláspontok mozgatórugói alapvetően az emberről, az emberi méltóságról, az ember szabadságáról vallott eltérő felfogások. Az egyik nézet szerint az „ember” (az emberi *személy*), az ember-státusz nem függ például tudati szinttől, az az emberi fajhoz tartozás tényével adott abban az értelemben, hogy minden emberi lény ember, etikailag és jogilag egyaránt. Egy másik felfogás ugyanakkor azt vallja, hogy az „ember” (az emberi *személy*), az ember-státusz az emberi lény bizonyos fejlettségi szintjéhez, annak eléréséhez, illetve fennmaradásához kötött, amely az életkor, a betegség, a haldoklás, szenvedés függvényében értetik. Olyan vélemény is létezik, az önrendelkezés szabadságára, az ahhoz való jogra, illetve az emberi méltóság tiszteltben tartásához való jogra hivatkozva, amely szerint az ember teljesen szabadon rendelkezhet

az élete felett (például akár azért, mert idősként magányosnak érzi magát, illetve „elfáradt”), és ez az állam által is tiszteletben tartandó, oly annyira, hogy egy ilyen döntéshez még orvosi, gyógyszerészi segítséget is biztosítani kell.³ Ezen nagyon eltérő álláspontok tudományos körökben is tükröződnek, valamint a jogalkalmazók, illetve a jogalkotók előtt ugyancsak megjelennek.⁴ Különösen a politikában és az azt erősítő civil szervezetek körében fordulnak elő éles összecsapások, amelyek révén olykor inkább a hangosabb, az erősebb hallatja hangját jogszabályokban, és a szavazatoptimalizálás is jelentősen befolyásolja egy-egy kérdés kimenetelét (különösen a még meg nem született emberi lény kevésbé tudja hallatni hangját),⁵ vagyis nem biztos, hogy az objektíve helyes álláspont érvényesül (főleg, ha az objektivitás, az objektíve helyes erkölcsi és jogi rend létezését is tagadják, vagy legalábbis megkérdőjelezzik, kétségsbe vonják).⁶

Az „eutanázia”, „asszisztált öngyilkosság” – és az abortusz – megengedése az utóbbi években egyre inkább terjed [az „eutanáziá”-hoz, „asszisztált öngyilkosság”-hoz ld. pl. a hollandiai, a belgiumi, a luxemburgi, a svájci, a németországi, az oregoni, a vermonti, a washingtoni, a montanai, a kaliforniai, a coloradói, a québeci, a kanadai, az uruguayi, a kolumbiai szabályozást, gyakorlatot – Svájcban, Németországban és az említett USA-beli államokban az „asszisztált öngyilkosság”, a megnevezett többi államban az (egyéb) aktív „eutanázia” is megengedett⁷]; az államokra és a nemzetközi szervezetekre is egyre erősödő nyomás nehezedik,

amelynek nem könnyen tudnak ellenállni, ha egyáltalán eltérő álláspontot képviselnek.⁸ Napjaink világára jellemző, hogy mind a törvényhozó, egyéb jogalkotó, mind az alkotmánybíróság, illetve e testület funkcióját betöltő bíróság (ld. pl. az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában) és egyéb bíróság indokolási problémákkal küszködő, ’kompromisszumos’ válaszokat ad a felmerülő kérdésekre (különösen igaz ez a művi abortusz szabályozására és annak megítélésére – vö. pl. „magzati »eutanázia«”).⁹

Az *emberi lény életének és az önrendelkezés szabadságának jelentőségét, valamint e kettő viszonyát az is mutatja, hogy az emberi lény élete nélkül az ember önrendelkezése, önrendelkezési szabadsága sem létezik. Ennek megfelelően olvasható például az, hogy: „Az alany autonómiájának hangsúlyozása nem juthat el az autonómia forrásának, azaz önmaga létének megszüntetéséig.”¹⁰*

Az alábbiakban az elengedhetetlen fogalmi tisztázás keretében („Mi »eutanázia« és mi nem az?”) különböző, például egyházi „eutanázia”-definíciókra is kitérve szólok az „eutanázia”-szabályozásokról, gyakorlatokról, először az életvégi döntéseket, az autonómia és életvédelem jogi vetületét említve.

III. Az „eutanázia”- szabályozások, gyakorlatok

1. Életvégi döntések – autonómia és életvédelem a jog tükrében

Az „eutanázia” témakörében szólni kell az „életvégi döntések”-ről, az „autonómia és életvédelem” kapcsolatáról. E téma és feladat sem könnyű, mert nagyon súlyos és hatalmas, aktuális. Az „életvégi döntések” rendkívül nehezek, összetettek (ld. pl. szenvedés, félelem, ki, mely jogalany mikor, mit, milyen feltételekkel, hogyan tehet, illetve nem tehet),¹¹ és a „jog” fogalma sem egyszerű. Álláspontom szerint az „autonómia” és az életvédelem – az objektíve helyes erkölcsi rendnek megfelelően – egybecseng; így az életvégi döntések mértékletesek, jogba ágyazottak. A jog a „jó”-ban, az „igaz”-ban gyökerezik.¹² Jognak az nevezhető, ami jó, ami helyes – igazságos, méltányos (annyiban, amennyiben – az más, súlyos kérdés, hogy mit, hogyan lehet, szabad, kell tenni, vagy nem tenni, ha és amennyiben valami, valamely aktus nem jó, nem helyes, nem igazságos, nem méltányos, nem jog).¹³

Kérdés, mikor mértékletesek az „életvégi döntések”, mi az „autonómia” és az életvédelem összhangja, mi a jó, mi a helyes – igazságos, méltányos, jogszerű (mi a „Ne ölj!”¹⁴ tartalma)?

A kérdés megválaszolása előtt érdemes utalni a „passzív eutanáziá”-val kapcsolatos azon fogalmi meghatározásra, amely szerint nem minősül „eutanáziá”-nak az életfenntartó vagy életmentő beavatkozás visszautasításá-

nak lehetősége, ha a beteg olyan súlyos betegségben szenved, amely az orvostudomány mindenkori állása szerint rövid időn belül – megfelelő egészségügyi ellátás mellett is – halálhoz vezet és gyógyíthatatlan, és a betegség természetes lefolyása lehetővé van téve.¹⁵

Ennek értelmében – megítélésem szerint – a hatályos magyar jog, ezen belül az Eütv. sem ismeri az „eutanáziát” (sem aktív, sem passzív formájában).¹⁶ A fogalmi elhatárolás szempontjából a konjunktív feltételek közül a „természetes” szónak is meghatározó jelentősége van. Az „eutanázia” fogalmának meghatározása vonatkozásában meglévő véleménykülönbségek egy része – meglátásom szerint – a „természetes” szó, a „betegség természetes lefolyását lehetővé téve” szövegrész eltérő értelmezése, jelentőségének más súly tulajdonítása miatt áll fenn.¹⁷ Így az úgynevezett „túlbugzó gyógyítás” elutasítása – az általam is képviselt terminológia szerint – nem tartozik a „passzív eutanázia” körébe.¹⁸ Megemlítendő, hogy a jelenleg hatályos magyar állami szabályozás nem tartalmazza az „eutanázia” szót; korábban pedig jogellenes magatartásként foglalta magában.¹⁹ Az „eutanázia” szó a CIC-ben és a Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium-ban (a továbbiakban: CCEO – 1990) sem szerepel, de a kánonjogi relevanciával bíró hiteles egyházi tanítóhivatali megnyilatkozásokban – mint erkölcsileg és jogilag rossz magatartásról – bőségesen olvashatunk róla,²⁰ s így a CIC 1397. kánonjának, a CCEO 1450. kánonja 1. §-ának, illetve az eredményes „magzati »eutanázia«” (ld. úgynevezett „genetikai indikáció”) esetében a CIC 1398. kánon-

jának, a CCEO 1450. kánonja 2. §-ának hatálya alá esik, azaz büntetőjogilag is jelentőséggel bír.²¹

A mai magyar állami büntető törvénykönyv szerinti szabályozáshoz képest a különbségek különösen a következőkben állnak: míg az állami büntetőjogi reguláció az „aki mást [...] megöl”-ben – és az „öngyilkosságban közreműködés”-ben – ölt testet,²² addig az egyházi büntetőjog az „aki emberölést követ el”-ben („*Qui homicidium patrat, [...]*”) gondolkodik, vagyis az utóbbiba a saját élet kioltása is – értelemszerűen – beletartozik (ld. úgynevezett „eredménytelen bűncselekmény”); az más kérdés, hogy „kétség” esetén – ld. az egyházi büntető-eljárásjog által is ismert „*in dubio pro reo*” elvét – egyéb, kevésbé hátrányos jogkövetkezmények sem kerülnek alkalmazásra;²³ az eredményes önölés esetére említve: alig képzelhető el ugyanis olyan eset, amikor az ún. „öngyilkosság” (önölés) „*bűn jellege*”, teljes beszámíthatósága nyilvánvalóan bizonyítható, és egyszersmind a temetés elvégzése botrányt is okozna.²⁴

A kétfajta jogrend közti különbség sajátos *büntetések* céljaiban és eszközeiben is tükröződik: míg az egyházi jog elsődlegesen az örök életet szolgálja, hirdeti és védelmezi (azt tekinti a *legfőbb közjónak*), addig a világi jog az evilági életre (a földi javakra) koncentrált, eszközeit (például a büntetési tételeit) annak szolgálatában biztosítja. Ha azonban az ember teljes méltóságának védelme és kibontakoztatása a világi jog célja (nem annak megsértése és megsemmisítése: lásd például *művi abortusz* és „*eutanázia*”), eszközül pedig a *természetjog* követelményeit is segít-

ségül hívja, annak figyelembevételével hozza és alkalmazza szabályait, akkor a világi jog is az emberi testvériséget, az ember igaz javát és az egész emberiséget szolgálja.²⁵

Az, hogy a mai magyar állami büntetőjogi szabályozás – szemben a kánonjoggal – nem rendeli büntetni az úgynevezett „öngyilkosság”-ot (önölést), nem jelenti azt, hogy e cselekmény az állami reguláció szerint jogszerű lenne: a *polgári jog* ugyanis *tiltja*.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:1. § (2) bekezdése akként rendelkezik, hogy: „*A jogképességet korlátozó jognyilatkozat semmis.*”; az ehhez fűzött magyarázat szerint: „Az ember és jogalanyisága olyannyira elválaszthatatlanok egymástól, hogy a jogképességről maga a jogosult sem rendelkezhet. Ezért a (2) bekezdés kimondja, hogy a jogképességet korlátozó jognyilatkozat semmis. Az ember tehát sem szerződéssel, sem egyoldalú jognyilatkozattal nem mondhat le arról, hogy jogokat szerezzen és kötelezettségeket vállaljon. A rendelkezés az *a minori ad maius* elvéből következően a jogképesség teljes kizárását tartalmazó nyilatkozatra is vonatkozik.”²⁶

A személyiségi jogok általános védelme körében a Ptk. 2:42. §-ának magyarázata tartalmazza, hogy: „Az élethez való jogról való lemondás, az élethez való jog megsértésébe való jogosulti hozzájárulás a büntető törvényben szabályozott emberölés miatt nem lehet érvényes. A személyiségi jogok védelmét értelemszerűen így nem lehet kizárólag az érintett jogalany kívánásaitól, önrendelkezési jogának gya-

korlásától függővé tenni. Más szóval a jognak a jogalanyt saját magától is meg kell védenie bizonyos szituációkban. Ezek a helyzetek azonban pontosan kategorizálhatatlanságuk és sokszínűségük okán szükségszerűen nem kaphatnak helyet a Ptk.-ban egy felsorolás formájában. [...] Bár a Ptk. külön nem rögzíti, azonban a továbbiakban is helytálló az a felfogás, mely szerint az érintett személyiségi jogait nem korlátozhatja és nem zárhatja ki, sem egyoldalú nyilatkozattal, sem szerződéssel. A személyiségi jogokat korlátozó általános, nem helyzetekre specializált szerződések és egyoldalú nyilatkozatok tilalma védelem az ellen, hogy a bármilyen kiszolgáltatott helyzetbe kerülő jogosult feláldozza személyiségi jogait pillanatnyi szorult helyzetéből történő szabaduláshoz.”;²⁷ továbbá: „A személyiségi jog a jog alanyának testi és szellemi személyiségi értékeire vonatkozik, amelyek elválaszthatatlanok a jog alanyától, lemondani róluk nem lehet. [...] A személyiség szabadságának korlátját jelenti az a közösség, amelyben az egyén él, cselekszik, gondolkodik. Amikor a személyiséget elsődlegesen mint individuumot tekintjük, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a más emberre (embercsoportra) jellemző általános igények érvényesülését sem. Az általános és csoportnormák figyelembevétele abban jut kifejezésre, hogy a személyiségvédelem határait hol húzhatjuk meg. [...] Nem lehet szó olyan hozzájárulásról, amelyben valaki valamenynyí személyiségi jogáról rendelkezik, azok megsértéséhez hozzájárul. [...] a törvény 6:526. §-a semmissé nyilvánítja az életet, testi épséget vagy egészséget

károsító magatartás esetén a felelősség korlátozását vagy kizárását.”^{28,29} a Ptk. 6:152. §-a pedig kimondja: „A szándékosan okozott, továbbá emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító szerződészegésért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.”³⁰

Miként az MKPK 2003. évi bioetikai körlevelében is olvasható: „Az alany autonómiájának hangsúlyozása nem juthat el az autonómia forrásának, azaz önmaga létének megszüntetéséig.”³¹

Az „autonómia” és az életvédelem összhangjának vizsgálata³² az „autonómia” fogalmi meghatározását is megkívánja. Ha az „autonómia” alatt az „önrendelkezés”-t, az „önrendelkezési szabadság”-ot (is) értjük, akkor sincsen szó határtalanságról, amelyre – az életvédelemmel összefüggésben – példának hozhatjuk fel az orvos lelkiismereti szabadságát, az ahhoz való jogot (vö. pl. „eutanázia”, „öngyilkosság”-ban közreműködés),³³ a közösség (pl. a család, a társadalom) jogát, jogos érdekét, az állam életvédelmi kötelezettségét (az emberi élet alapvető értékét), a közjót, a rész és az egész (az egyén és a közösség) érdekeinek objektíve helyes összhangját (az emberi élet nem csak személyes, hanem közösségi érték is).³⁴ Mindez jól mutatja, hogy az „életvégi döntés”-nek sem szabad önkényesnek, mértéktelennek, vakmerőnek, illetve gyávának, igazságtalannak, jogellenesnek lennie (ld. pl. „túlbuuzgó gyógyítás”, illetve „eutanázia”, „öngyilkosság”). A rossz választása visszaélés a szabadsággal; a rosszra valójában nincsen szabadság; a szabadság, az igaz szabadság az igazságban és nem az igazságtól való szabadságban áll.³⁵

Nézetem szerint az „életvégi döntések” akkor mértékletesek, igazságosak, kánon- és világi jogszerűek, az „autonomia” és az életvédelem akkor van összhangban, ha a halált – az alábbiakban említettek szerint – nem siettetjük és nem is késleltetjük. Ennek értelmében – véleményem szerint – nem állja meg a helyét az, hogy az „élet szentsége” „az élet minden körülmények között kívánatos védelme”,³⁶ vagy legalábbis a „védelem” (e védelem, e megfogalmazás) igencsak magyarázandó (vö. pl. „duplex effectus” elve, mértékletes fájdalomcsillapítás, arányos morfin-alkalmazás korábbi halált eredményező nem-kívánt, hanem belenyugodott, elkerülhetetlen mellékhatása, „túlbulgó gyógyítás” elutasítása – a katolikus egyház szerint is); igaz, például azt is magyarázni kell, hogy „az ártatlan emberi élet közvetlen és szándékos kioltása mindig súlyosan ellenkezik az emberi méltósággal” (vö. pl. „méhen kívüli terhesség” esete).³⁷

Az Egyház tanítása szerint is az „eutanázia” erkölcsileg és jogilag rossz magatartás, a szándékos, elfogadhatatlan emberölés fajtája (ld. ártatlan ember halálának közvetlen, szándékos előidézése³⁸), a „halál közeli” állapotban lévő másik ember (beteg) „minden” fájdalma (szenvedése) megszüntetésének, kiküszöbölésének, illetve csökkentésének szándékával, saját kérésre, beleegyezéssel vagy annak hiányában történő (ld. pl. kómában lévő beteg), a betegség természetes lefolyását lehetővé nem tevő, vagy a „duplex effectus” („kettős hatás”) elvét egyébként sértő (orvos általi) megöletés.³⁹ A passzív (mulasztással megvalósuló) „eutanázia” esetében

a beteg életének megmentésére kötelezett személy (orvos) nem fejt ki olyan tevékenységet (nem tanúsít olyan aktív magatartást), amelynek megtételére reális lehetősége van, és amely megakadályozza a halálos eredmény bekövetkezését.⁴⁰ E definíció szerint az „eutanázia” elkövetőjének motívuma és célja (értelemszerűen értve) az „együttérzés”, a „szenvedés-megszüntetés”, „szenvedés-csökkentés” (a profán irodalomban megjelent más is).⁴¹ Az „eutanázia” alanya – mind az aktív (tettes), mind a passzív – speciális: „orvos” és „beteg” (a felbujtói és a bűnsegédi alanyi kör: általános); de vannak más vélemények is, és a „betegeken” belül (egészségi állapotuk szerint) különböző álláspontok.⁴²

Az úgynevezett „túlbulgó gyógyítás” elutasítása – elkerülése, illetve befejezése – (a beteg állapotának figyelembevételével rendkívülinek vagy aránytalanul, túlságosan terhesnek minősülő kezelésekről, beavatkozásokról való lemondás), a közeli és elháríthatatlan, a beavatkozások abbahagyásától függetlenül halállal járó betegség természetes lefolyását lehetővé tevő, megfelelő fájdalomcsillapító kezelést biztosító eljárás (a beteg ápolása és az élet természetes befejeződésének elfogadása) nem tartozik az „eutanázia” (a rossz) fogalmi körébe.⁴³ Ugyanakkor vannak, akik az „eutanáziát”-t annak „jó”-, „kegyes”-jelentése miatt – mint „passzív eutanáziát”-t – vonatkoztatják a „túlbulgó gyógyítás” elutasítására, szintén megengedettnek tartva azt.⁴⁴

A „duplex effectus” elve alkalmazásának szabályai szerint nincsen szó „eutanáziát”-ról, ha a tudatot korláto-

zó, életet elfogadhatóan megrövidítő narkotikummal (morfinnal) történő – a beteg állapotának megfelelő, szándékával egyező – fájdalomcsillapítás a fájdalom (szenvedés) megfelelő csökkentése (enyhítése) érdekében *elkerülhetetlen*, az adott helyzetben az *egyetlen – súlyos indok* (elviselhetetlen fájdalom) alapján fennálló – eszköz, értelemszerűen érteve nem akadályozza meg más erkölcsi, családi és vallási *kötelességek* teljesítését, és a *beteg halálát* (életének megrövidítését, kioltását) *nem kívánják*, csak előre látják, és mint elkerülhetetlen eseményt elviselik⁴⁵ (ennek megfelelő tükröződése a tételes jogban a jogbiztonságot növeli).

A „*duplex effectus*” *elvé alkalmazásának szabályai*: 1. a magatartás tárgya (*finis operis*) erkölcsileg (belsőleg) – önmagában – *nem rossz* (ld. fájdalom-csillapítás); 2. a jó eredmény (a beteg elviselhetetlen fájdalmának megfelelő csökkenése) *közvetlenül* következik a magatartásból; a rossz hatás (a beteg ember életének elfogadható, a kellő fájdalomcsillapító hatás eléréséhez szükséges fájdalomcsillapítónál nem nagyobb adaggal történő megrövidítése) *ugyanannak* a magatartásnak a *nem-kívánt* (esetőlegesen, belenyugodott, eltúrt, azaz nem célzatos, nem egyenes – hanem indirekt – szándékú), *elkerülhetetlen mellékkövetkezménye* (a jó hatás – az elviselhetetlen fájdalom, szenvedés megfelelő enyhülése – nem a rosszon keresztül valósul meg; a rossz hatás nem a jó cél elérése érdekében felhasznált eszköz: a cél nem szentesíti az eszközt – „soha nem szabad rosszat tenni azért, hogy abból jó származzon”,⁴⁶ ha az orvos az említettnél

nagyobb adagú fájdalomcsillapítót ad a betegnek, a szenvedés-megszüntetésről, -csökkentésről, az „együttérzéstől” motiválva, akkor a rossz hatás – akárcsak esetőlegesen szándék esetén is – nem mellékkövetkezmény, a jó eredmény közvetett, a nagyobb adagú fájdalomcsillapítás rossz); 3. a magatartást tanúsító személy *célja* (*finis operantis*) *jó* (ld. elviselhetetlen fájdalom, szenvedés kellő csillapítása); 4. a rossz hatáshoz képest *arányos* mértékben *súlyos* ok, szükség (ld. elviselhetetlen fájdalom, szenvedés) fennállása a magatartás tanúsításához.⁴⁷

Az MKPK 2003. évi bioetikai körlevélének 101. pontja tartalmazza, hogy: „A közösségi meghatározottsággal kapcsolatban az eutanázia támogatói a személyi autonómia értékére szoktak hivatkozni, amely azonban nem keverhető össze az indifferens, a saját érdekeibe bezárkózó magatartással. Az eutanázia mellett fölhozott autonómia-érv nem a másik tiszteletén alapszik, hanem távolságtartáson és a kívülálló magatartáson, ahol a személy mindaddig szabad, amíg magatartása nem korlátozza mások szabadságát. [...] A tisztelet és a szolidaritás úgy próbálja hordozni a másik ember terhét, hogy tudatában van a két személy közötti áthághatatlan korlát létezésének. A túlhangsúlyozott autonómiaigény mögött tulajdonképpen a másik személyének tagadása áll, mely csak akkor jelentkezik, amikor az konfliktusba kerül saját szabadságommal. Ennek a fajta érdektelen, indifferens magatartásnak semmi köze sincs a toleranciához, ugyanarról a töről fakad, mint a háborús konfliktusok, állapítja meg Cataldo

Zuccaro.⁴⁸ Ez a gyökerében egoista magatartás abban is kifejeződik, hogy meg akarja szabadítani a társadalmat a már fizikai értelemben nem hasznos anyagi, de főleg pszichikai terhet jelentő súlyos betegektől és haldoklóktól. Mindez támadást jelent a társadalommal szemben, hiszen az eutanáziát támogató magatartás valójában a nagyobb közösség aggasztó gyengeségét mutatja olyan határhelyzetekben, ahol a korábbi értékrend és helytállás olyan viszonyítási pontokat jelentett mindenki számára, amely megalapozta és biztosította az élet egészének értelmét. [...]

2. A „passzív eutanázia” különböző meghatározásai és az „öngyilkosságban közreműködés”

Miként a fentiekben utaltam rá, az „eutanázia” körüli viták olykor terminológiai különbségek miatt is fennállnak. A fogalmi tisztázás érdekében indokoltnak tartom kitérni a „passzív eutanázia” eltérő meghatározásaira. Előfordul, attól függően, hogy ki miként definiálja az „eutanáziát”-t, ugyanazon magatartás egyező minősítése esetén is, másként ítélik meg azt: vannak, akik azt mondják, hogy az „eutanázia” (mind az aktív, mind a passzív formája) erkölcsileg és jogilag rossz, helytelen (az úgynevezett „túlbugzó gyógyítás” elutasítását nem „passzív eutanáziának” tekintve), míg mások szerint a „passzív eutanázia” (bizonyos határok között) elfogadható (a „túlbugzó gyógyítás” elutasítását „passzív eutanáziának” nevezve), miközben mindkét nézet képviselői erkölcsileg és jogilag nem tartják rossznak, helytelennek a

„túlbugzó gyógyítás” elutasítását, sőt, kifejezetten jónak, helyesnek minősítik azt. Akadnak olyan vélemények is, amelyek szerint a „túlbugzó gyógyítás” elutasításán túli passzív „eutanázia”, esetenként az aktív „eutanázia” is megengedhető.

A szakirodalomban és a forrásokban is „passzív eutanázia” alatt mást és mást értenek: egyes vélemények szerint a „túlbugzó gyógyítás” („terápiás túlbugzóság”), a „rendkívüli, aránytalan eszközök” elutasítása a „passzív eutanázia” fogalmi körébe tartozik, „a kérésre végzett passzív eutanázia »az életfenntartó, életmentő ellátás visszautasítása« nevet viseli”, „az életfenntartó kezelés visszautasításához való jog elismerése az önkéntes passzív eutanázia megengedését jelenti”, „a passzív eutanázia (a visszautasítási jog) [...]” Ezekben az esetekben a szerzők a „passzív eutanáziát” ennyiben nem, illetve ennyiben sem tekintik erkölcsileg és jogilag rossz, helytelen magatartásnak.⁴⁹

Ehhez kapcsolódik, hogy vannak, akik az Eütv. egyes rendelkezéseire vonatkoztatják a „passzív eutanázia” kifejezést⁵⁰ (ennyiben kivonva e megfogalmazást az „emberölés” törvényi tényállása köréből⁵¹), amit a 36/2000. (X. 27.) AB határozat indokolásának III. 4. pontja is táplál,⁵² amellet is, hogy a taláros testület ezt nem követi (el) a 22/2003. (IV. 28.) AB határozatban.⁵³

Eltérő álláspont értelmében: „A hatályos jogszabályi rendelkezések szerint a haldokló megölése – aktív vagy passzív eutanázia – ugyancsak emberölésnek minősül, függetlenül attól, hogy akár a

sértett kérésére, szenvedései megrövidítése érdekében történt.”⁵⁴

Jobbágyi Gábor ki is mondja, hogy az Eütv. nem legalizálja a „passzív eutanáziát”, „A passzív eutanáziától határozottan megkülönböztetendő az ellátás visszautasítása, mint betegjog (Eütv. 20–23. §). [...]”; véleménye szerint a „rendkívüli és aránytalan eszközök és beavatkozások igénybevételéről” való lemondás nem tartozik a „passzív eutanázia” fogalmi körébe.⁵⁵

A bioetikai irodalomban például Ferencz Antal és Makó János nem tekinti „passzív eutanáziá”-nak a „túlbugzó gyógyítás” elutasítását.⁵⁶ Makó János azt is hangsúlyozza, hogy az Eütv. nem legalizálja az „eutanáziá”-t.⁵⁷

A Magyar Bioetikai Társaság elnökségének állásfoglalása szerint: „A terápiás túlbugzóság kerülése nem eutanázia.”⁵⁸

Hidvéginé Adorján Livia megfogalmazásában: „Az életmentő beavatkozás visszautasítása nem egyenlő az eutanáziával.” „Nem eutanázia az sem, ha a beteg kellő felvilágosítás után jogszabályokban rögzített feltétel mellett életfenntartó kezelést utasít vissza, mert így a halála a betegség természetes lefolyásának következtében jön létre. Nem eutanázia, ha a betegség végstádiumába jutott szenvedő betegnek a legkisebb, de hatékony dózisú kábítószert adja az orvos, és a szenvedés fokozódása esetén a dózist fokozatosan, akár olyan mértékben növeli, ami a halál bekövetkezésének idejét vélhetően előbbre hozza. Ez a lehetőség abból fakad, hogy az orvosnak kötelessége a szenvedés enyhítése, és a cél nem a be-

teg halálának előidézése, hanem a beteg szenvedéseinek enyhítése.”⁵⁹

A „túlbugzó gyógyítás” („terápiás túlbugzóság”) alatt a beteg állapotának figyelembevételével rendkívülinek, aránytalanak, túlságosan terhesnek, haszontalannak minősülő orvosi kezelésekhöz, beavatkozásokhoz való makacs ragaszkodást értjük.⁶⁰ Ebből a szempontból az *arányosság* azt jelenti, hogy a betegen olyan mértékben kell beavatkozni, amennyire az egészségének hasznára válik, sem jobban, sem kevésbé; ezt a *személy teljességét* szem előtt tartva kell mérlegelni, figyelembe véve a betegség előre haladott állapotát, a beavatkozástól várható eredmények és a vele járó kockázat arányát.⁶¹

A „túlbugzó gyógyítás”, a „rendkívüli, aránytalan eszközök” elutasítása a bioetikai vélemények,⁶² az erkölcteológiai irodalom⁶³ és a hiteles egyházi tanítóhivatali megnyilatkozások⁶⁴ szerint sem minősül erkölcsileg és jogilag rossz, helytelen magatartásnak. Azokban a helyzetekben, amikor közeli és elháríthatatlan halál várható, „el lehet utasítani olyan beavatkozásokat, amelyek csak egy pislákoló és kínos élet megnyújtását hoznák, anélkül azonban, hogy megszakítanák az ilyen állapotban normálisnak tekintett eljárásokat”.⁶⁵

Szent II. János Pál pápa *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában is olvashatjuk, hogy a rendkívüli vagy aránytalan beavatkozásokról való lemondás nem azonos az öngyilkossággal vagy az eutanáziával.⁶⁶

Miként említettem, az *Egyház tanítása* értelmében az „eutanázia” olyan cselekvés vagy mulasztás, amely termé-

szete és a végrehajtó szándéka szerint halált okoz, azzal a céllal, hogy megszüntessen minden szenvedést, fájdalmat (erkölcsileg és jogilag rossz magatartás, a szándékos emberölés fajtája).⁶⁷

A kábítás (morfin) alkalmazása a haldokló szenvedésének csökkentésére erkölcsileg és jogilag megfelelhet az emberi méltóságnak, még azzal a kockázattal is, hogy napjait megrövidítik, ha a halált sem célként, sem eszközként nem akarják, csak előre látják, és mint *elkerülhetetlen* eseményt elviselik. A megfelelő fájdalomcsillapító kezelés, amely segít kevésbé drámaivá tenni a betegség természetes lefolyását, hozzájárul a halál humanizálásához és elfogadásához, az önzetlen, érdemszerző szeretet kiváltságos formája, amit ilyen megfontolással támogatni kell.⁶⁸

A profán bioetikai és jogi irodalomban a „kettős hatás” elvével kapcsolatban megjelent kritikára⁶⁹ tekintettel fontosnak tartom hangsúlyozni: az emberi magatartások filozófiai és pszichológiai elemzésében hasznos a különböző összetevők és szintek elkülönítése (ld. pl. *finis operis* és *finis operantis*), de ugyanakkor meg kell őrizni a magatartás integritását, és nem szabad túlzottan „atomizálni” azt (a magatartás tárgya szükségszerűen magával hoz egy bizonyos tudást magáról a tárgyról);⁷⁰ az „indokolt orvosi kockázat” és a „hívásbeli kötelesség teljesítése” (ld. megfelelő fájdalomcsillapítás) *elvé* megfelelő alkalmazásával a „duplex effectus” *elvé* eshetőleges szándékával, közvetett okozati kapcsolatával kapcsolatos érvek megválaszolhatók, miként az „orvosi kockázat” objektíve ésszerű indoka, az erkölcsileg és a jogilag rossz (jogelle-

nesség) hiánya is a „duplex effectus” *elvé* arányosságán, a megfelelő fájdalomcsillapításon megállhat (az eshetőleges szándék és a közvetett okozati kapcsolat az „indokolt orvosi kockázat” és a „hívásbeli kötelesség teljesítése” *elvé*ben is lappanghat).⁷¹

Természetesen a gondatlan emberölés (ld. pl. nagyobb adagú fájdalomcsillapító adása tévedésből) – noha a fogalmi meghatározás szerint (a szándékosság hiánya okán) nem tartozik az „eutanázia” körébe – erkölcsi és jogi szempontból releváns lehet (ld. vétkesen téves lelkiismeret).⁷²

Ugyancsak más kérdés – amint utaltam rá –, hogy a nehezen megítélhető és nehezen bizonyítható esetekben (ld. pl. szenvedéscsökkentésre kiterjedő cél, nagyobb adagú fájdalomcsillapító adására kiterjedő eshetőleges szándék) a külső fórum *in concreto* például az – egyházi büntető-eljárásjog által is ismert – „*in dubio pro reo*” *elvé* alapján felmentő ítéletet hoz.⁷³

Az „eutanáziá”-val összefüggésben a „kívánatra ölés” és az „öngyilkosságban közreműködés” is megemlítendő.

A „kívánatra ölés” az 1878. évi V. törvénycikk⁷⁴ 282. §-ában szerepelt. E szerint, aki valakinek határozott és komoly kívánsága által bíratott arra, hogy őt megölje, három évig terjedhető börtönnel volt büntetendő. Mind az aktív, mind a passzív alany általános (nemcsak orvos-beteg viszonyról van szó), és a betegség sem tényállási elem. E privilegizált tényállást a Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvény már nem tartalmazta; de maga a „kívánatra ölés” – a kifejtettek értelmé-

ben – az „eutanázia” körében is megjelenik.

Az „öngyilkosságban közreműködés” a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 168. §-ában legutóbb a következőképpen volt meghatározva: „(1) Aki másat öngyilkosságra rábír, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, bűntettet követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bír rá öngyilkosságra, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, bűntettet követ el és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”; a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 162. § (1)–(2) bekezdése pedig ekként rendelkezik: „(1) Aki másat öngyilkosságra rábír, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, bűntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bír rá öngyilkosságra, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”; a 160. § (5) bekezdése alapján e § (1) bekezdése szerint büntetendő, aki tizennegyedik életévét be nem töltött vagy akaratnyilvánításra képtelen személyt öngyilkosságra rábír, ha az öngyilkosságot elkövetik [a 160. § (1) bekezdése: „(1) Aki másat megöl, bűntett miatt öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”].⁷⁵

A bioetikai irodalomban megjelenő vélemény szerint: „Az eutanázia külön-

leges formája az »asszisztált öngyilkosság«, amikor a beteg orvosi közreműködéssel, de saját maga vet véget életének. A betegnek módot adnak arra, hogy pl. beadjon magának mérget, vagy kikapcsolja lélegeztető készülékét.”⁷⁶

3. Az „eutanázia” minősítése a kánoni jogban

Az előzőekben meghatározott „eutanázia” a jelenleg hatályos CIC 1397. kánonja, illetve a CCEO 1450. kánonjának 1. §-a alapján büntetendő magatartás.⁷⁷ Ennek megfelelően, az elkövető (ideértve az öngyilkosságban közreműködőt és az „öngyilkost”, az „eutanáziát” kérőt is⁷⁸) a CIC szerint az 1336. kánonban említett megfosztásokkal és tilalmakkal büntetendő, az 1370. kánonban említett személyek (római pápa, felszentelt püspök, klerikus, szerzetes) ellen elkövetett emberölésért pedig az ott megállapított büntetések járnak; a CCEO alapján a büntetés a nagyobb kiközösítés,⁷⁹ klerikus ezenkívül más büntetésekkel is büntetendő, nem zárva ki a letételt sem.⁸⁰

Ha a passzív alany magzat, embrió (akár az elfogadhatatlan „in vitro” esetben), és a halálos eredmény bekövetkezett, és az egyéb együttes feltételek is fennállnak, a CIC 1398. kánonja szerint – az emberölés minősített eseteként – az elkövető önmagától beálló kiközösítésbe esik;⁸¹ a keleti kódex 1450. kánonjának 2. §-a alapján a büntetés egyező e kánon 1. §-ával, ami a nagyobb kiközösítés.⁸² A kísérleti stádium mint emberölés kísérlete releváns.⁸³

A magzat, embrió sérelmére elkövetett „eutanázia” több ok miatt is kiemelt

figyelmet kíván meg: egyrészt – miként Szent II. János Pál pápa fogalmazott – olyan emberről van szó, aki jelentkezik az életre, azaz olyan ártatlan, hogy ennél ártatlanabbat el sem lehet képzelni, *gyenge*, annyira tehetetlen, hogy még egy újszülött sírásának és nyöszörgésének védekező jeleitől is meg van fosztva, teljesen rá van hagyva annak oltalmára, aki méhében hordozza,⁸⁴ másrészt az állami szabályozás (vö. pl. genetikai indikáció) jelentősen alacsonyabb szintű védelmet nyújt az élve még meg nem született emberi lénynek, mint az élve megszületettnek,⁸⁵ harmadrészt pedig a magyar bírói gyakorlatban is megjelenő, a vele-keletkezett fogyatékkal élő gyermekeknek és szüleiknek a (természetnél fogva fennálló) fogyatékkal összefüggésben „felmerült vagyoni és nem vagyoni terhek” megtérítése iránti (egészségügyi szolgáltató elleni kártérítési) keresetei kapcsán kialakult „élő jog”⁸⁶ után sem megnyugtató a helyzet – továbbra is a fogyatékkal élő magzatok, embriók élete ellen hat,⁸⁷ nem beszélve a „magzati” élet védelmével kapcsolatos egyéb bírói gyakorlatról.⁸⁸

Az *Egyház* az emberi életet a fogantatás pillanatától a természetes halálig védi: az ártatlan emberi élet közvetlen és szándékos kioltása mindig súlyosan ellenkezik az emberi méltósággal, az arany-szabállyal és a Teremtő szentségével; a beteg, fogyatékkal élő embereket támogatni kell.⁸⁹

4. Külföldi szabályozások, gyakorlatok

Az „eutanáziá”-t, „asszisztált öngyilkosság”-ot megengedő külföldi szabályozásokról, gyakorlatokról – Hollandia, Belgium, az Amerikai Egyesült Államok és Ausztrália vonatkozásában – a 22/2003. (IV. 28.) AB határozat is szól; a legújabb szakirodalomban pedig – részletesen Julesz Máté 2016-ban és 2018-ban megjelent, hivatkozott könyvében – egyebek mellett a svájci, a luxemburgi, a németországi, a kolumbiai és a kanadai fejleményekről is olvashatunk.⁹⁰

Julesz Máté az *Orvosi jog működés közben* című könyvében írja, hogy: „2014. február 13-án a belgiumi parlament alsóháza 86 igen, 44 nem és 12 tartózkodó szavazattal lehetővé tette a kiskorúak számára is az aktív eutanáziát, illetve az asszisztált öngyilkosságot. Belgiumban nincs alsó korhatárhoz kötve a kiskorúak aktív eutanáziája. Ebből a szempontból a hollandiaihoz képest később elfogadott belgiumi szabályozás eltér a kiskorúak hollandiai aktív eutanáziájától. A belgiumi szabályozás szerint a kiskorú törvényes képviselőjének (többnyire a szülőjének) beleegyezése is szükséges az aktív eutanázia engedélyezéséhez, továbbá gyermekpszichológusnak vagy gyermekpszichiáternek kell megállapítania, hogy a kiskorú kellő belátási képességgel rendelkezik-e. Csak betegségből vagy balesetből származó, súlyos és gyógyíthatatlan, rövid időn belül halálhoz vezető egészségromlás esetén szabad engedélyezni az aktív eutanáziát. Továbbá, míg felnőttek esetén mentális

betegség miatt is lehet kérni aktív eutanáziát, addig kiskorúak esetén mentális betegség nem jöhet szóba.”⁹¹

Julesz Máté *Az orvosi jog aktualitása* című könyvében beszámol arról, hogy: „Az USA-ban Oregon, Vermont, Washington és Montana és 2016-tól Kalifornia államban legális az asszisztált öngyilkosság. [...] Az USA Legfelsőbb Bírósága a beteg vagy a helyette döntésre jogosult tájékozott beleegyezéséhez (*informed consent*) köti az asszisztált öngyilkosság törvényességét. [...]”;⁹² az *Orvosi jog működés közben* című könyvében pedig már arról ír, hogy „Oregon (1997), Vermont, Washington, Montana, Kalifornia (2016) és Colorado (2016) államban, valamint Washington, D. C.-ben (2017) is törvényes az asszisztált öngyilkosság.”⁹³

Julesz Máté 2016-ban megjelent könyvében kifejti, hogy „Svájcban [...] a büntető törvénykönyv 115. cikkelye az öngyilkosságban való közreműködést, így az ahhoz történő segítségnyújtást csak akkor rendeli büntetni, ha »aus selbstsüchtigen Beweggründen«, azaz »önös érdekből« követik el. Az orvos, aki például nátrium-pentobarbitálhoz segíti hozzá a beteget, de ezért nem fogad el anyagi ellenszolgáltatást, elkerüli a büntető igazságszolgáltatást. A svájci gyakorlat nem a »Tötung auf Verlangen«-re épül, hanem az öngyilkosságban való közreműködésnek a fenti szempont szerinti dekriminalizálására. A svájci büntető törvénykönyv 115. cikkelyének átértelmezése valójában csak évtizedekkel a cikkely hatálybalépése után történt meg. A jogi lehetőség a múlt század negyvenes éve óta fennállt, de a liberális értelmezés csak

a nyolcvanas évek óta van jelen a gyakorlatban. Az e célból kialakult »turizmus« széles körű elterjedése pedig csak az elmúlt időszakban tapasztalható. Az ilyen célú »turizmus« elterjedése a svájci állam és a svájci lakosság figyelmét is felkeltette. Az állam nem nézi jó szemmel a meghalni vágyó külföldiek beáramlását. Ez megingathatja a jogrendbe vetett bizalmat. A jog könnyen a visszajára fordulhat, és a svájci állam kényszerű kötelességévé válhat. Ez megengedhetetlen volna, ezért 2011-ben Zürich kantonban népszavazást tartottak a jogintézmény betiltásáról, valamint arról, hogy esetleg csak a kanton lakosságának engedélyezzék. A választók mindkettőt elutasították. A lakosság tehát fontosabbnak tartotta az egészségügyi önrendelkezési jog ilyen szabadságát, mint az állam részéről akcentuált aggodalmat.”⁹⁴

„A luxemburgi eutanáziatörvény 2009. március 17-én lépett hatályba. Ün. »directive anticipée« keretében a beteg előre nyilatkozhat az aktív eutanázia alkalmazhatóságáról arra az esetre, ha már nem lenne képes kinyilvánítani a szándékát. Ezt a jognyilatkozatát a beteg a gyógyító intézménybe történő felvételekor saját maga átadhatja az orvosnak vagy a gyógyításban segédkező egyéb személynek. Amennyiben korábban letétbe helyezte, akkor a letéteményes – ha értesül a beteg súlyos és gyógyíthatatlan, előrehaladott vagy terminális állapotáról – köteles azt a gyógyítást végző személynek átadni. Az állam részéről a Commission Nationale de Contrôle et d’Évaluation nyújt jogbiztonságot azzal, hogy az eutanáziakérelmet itt kell bejelenteni, és az

orvosnak is ezt az állami szervet kell informálnia. Az orvos nem köteles a terminális vagy előrehaladott, súlyos és gyógyíthatatlan állapotban lévő beteg akaratát végrehajtani, de erről 24 órán belül a beteg családját vagy a beteg által felhatalmazott személyt tájékoztatnia kell, és egy olyan orvosnak kell átadnia az ügyet, aki hajlandó az eutanázia elvégzésére.”⁹⁵

Julesz Máté 2018-ban publikált könyvében olvasható, hogy „Németországban kiélezett vita alakult ki az orvos által asszisztált öngyilkosság törvényessé tételéről. Sokan vélik úgy, hogy ezt nem szabad megengedni, de például a német büntető törvénykönyv 2015. december 10. óta hatályos 217. § (2) bekezdése értelmében – hasonlóan a svájci megoldáshoz – az öngyilkosságban való közreműködés, tehát az öngyilkossághoz nyújtott segítség nem minősül bűncselekménynek, ha azt a beteg valamely hozzátartozója (pl. családtag) vagy a beteghez közel álló személy (pl. a házi orvos) teszi és anyagi érdektől mentesen. Így a halálos mérég és az injekciós tú előkészítése, valamint a beteg kitanítása, miként tudja végrehajtani az öngyilkosságát, nem bűncselekmény, ha a segítő személy ezt ingyenesen, tehát pusztán humánus megfontolásból teszi, a hozzátartozója, illetve páciense akaratának megfelelően.”⁹⁶

Ugyancsak ebben a könyvben szerepel, hogy „Kolumbiában az Alkotmánybíróság 1997. május 20-i határozatában 6:3 arányban alkotmányosnak tekintette az orvos által végzett aktív eutanáziát.” „Kolumbiában a rák, az AIDS, a vese- és a májelégtelenség esetén meg-

engedett a beteg kérésére végrehajtott aktív eutanázia, valamint a beteg által végrehajtott asszisztált öngyilkosság. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság megengedő határozata nem terjed ki a degeneratív betegségben szenvedőkre, mint például az Alzheimer- vagy a Parkinson-korral küzdőkre.” „Kívánságra ölésért sem büntethető az az orvos, aki enyhíthetetlen szenvedésnek kitett beteg kívánságára hajtja végre az aktív eutanáziát, ha a páciens betegsége gyógyíthatatlan.” „Kolumbiában az Alkotmánybíróság 2015. február 17-én kötelezte a kolumbiai egészségügyi minisztériumot, hogy harminc napon belül dolgozza ki az orvosok számára az aktív eutanázia, valamint az asszisztált öngyilkosság elvégzésének szabályait, mivel az 1997. évi alkotmánybírósági határozat értelmében az aktív eutanáziát addig nem lehetett alkalmazni Kolumbiában, amíg annak részletes szabályait el nem fogadta a kolumbiai parlament. A parlament 2015. április 20-án fogadta el ezt a jogszabályt. Az aktív eutanáziáról hozott 1997. évi alkotmánybírósági határozat után csaknem két évtizeddel jogi kételyek nélkül alkalmazhatóvá vált Kolumbiában az aktív eutanázia és az asszisztált öngyilkosság.”⁹⁷ „Az aktív eutanáziát Kolumbiában akkor is végre lehet hajtani, ha a páciens cselekvőképtelen állapotban van. Ehhez az szükséges, hogy cselekvőképes állapotban még korábban írásba foglalja az eutanáziakérelmét, vagy hang- és képfelvétel útján fejezze ki ezt a kérelmét. Tehát a kolumbiai jogrend aktív eutanázia esetére is alkalmazni engedi a *living will* intézményét. Az eutanáziát kérő páciens számára meg-

felelő kezelést kell felajánlani, és ha ezt elutasítja, majd ismét kifejezi az eutanáziakérelmét, a kezelőorvosának egy háromtagú bizottság elé kell terjesztenie a kérelmet. A bizottság egyik tagja a páciens betegségének szakorvosa, továbbá egy jogász, valamint egy pszichiáter vagy klinikai szakpszichológus kell, hogy legyen. Az aktív eutanáziát csak e háromtagú bizottság egyhangú jóváhagyásával szabad elvégezni.”⁹⁸

Julesz Máté az *Orvosi jog működés közben* című könyvének 78–82. oldalain a kanadai fejleményekről is részletesen tudósít; az angol-walesi helyzetet illetően pedig a következőket írja: „Az angol-walesi jogban legutóbb 2013-ban és 2015-ben is készült törvényjavaslat az asszisztált öngyilkosság legalizációjáról, de egyiket sem szavazta meg a törvényhozás. Jelenleg az a különleges lehetőség létezik a hozzátartozók számára, hogy a legfőbb ügyésztől (*Director of Public Prosecutions*) előzetes megerősítést kérhetnek arról, hogy, amennyiben segédkeznek a beteg hozzátartozójuk öngyilkosságában, akkor utóbb nem folytatnak majd ellenük büntetőeljárást. Ekkor a legfőbb ügyész azt mérlegeli, hogy az öngyilkosságban segítő hozzátartozó a kérelmében foglaltak szerint megvalósít majd bűncselekményt, vagy nem.”⁹⁹

IV. Konklúzió

A fentiekben említett változások jól mutatják a tendenciát: az abortuszszabályozáshoz hasonlóan az „eutanázia”, „asszisztált öngyilkosság” állami megengedése – az egyén autonómiájának,

önrendelkezésének e tekintetben is megjelenő hangsúlyozása – az utóbbi években egyre inkább terjed. Véleményem szerint mind kánonjogilag, mind világi jogilag olyan autonómia és életvédelem, életvégi döntés a helyes, amely valóban segít a bajban lévőknek, szenvedőknek, mellözi a „túlbugzó gyógyítás”-t. Ennek megfelelően mondhatjuk: *segítségért kiáltunk – bármennyire kívánjuk a halált; ne kötelet – és ne is tortúrát – adjunk, hanem igaz szeretetet*,¹⁰⁰ kérlek, Uram, adj okosságot, erőt, hogy a halált szándékod szerint ne sietessük és ne késleltessük,¹⁰¹ „*Ragyogjon ránk a te arcod világossága, Urunk.*”¹⁰²

1 Ld. Kiv 20,13; 23,7; Mtörv 5,17; Mt 5,21.

2 Ld. pl. Orvostovábbképző Szemle, 2020. március 2., Hegedűs Zsolt elnök hozzászólása Kőműves Sándor cikkéhez: http://otszonline.hu/cikk/a_mok_etikai_kodex_eutanaziaval_kapcsolatos_pontjainak_ertelmezese

3 A különböző álláspontokhoz ld. pl. Hámori Antal: Az emberhez méltó „halál” megélése – A haladók, szenvedő beteg életének és méltóságának tisztelete, védelme. Magyar Jog, 2017/7–8. 487–504. [a továbbiakban: Hámori (2017/a); „Drion-pirulájá”-ra és az azzal szembeni érvekre is kitérve]; Hámori Antal: Az emberi élet és méltóság védelméről Julesz Máté könyve kapcsán. Magyar Bioetikai Szemle, 2016/2. 8–30.; Hámori Antal: Az „eutanázia” fogalmához. Magyar Jog, 2010/9. 561–568. [a továbbiakban: Hámori (2010/a)]. Az emberi lény jogalanyiságát a születéshez kötő álláspontok ellentmondásos következményeihez (a „magzati »eutanázia«”-hoz) ld. pl. Hámori Antal: A még meg nem született emberi lény élete és a vele keletkezett fogyatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése – válasz az EBH 2015.P.11.-re. Jogtudományi Közlöny, 2018/1. 46–52. [a továbbiakban: Hámori (2018/a), az EBH 2015.P.11. (tanácselnök: Havasi Péter) utáni vonatkozó – az EBH 2015.P.11. számú, véleményem szerint téves döntéssel részben ellentétes (csak az egészséges gyermek felneveléséhez képesti többletköltséget megítélő) – bírói gyakorlathoz ld. Hámori Antal: A vele-keletkezett fogyatékos gyermek élve születése sem káresemény. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesü-

letének Tudósítója, 2018/3. 89–96.; az EBH 2015.P.11. számú döntéssel részben ellentétes álláspontot a Kúria korábbi, 2014. április 16-i, Pfv.20.800/2013/7. számú döntése (tanácselnök: Molnár Ambrus) is tartalmaz; Hámori Antal: A még meg nem született emberi lény élete és a vele-keletkezett fogyatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése a mai magyar jogban. In: (szerk.: Frivaldszky János – Tussay Ákos): A Természetjog Napja. Konferenciataulmányok. Pázmány Press, Budapest 2017. [43–111.; a továbbiakban: Hámori (2017/a)] 92–111.; Hámori Antal: A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete az Egyház tanításában, Az „eutanázia” problémája erkölcs-teológiai szempontból, profán szakirodalmi és jogi kitekintéssel. JEL, Budapest 2009. [a továbbiakban: Hámori (2009/a)] 184–186., 249–304. A „magzati »eutanáziá«-hoz kapcsolódik: „[...] a genetikailag sérült magzatok abortusza szintén eugenikai beavatkozásnak nevezhető, hiszen ennek is az a célja, hogy megakadályozza egy testi vagy szellemi fogyatékossgal megszületendő csecsemő világra-jöttét.” – Szebik Imre: Az emberi génterápia etikai kérdései. Világosság, 2005/1. (25–38.) 31. A „magzati »eutanáziá«-val kapcsolatosan a bírói gyakorlatban megjelent ’perpatvar’-hoz ld. BDT 2004.1025. („A magyar jog tehát nem ismeri el a magzat alanyi jogát sem a megszületésre, sem arra, hogy művi beavatkozással az életét elvegyék. Ez utóbbi elismerése egyébként az aktív eutanáziához való jog legalizálását jelentené.”) vs. EBH 2005.1206. („E körben nem értelmezhető a jogerős ítéletnek az a fejtegetése, amely szerint a magzatnak feltételes alanyi joga nincs arra, hogy a magzati életétől megfosszák, illetőleg, hogy a magyar jog nem ismeri el a magzat alanyi jogát a megszületésre vagy arra, hogy művi beavatkozással az életét elvegyék. Az pedig téves megállapítás, hogy az utóbbi elismerése egyébként az aktív eutanáziához való jog legalizálását jelentené.”).

4 A tudományos diskurzushoz az „eutanázia” és az öngyilkosság, önölés témájában ld. pl. ELTE ÁJK „Autonómia, életvédelem, jobbiztonság – az életvégi döntések szabályozása” című konferenciája, Budapest, 2019. január 30. (kötete megjelenés alatt); a MEÖT Szociáletikai Bizottságának, az MRE Doktorok Kollégiuma Rendszeres Teológiai Szekciójának, az EHE Rendszeres Teológiai és a DRHE Szociáletikai Tanszékeinek „Ideje van az életnek és ideje van a meghalásnak” című konferenciája, Debrecen, 2013. április 12.; ELTE ÁJK „Öngyilkosság és jogtudomány” című konferenciája, Budapest, 2011. november 18.; ELTE ÁJK „Az emberhez méltó halál” című konferenciája, Budapest, 2010. január 22–23.; Fazakas Sándor – Fe-

rencz Árpád (szerk.): Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak... Életvégi döntések keresztyén etikai megközelítése. Debrecen, Debreceni Református Hit tudományi Egyetem Szociáletikai Intézete, 2014. 250.; Filó Mihály (szerk.): Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében. Medicina, Budapest 2013. 315.; Filó Mihály (szerk.): Párbeszéd a halálról. Eutanázia a jogrend peremén. Literatura Medica, Budapest 2011. 271.; a még meg nem született emberi lény vonatkozásában ld. pl.: a MEÖT Szociáletikai Bizottságának és az MRE Doktorok Kollégiuma Rendszeres Teológiai Szekciójának „»Mielőtt megformáltak az anyaméhben« (Jer 1,5). Bioetikai konferencia a reprodukciós medicina tárgyában” című konferenciája, Debrecen, 2017. március 3. (kötete megjelenés alatt). Ld. még pl. Van den Bulcke B et al: Ethical climate and intention to leave among critical care clinicians: an observational study in 68 intensive care units across Europe and the United States. Intensive Care Med, 2020/1. 46–56.

5 Magyarországon az új Alkotmány elfogadásának előkészítéséről szóló 9/2011. (III. 9.) OGY határozatban az alkotmányozói hatalommal rendelkező többség azt az álláspontot képviselte, hogy: „Alapvető emberi jogként minden ember életét, fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Az emberi élet és méltóság sérthetetlen.”; vagyis nem tettek különbséget a még meg nem született és a már megszületett emberi lény életének védelme között; Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) elfogadásával azonban már másra szavaztak [ld. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikk és indokolása, vö. uo. R) cikk (3) bekezdés]; részletesen ld. pl. Hámori Antal: A „magzat” életének védelme az új alkotmányban. Vigilia, 2013/1. 20–26.; Hámori Antal: A még meg nem született ember életének védelme Magyarország új alkotmányában. Magyar Sion, 2012/2. 163–173.; Hámori Antal: A születés előtti emberi élet alkotmányos védelme (alkotmányozás, alkotmánybíráskodás). Magyar Jog, 2012/1. 17–27. [a továbbiakban: Hámori (2012/a)]; Hámori Antal: Mikortól ember az ember a 21. századi Magyarország jövőképeben – a jog tükrében? In: (szerk.: Beszteri Béla és Majoros Pál): A huszonegyedik század kihívásai és Magyarország jövőképe. Veszprém, MTA VEAB 2011. 411–425. [a továbbiakban: Hámori (2011/a)]; Hámori Antal: A magzati élet védelme az új alkotmányban. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 2011/4. 136–163.; Hámori Antal: A magzati élet védelme Magyarország Alaptörvényében. Magyar Bioetikai Szemle, 2011/3–4. 130–150.; vö. Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása

(2013. március 25.) kapcsán: pl. Hámori Antal: Természetjog és (alkotmány)bírászkodás a még meg nem született emberi lény védelmében. In: (szerk.: Frivaldszky János – Tussay Ákos): A Természetjog Napja. Konferenciatanulmányok. Pázmány Press, Budapest 2017. 18–21. [11–42.; a továbbiakban: Hámori (2017/b)].

6 A feminista írásokhoz ld. pl. Sebestyén Andrea: Az abortuszról és a jogi feminizmusról – az „abortusz-tanácsadás” és az „abortuszturizmus” esete Magyarországon. Állam- és Jogtudomány, 2018/1. 93–110. (külföldi irodalommal); reflexiója: Hámori Antal: Érvek a még meg nem született emberi lény védelmére. Észrevételek egy abortusszal kapcsolatos íráshoz. Iustum Aequum Salutare, 2019/4. 69–89.

7 Ld. pl. Henk ten Have: Érvek az eutanázia és az asszisztált öngyilkosság legalizálása mellett és ellen (ford. Bíró Zsuzsa; https://epa.oszk.hu/02000/02002/00018/pdf/2003-3_henk-ervek.pdf); Julesz Máté: Az orvosi jog működés közben. A hálapénztől a kártérítésig. Medicina, Budapest 2018. 45–96.; Julesz Máté: Az orvosi jog aktualitásai. Az eutanáziától a klónozásig. Medicina, Budapest 2016. 25–31.; Julesz Máté: Aktív eutanázia vagy asszisztált öngyilkosság. Orvosi Hetilap, 2016/40. 1595–1600.; Julesz Máté: Eutanázia Európán kívül. Orvosi Hetilap, 2014/32. 1263–1264. (1259–1264.); Julesz Máté: Eutanázia. Orvosi Hetilap, 2013/17. 673–674. (671–674.); J. Pereira: Legalizing euthanasia or assisted suicide: the illusion of safeguards and controls. Current Oncology, 2011/2. 38–45.; Mariana Parreiras Reis de Castro, Guilherme Cafure Antunes, Livia Maria Pacelli Marcon, Lucas Silva Andrade, Sara Rückl, Vera Lúcia Angelo Andrade: Euthanasia and assisted suicide in western countries: a systematic review. Rev. bioét., 2016/2. 355–367. (Kolumbia, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Hollandia, Belgium, Luxemburg, Svájc, Brazília, Egyesült Királyság); Mary Donnelly (et al.): End of life care and the right to assistance in dying, in End-of-life care and the right to die. Royal Irish Academy, 2018. 19, 5–(19.); Raphael Cohen-Almagor: Euthanasia Policy and Practice in Belgium: Critical Observation and Suggestions for Improvement. Issues in Law & Medicine, 2009/3. 187–218.

8 A katolikus egyház álláspontjához ld. pl. Hámori Antal: Az emberi élet védelme a katolikus egyház tanításában. Deliberationes, 2018/2. 72–93.; Hámori Antal: Az „eutanázia” és a katolikus erkölcs-teológia. In: Fazakas Sándor – Ferencz Árpád (szerk.): Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak... Életvégi döntések keresztyén etikai megközelítése. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociáletikai Intézete, Debrecen 2014. 97–125.; Hámori

Antal: Az eutanázia és a túlbuzgó gyógyítás problémája. Etikai, jogi, teológiai szempontok. Éghajlat, Budapest 2013. 157 [a továbbiakban: Hámori (2013/a)]; Hámori Antal: Az öngyilkosság kánonjogi nézőpontból. In: (szerk.: Filó Mihály): Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében. Medicina, Budapest 2013. 88–100. [a továbbiakban: Hámori (2013/a)]; Hámori Antal: Az „eutanázia” és a túlbuzgó gyógyítás elutasításának megítélése a Katolikus Egyház tanításában. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 2013/4. 137–147.; Hámori Antal: Az öngyilkosság kánonjogi aspektusai. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója. 2012/1. 10–25.; Hámori Antal: Az „eutanázia” problémája kánonjogi nézőpontból – világi jogi kitekintéssel. In: (szerk.: Filó Mihály): Párbeszéd a halálról, Eutanázia a jogrend peremén. Literatura Medica Budapest 2011. 120–140. [a továbbiakban: Hámori (2011/b)]; Hámori Antal: Az „eutanázia” fogalma és kánonjogi minősítése. Magyar Sion, 2010/2. 177–190.; Hámori Antal: Az „eutanázia” problémája a katolikus egyházjogban (magyar állami jogi kitekintéssel). Iustum Aequum Salutare, 2010/2. 25–44.; Hámori Antal: Az „eutanázia” megítélése a katolikus egyház tanításában. Vallástudományi Szemle, 2010/1. 125–149.; Hámori Antal: Igazságosság, emberi méltóság, szabadság és felelősség, élet- és családvédelem. Axol, Budapest 2009. [a továbbiakban: Hámori (2009/b)] 8–21., 29–39.; Hámori Antal: Az emberi élet védelme a katolikus egyház tanítása szerint. Távlatok, 2009/4. 20–31.

9 Ld. pl. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indoklás D) 2. d) pont. A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat és a 48/1998. (XI. 23.) AB határozat elemzéséhez ld. pl. Hámori (2017/a) 45–65. (a Kúria elnökének, a legfőbb ügyésznek és az alapvető jogok biztosának álláspontja a magyar állami abortuszszabályozásról 2016-ban – reflexióval: 73–88.); Hámori Antal: A magzat élethez való joga. Logod, Budapest 2000. 25–37., 103–129. [a magyar bírói gyakorlathoz ld. uo. 56–101.; Hámori Antal: A magzatkorú gyermek élethez való joga a magyar bírói gyakorlatban. Magyar Jog, 2002/4. 227–231.; a még meg nem született emberi lény magyar állami szabályozás szerinti jogalanyiségéhez ld. pl. Hámori (2000) i. m. 47–54.; Hámori Antal: A magzat jogalanyiséga és perbeli jogképessége a hatályos magyar jogban I–II. Magyar Bioetikai Szemle, 1999/4. 8–17., 2000/1. 7–14.].

10 Ld. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről. Szent István Társulat, Budapest 2003. (a továbbiakban:

MKPK 2003. évi bioetikai körlevele), 85. pont [a körlevél célja, hogy az élet védelmét eredményező szemléletváltáshoz – a hit tanítása útján – hozzájáruljon, ld. körlevél 2. pont; e küldetést különösen azon élet elleni támadások teszik aktuálissá, amelyek a leggyengébbek és a legvédtelenebbek, a legkiszolgáltatottabbak – a születő gyermekek és a haldokló betegek – élete ellen irányulnak, vö. körlevél 4–6., 12., 14. pont, és Szent II. János Pál pápa: Evangelium vitae kezdetű enciklika az élet védelméről. 1995. március 25., Acta Apostolicae Sedi, 1995. 401–522., Pápai Megnyilatkozások XXVI., Szent István Társulat, Budapest 1995. (ford. Diós István; a továbbiakban: EV), 7–28. pont; e hiteles tanítóhivatali megnyilatkozás [ld. 1983. évi Codex Iuris Canonici (a továbbiakban: CIC) 753. kánon] nem önálló, nem új tanítást tartalmaz, hanem instrukció jelleggel foglalja össze a bioetika aktuális kérdéseit; a körlevelet a Konferencia püspök tagjai egyhangúan fogadták el, ezért azt az „Apostolos suos” kezdetű motu proprio rendelkezése alapján az Apostoli Szent-széknél nem kellett felülvizsgálnia, ld. Acta Apostolicae Sedis, 1998. 657.; a hiteles egyházi tanítóhivatali megnyilatkozások kánonjogi relevanciájához ld. pl. CIC 749–750., 752–754. kánon; Az Egyházi Törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal. Szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta: Erdő Péter. Szent István Társulat, Budapest 2001. 4. kiad. (a továbbiakban: ET) 555–558.; Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium 597–600. kánon; Erdő Péter: Egyházjog. Szent István Társulat, Budapest 2005. 4. kiad. 397–399.; Hámori Antal: Az egyház erkölcsi tanításának kánonjogi relevanciája az élet- és családvédelem területén. Iustum Aequum Salutare, 2016/1. 251–262.]

11 Félelem amiatt is lehet, hogy amikor a lélek elhagyja a testet, a lélek szenvedni fog. E félelemnél is súlyosabb tud lenni az a szenvedés, amelyben az ember a halált kívánja, hogy véget érjen e szörnyű, elviselhetetlen szenvedés, kegyetlen, kínzó fájdalom.

12 Vö. pl.: a német Recht (jog) gyökere a richtig (igaz), a magyar „jog” szó pedig a „jó”-ból ered; ld. pl. Magyar Katolikus Lexikon V. Szent István Társulat, Budapest 2000. 861–863.).

13 Ld. pl. EV 72. pont (Aquinói Szent Tamás tanítását is idézve: „minden emberek által hozott törvény annyiban törvény, amennyiben a természeti törvényből ered. Ha pedig valamiben eltér a természeti törvénytől, már nem törvény, hanem a törvény romlása.”); Nemzetközi Teológiai Bizottság: Az egyetemes etika keresése. A természeti törvény új szemlélete. Szent István, Társulat Budapest 2013. 74–77., 80.; Erdő Péter: Az igazságtalan törvények és a vallássza-

badság. Kánonjog, 2015. 15. („Aquinói Szent Tamás kimutatta, hogy a törvénynek mindig a közjóra kell irányulnia. Szerinte a törvény az emberi cselekedetek szabálya, amelyeknek végső célja az egyén és a közösség boldogsága. Ennek elemeit képviseli a közjó, ezért kell a törvénynek erre irányulnia. Ha egy szabály nem a közjóra irányul, nem lehet törvény.”); Erdő (2005) i. m. 47–54., 63. („[...] az »isteni jogi« elvek[...] érvényesülése révén a jog az igazságossággal esik egybe.”), 91–93., 211–212.; Erdő Péter: „Salus animarum: suprema lex”. A lelkek üdvösségére való utalások szerepe a katolikus egyház hatályos törvénykönyveiben. Kánonjog, 2003. 7–18.; Erdő Péter: Az egyházjog teológiája intézménytörténeti megközelítésben. Szent István Társulat, Budapest 1995. 51., 174., 191–217.; Frivaldszky János: Klasszikus természetjog és jogfilozófia. Szent István Társulat, Budapest 2007. 436., 438.; Hámori (2017/b): i. m. 22–28.; Hámori Antal: Etika. Erkölcsstani alapfogalmak gazdaságetikai kitekintéssel. Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest 2016. 21–23.; Szuromi Szabolcs Anzelm: A „peccatum” és a „vitium” eltérő megítélése a kánonjogi források tükrében. Kánonjog, 2015. 60–61.

14 Ld. Kiv 20/13; 23/7; MTörv 5/17; Mt 5,21. Vö. pl. Hámori Antal: A „duplex effectus” és a „kisebbségi rossz” elve az állapotos nő életveszélye esetén. Magyar Sion, 2018/2. 239–253. [a továbbiakban: Hámori (2018/b)]; Hámori Antal: Az abortusz és a fogamzásgátlás tilalma – nehéz esetek tárgyalása, a Humanae vitae 50., a Donum vitae 30. és a Dignitas personae 10. évfordulója kapcsán (élet-„rivalizálás”, válással fenyegetés, IVF-lét megélése). Athanasiana, 2018/1. 54–74. [a továbbiakban: (2018/c)]; Hámori Antal: Az „autonómia tisztelete” a magyar jogban (a sziámi ikrek élethez való joga és szüleik örendelkezéshez való joga „kollíziójá”-nak tükrében). Alma Mater, 2001. 113–134.

15 Ld. az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) 20. § (3) bek.; részletesen pl. Hámori (2010/a) i. m. 561–568.; Hámori Antal: Az „eutanázia” fogalmi meghatározása, erkölcsi és jogi minősítése. Magyar Bioetikai Szemle, 2007/1. 24–32. Az „élő végrendelet”-hez és a „helyettes döntéshozó”-hoz ld. Eütv. 22. § (1)–(4) bek., 23. § (2) bek. Ld. még egyes egészségügyi ellátások visszautasításának részletes szabályairól szóló 117/1998. (VI. 16.) Korm. rendelet. Az „élő végrendelet”-tel kapcsolatos bioetikai és erkölcssteológiai irodalomhoz ld. pl. Blasszauer Béla: Eutanázia. Medicina, Budapest 1997. 50–56.; Ferencz Antal: A bioetika alapjai. Szent István Társulat, Budapest 2001. 249–250.; Kovács József: A modern orvosi etika alapjai. Bevezetés a bioetikába. Medicina,

Budapest 1999. 2. kiad. 434–438. (vö. uo. 438–440.); Kovács József: Az eutanázia etikai dilemmái. Magyar Tudomány, 1996/7. 800–803.; Helmut Weber: Speciális erkölcszociológia. Szent István Társulat, Budapest 2001. (ford. Tuba Iván) 243.

16 E mondatban megfogalmazott álláspontomat utóbb – a Magyar Jog 2017/7–8. számában megjelent írásom kapcsán [ld. Hámori (2017/a): i. m. 493.] – Filó Mihály is osztja: Filó Mihály: Pillanattfelvétel a magyar eutanázia-vitáról – megjegyzések Hámori Antal írásához. Magyar Jog, 2017/11. 669.: „Jelen sorok szerzője osztja Hámori fenti álláspontját, [...]”

17 Ld. pl. 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, Dr. Bihari Mihály alkotmánybíró különvéleménye; Julesz Máté az Eutanázia című cikkében az Eütv. 20. § (3) bekezdése vonatkozásában meg sem említi a „betegség természetes lefolyását lehetővé téve” szövegrészt – ld. Julesz (2013) i. m. 672. Makó János a „természetes” szónak az „eutanázia” definíciója szempontjából – véleményem szerint helyesen – jelentőséget tulajdonít; az Eütv. 20. §-ának (3) bekezdése kapcsán: „Hangsúlyozni kívánom, hogy ez a törvény nem legalizálja az eutanáziát. ...Az Eü. Törv. szerint a kezelés visszautasításának is a betegség természetes lefolyását lehetővé kell tenni.” – ld. Makó János: A magyar egészségügyben jelentkező legújabb etikai problémák az orvos szemszögéből. Magyar Bioetikai Szemle, 1999/4. 20. (18–22.). Vö. Eütv. 99. § (1)–(4) bek.; és az otthoni szakápolási tevékenységről szóló 20/1996. (VII. 26.) NM rendelet; Paczolay Péter: „Halál, hol a te győzelmed?” Halálszemlélet a középkorban. Világosság, 1982/1. 29. A „hospice”-hoz ld. pl. Blasszauer (1997) i. m. 203–222.; Ferencz i. m. 251–252.; Hegedűs Katalin: Hospice Magyarországon. Magyar Bioetikai Szemle, 2002/4. 22–28.; Hegedűs Katalin: A hospice-mozgalom tapasztalatai Magyarországon (1991–1995). Lege Artis Medicinae, 1996/5–6. 368–373.; Hegedűs Katalin: A hospice – az eutanázia alternatívája. Magyar Bioetikai Szemle, 1996/2–3. 41–46.; Hegedűs Katalin: A haldoklók gondozása. Valóság, 1993/8. 101–107.; Muszbek Katalin: Magyar Hospice Alapítvány. A terminális állapotú rákbetegek emberi méltóságáért. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyletének Tudósítója, 2006/1. 27–34.; Kövesi Ervin: Emberhez méltó élet, méltóságteljes halál. Valóság, 1995/7. 75–79.; Ruzsa Ágnes: Hospice – az élet és a halál méltóságáért. Vigilia, 1995/7. 512–514.; Egészségügyi Tudományos Tanács Tudományos és Kutatásetikai Bizottság: Az eutanáziával kapcsolatban felmerülő jogi és etikai kérdésekről. 1995. november 29. In: (szerk.: Vizi E. Szilveszter): Egészségügyi Tudományos Tanács Tudományos és Kutatásetikai Bizottság (ETT TUKEB)

állásfoglalásai (1990–1999). Budapest, 2002. 75–78.

18 Részletesen ld. pl. Hámori (2014): i. m. 103–111.; Hámori (2013/a): i. m. 13–17., 73–86.; Hámori Antal: Az „eutanázia” és a túlbuzgó gyógyítás elfogadhatatlansága. Magyar Bioetikai Szemle, 2013/1–2. 31–37.; Hámori (2011/b) i. m. 123–128.; Hámori (2009/a): i. m. 29–33., 172.; Hámori Antal: Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, „eutanázia”). Teológia, 2009/1–2. 43–45. (18–51.).

19 A főszabály szerint 1998. július 1. napjától hatályos Eütv. (pl. 20–23. §-aiban foglalt) – [ld. uo. 245. § (1) bek.] –, valamint az ugyanezen a napon hatályba lépett egyes egészségügyi ellátások visszautasításának részletes szabályairól szóló 117/1998. (VI. 16.) Korm. rendelet – [ld. uo. 11. § (1) bek.] – rendelkezéseivel 2007. június 30. napjáig alkalmazandó volt az egészségügyi dolgozók rendtartásáról szóló 11/1972. (VI. 30.) EüM rendelet 20. §-ának (1) bekezdése is, amely kimondta: „Az orvosnak meg kell tagadnia az orvosi tevékenységet, ha a beteg, a hozzátartozója vagy bármely más személy olyan orvosi tevékenység kifejtését kéri, illetőleg olyan orvosi tevékenység elvégzésére kívánja rábírtani, amelyet jogszabály tilt [pl. csak kórházban végezhető műtétnek magánorvosi rendelőben való elvégzése, életnek gyógyíthatatlan betegség miatti kioltása (euthanázia) stb.]” [az EüM rendelet hatályon kívül helyezte: 30/2007. (VI. 22.) EüM rendelet 2. §; hatálytalan: 2007. július 1. napjától]; ez azt a véleményt támasztotta alá, hogy a magyar állami szabályozás az Eütv. hatályba lépését követően sem engedte meg az „eutanáziát” [bár igaz, hogy az EüM rendelet egészen a hatályon kívül helyezéséig, azaz körülbelül tizenhét évvel a rendszerváltást követően is, nemcsak a preambulumban hemzsegett a „szocialista” szótól: ld. 11. §, 13. § (1) bek., 19. § (2) bek., 20. § (2) bek.; ugyanakkor az is igaz, hogy az EüM rendelet 1998. július 1. napját követően is többször módosításra került, anélkül tehát, hogy a 20. § (1) bekezdésében a jogszabály teljes hatályon kívül helyezéséig (2007. július 1.) szereplő „eutanázia”-tilalom hatályon kívül helyezésre került volna]. Mindemelllett megemlítendő: a 117/1998. (VI. 16.) Korm. rendelet melléklete – az Eütv. 22. §-ának (1) bekezdésében megjelölt közokirat kötelező tartalmi elemei körében – a következőket is magában foglalja: „[...] a visszautasított ellátások meghatározhatók = a magyar nyelvben általánosan használt megnevezéssel (pl. [...] mesterséges táplálás vagy lélegeztetés általában vagy időtartam, illetve esetszám meghatározásával), [...]”

20 Részletesen ld. pl. Hámori (2009/a): i. m. 29–56. (vö. uo. 86–91.). A „passzív eutanázia” hiteles

egyházi tanítóhivatali megnyilatkozásokban bekövetkezett fogalmi változásához ld. pl. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68., 75., 79–80. pont.

21 A CIC 1397–1398. kánonjához és a CCEO 1450. kánonjának 1–2. §-ához – világi jogi összehasonlítással – részletesen ld. Hámori Antal: *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással*. Szent István Társulat, Budapest 2006. [a továbbiakban: Hámori (2006/a)]: 59–202. Vö. pl. Hámori Antal: *Az abortusz-szabályozás problémái*. Magyar Bioetikai Szemle, 2015/1. 22–29.; Hámori Antal: *Életvédelem és jog – aktuális kihívások I-II*. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítójá, 2008/2. 49–73., 2008/3. 96–120.

22 Ld. a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 160. § (1) bek., 161. §, 162. § (1)–(2) bek.; a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 166. § (1) bek., 167. §, 168. § (1)–(2) bek.

23 Ld. pl. Hámori (2009/a): i. m. 205–206. (670. lj.); Hámori (2006a): i. m. 137–138., 214–215.

24 Vö. CIC 1184. kánon 1. § 3. sz., 2. §, 1185. kánon, CCEO 877. kánon; ET 811–812.; részletesen ld. pl. Hámori (2013/a): i. m. 88–100.

25 Részletesen ld. Hámori (2006/a): i. m. 95–100., 121–122., 168–176., 199–202.

26 Ld. Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata I/VI*. Budapest, HVG-ORAC, 78. (szerző: Kőrös András és Makai Katalin).

27 Ld. Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet*. Opten, Budapest 2014. 258–260. (szerző: Fézer Tamás).

28 Ld. Wellmann: i. m. 145., 147., 149. (szerző: Petrik Ferenc).

29 Vö. pl. Ptk. 6:2. § (2)–(3) bek.: „(2) Egyoldalú jognyilatkozatból jogszabályban meghatározott esetekben keletkezik kötelelem. Ezekre a kötelmekre a kötelmek közös és a szerződés általános szabályait kell megfelelően alkalmazni. (3) Kötelelem jogszabályból, bírósági vagy hatósági határozatból akkor keletkezik, ha a jogszabály, a bírósági vagy a hatósági határozat így rendelkezik, és a kötelezettet, a jogosultat és a szolgáltatást meghatározza. Ezekre a kötelmekre a kötelmek közös és a szerződés általános szabályait kell megfelelően alkalmazni.”; és Ptk. 6:9. §: „A jognyilatkozat hatályára, érvénytelenségére és hatálytalanságára – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – a szerződés általános szabályait kell megfelelően alkalmazni.”

30 Vö. CIC 1290. kánon; és a „Ne ölj!” parancsa (Kiv 20,13; 23,7; Mtörv 5,17; Mt 5,21).

31 Ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 85.

pont második mondat.

32 Ld. pl. Hámori (2006/a): i. m. 209–230.

33 Vö. pl. Hámori Antal: *Az orvos lelkiismereti szabadsága és a duplex effectus elve az állapotos nő életveszélye esetén*. Egyházjogi aspektusok. Magyar Sion, 2011/2. 197–226.; Hámori Antal: *A magzatvédelem kánonjogi aspektusai és az orvos lelkiismereti szabadsága*. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítójá, 2006. Supplementum 173–204., Studia Wesprimiensia, 2005/I–II. 71–93.

34 Vö. pl. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) I. cikk (1)–(3) bek., II. cikk, VII. cikk (1) bek.

35 Ld. pl. Szent II. János Pál pápa: *Veritatis splendor* kezdetű enciklika a katolikus Egyház minden püspökének az Egyház erkölcsstanának néhány alapvető kérdéséről. 1993. augusztus 6. Acta Apostolicae Sedis, 1993. 1133–1228., Pápai Megnyilatkozások XXIV. Szent István Társulat, Budapest 1993. 149 (ford. Diós István; a továbbiakban: VS), 64. pont; Hámori (2006/a) i. m. 27–34. Vö. pl. Jn 8,32: „megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz benneteket.”; 1Tim 2,4: „[Isten] aki azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére.” (szentírási szövegek: Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat, Budapest 2000.).

36 Ld. Kőműves Sándor: *A MOK Etikai Kódex eutanáziával kapcsolatos pontjainak értelmezése*. Orvostovábbképző Szemle, 2020. március 2. (Záró megjegyzések).

37 Ld. pl. Hámori (2018/b): i. m. 239–253., Hámori (2018/c): i. m. 54–74.

38 Vö. pl. a „méhen kívüli terhesség” esetére vonatkozóan: Hámori (2018/b): i. m. 239–253.; Hámori (2018/c): i. m. 54–74.

39 Ld. pl. II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et Spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyház és a mai világ viszonyáról. Acta Apostolicae Sedis, Róma 1965. december 7. 1025–1115. (a továbbiakban: GS), 27. pont; A Katolikus Egyház Katekizmusa (1997. augusztus 15.). A latin mintakiadás fordítása. Szent István Társulat, Budapest 2002. (ford. Diós István; a továbbiakban: KEK), 2261., 2277. pont; EV 57., 65. pont; Hittani Kongregáció: *Iura et bona* kezdetű nyilatkozat az eutanáziáról. Acta Apostolicae Sedis, 1980. május 5., 1980. 542–552. (a továbbiakban: IB), II. pont; Egészségügy Pápai Tanácsa: *Az Egészségügyben Dolgozók Chartája*. Vatikánváros, 1994. Római Dokumentumok IX. Az Egészségügy Pápai Tanácsa dokumentuma. Szent István Társulat, Budapest 1998. (ford. Leszkovszky Gy. Pál; a továbbiakban: EDC), 137., 147. pont; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68–69., 71., 73–74., 76., 78., 80., 95., 108., 116. pont [bizonyos meg-

fogalmazás szerint: „az aktív és a beteg beleegyezése nélkül megvalósuló eutanázia” „gyakorlatilag az emberölés esete”; amelyből arra lehet következtetni, hogy a beteg beleegyezésével történő „eutanázia” – helyenként – az „emberölés” „privilegizált esete”-ként értelmeződik – ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 80. pont, anélkül, hogy például a CIC vagy a CCEO tartalmazná azt – ld. CIC 1397. kánon, CCEO 1450. kánon 1. §; más megfogalmazásban: „az eutanázia az emberölés egyik fajtája” – ld. EDC 147. pont].

40 Vö. pl. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68. pont („[...] Ha a halált közvetlenül mulasztás okozza, és a szándék a halál előidézésére irányul – még ha humanitárius szempontok vezérlik is a cselekvőt –, akkor a szó szoros értelmében vett eutanáziáról van szó. [...]”).

41 Ld. pl. KEK 2277., EV 65., IB II., EDC 147., MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 73–74., 76. pont; BH1996. 349.; Helmut Weber: Speciális erkölcssteológia. Szent István Társulat, Budapest 2001. (ford. Tuba Iván) 222., 231–232. (ismertetve az „eutanázia”-érveket: az emberi méltósághoz, „önrendelkezés”-hez való jogra, a „szabadság”-ra, a „részvét”-re, a „személylét határa”-ra történő hivatkozásokat); Glóner Rózsa: Halál helyett az élet kultúrája. Abortusz és eutanázia. Róma, 1997. 72.; Ramón Lucas Lucas: A bioetikáról mindenkinek. Új Ember, Budapest 2007. (ford. Benkóczy Szabolcs; a fordítás alapjául szolgáló mű: Bioetica per tutti. Edizioni San Paolo, Milano 2002.) 158.; Blasszauer Béla: Orvosi etika. Medicina, Budapest 1999. 2. kiad. 161.; Horváth Tibor: Euthanázia és büntetőjog. Állam- és Jogtudomány, 1972/1. 38.; Horváth Tibor: Az élethez való jog. Acta Humana, 1995/18–19. 51.; Sári János: Alapjogok. Alkotmánytan II. Osiris, Budapest 2004. 3. kiad. 88.; Tarr György: Élet és egészség, orvos és beteg, jog és erkölcs, az emberi méltóság fogalom szférájában. Püski, Budapest 2003. 206.

42 Ld. pl. KEK 2277., EV 66. pont; 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, Dr. Bihari Mihály alkotmánybíró különvéleménye, I., II. 2. a)-d) pont, III. 4. b) pont (a „passzív eutanázia” passzív alanya nemcsak a „gyógyíthatatlan” beteg). Az önkéntes passzív és aktív „eutanázia” mellett érvel pl. Kiss János: Az állam semlegessége. Atlantisz, Budapest 1997. 267–314. (315–322.); Tóth J. Zoltán: „Osztathatlan és korlátozhatatlan?” – Gondolatok az emberi élethez és méltósághoz való jogról az eutanáziahatározat kapcsán. Jogelméleti Szemle, 2005/1. 7.: „A nem önkényes (nem alkotmányellenes) megfosztásra pedig nemcsak a jogos védelem, a végszükség és az előjáró parancsa a példa, hanem a passzív és az aktív eutanázia is.”

43 Vö. pl. KEK 2278., EV 65., EDC 64–65., 119–

124., MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68., 79., 89. pont; „Cor Unum” Pápai Tanács: Dans le cadre kezdetű dokumentum a súlyos betegekkel és a haldoklókkal kapcsolatos etikai kérdésekről. Enchiridion Vaticanum, 1981. július 27., 7. 1234–1281.

44 Részletesen ld. az alábbiakban.

45 Ld. pl. EDC 123–124., MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 69. pont.

46 Ld. pl. XI. Pius pápa: Casti connubii kezdetű enciklika a keresztény házasságról. 1930. december 31. Acta Apostolicae Sedis, 1930. 539–592., III. 2. d) pont; Heinrich Denzinger – Peter Hünermann: Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai. Örökmécs–Szent István Társulat, Bányterenyé–Budapest 2004. (Fila Béla és Jug László fordításának felhasználásával összeállította: Romhányi Beatrix és Sarkak Gábor; szerk. Burger Ferenc), 3721. pont. Vö. Róm 3,8.

47 Ld. pl. Hámori (2009/a): i. m. 171–174.; Hámori (2006/a): i. m. 141–145., 213–215., 229–230., 235., 239.; Hámori Antal: A magzatkorú gyermek büntetőjogi védelme az Egyház jogrendjében (magyar állami jogi összehasonlítással). Távlatok, 2003/1. 22.; Hámori Antal: Az abortusz büntetendő cselekményének kánonjogi tényállása (magyar állami jogi összehasonlítással). Magyar Bioetikai Szemle, 2002/3. 16., Kánonjog, 2002/1–2. 91.

48 Ld. Cataldo Zuccaro: L’eutanasia. Discussione dei principi argomentativi. Rivista di Teologia Morale, 1999. 248–249. (237–249.).

49 Ld. pl. Blasszauer Béla: Orvosi etika. Medicina, Budapest 1999. 2. kiad. 163. (171–179.); Blasszauer (1997) i. m. 36–37.; Blasszauer Béla: Eutanázia. Valóság, 1992/3. 106. (105–110.); Blasszauer Béla: Eutanázia. Lege Artis Medicinae, 1991/11–12. 756. (754–759.); Blasszauer Béla: Eutanázia: érvek és ellenérvek. Valóság, 1980/4. 61., 63–64. (61–73.); Gyöngyösi Zoltán: Az élet és test feletti rendelkezések joga. HVG-ORAC, Budapest 2002. 187. (vö. uo. 187–188.); Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. In: (szerk.: Halmi Gábor és Tóth Gábor Attila): Emberi jogok. Osiris, Budapest 2003. 351., 359.; Tóth Gábor Attila: Eutanázia – az önrendelkezési jog túlgúló határai. Társadalmi Szemle, 1997/1. 58. (52–61.); Tóth Gábor Attila: Eutanázia – döntés előtt. Világosság, 1995/7. 61. (51–64.); továbbá: Dr. Holló András alkotmánybíróknak a 22/2003. (IV. 28.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolása és különvéleménye, amelyhez Dr. Kukorelli István alkotmánybíró csatlakozott (I. 2., II. 2–3.), illetőleg uo. Dr. Bihari Mihály alkotmánybíró különvéleménye (II. 2.). Ld. még Filó Mihály: Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban.

ELTE Eötvös, Budapest 2009. 25. (vö. uo. 38.), 49., 54., 182., 184. („Az életfenntartó beavatkozások visszautasítása, a »passzív eutanázia« [...]”), 186., 203. („Az életmentő vagy életfenntartó kezelések visszautasításának joga, a »passzív eutanázia«, [...]”), 208., 319. („Az életmentő vagy életfenntartó kezelések visszautasításának joga, a »passzív eutanázia«, [...]”); Tóth J. Zoltán: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái – alkotmányelméleti megközelítésben. Jogelméleti Szemle, 2015/4. (206–218.) 206. /„[...] az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben (a továbbiakban: Eütv.) foglalt ún. passzív eutanázia, egészen pontosan az életfenntartó vagy életmentő orvosi kezelésnek a cselekvőképes beteg általi visszautasítása [...]” „A magyar jogi szabályozás az eutanázia fogalmát nem használja; az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény ehelyett a beteg »egészségügyi önrendelkezéshez való jogáról«, és ennek részeként az »ellátás visszautasításához való jogról« rendelkezik. A kissé szegénylős terminológia azonban nem változtat azon, hogy e fogalmak alatt a passzív eutanázia jogi szabályozása történik meg.” „[...] a szakirodalom korántsem egységes abban, hogy mit is jelent egyáltalán az »eutanázia«.” „Vita van – egyebek mellett – azon, hogy »valódi« eutanáziának tekinthető-e az ún. passzív eutanázia, vagyis az, ha a betegség természetes lefolyását biztosítjuk, és a halál bekövetkeztét nem akadályozzuk meg mesterségesen; [...]”/.

50 Ld. pl. Bányai Dávid – Verzár Zsófia: Gondolatok az eutanázia hazai szabályozásáról és gyakorlatairól. Belügyi Szemle, 2017/9. 64–66., 69., 71. (63–71.); Belovics Ervin: A személy elleni bűncselekmények. In: (Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál): Büntetőjog. Különös Rész. HVG-ORAC, Budapest 2004., 4. kiad. 85.; Filó (2009): i. m. 25. (vö. uo. 38.), 49., 182., 186., 203., 208., 319.; Gyöngyösi: i. m. 34., 187–194., 197–203.; Julesz (2018): i. m. 51., 61., 64., 66., 70., 88–89.; Julesz (2016): i. m. 13–14. /Julesz Máténak ezen és a 2018-ban megjelent könyvében szereplő, hivatkozott szavait (ld. pl.: „[...] Magyarországon az egészségügyi törvény előírásai passzív eutanáziát tesznek lehetővé, [...]”, „Magyarországon a passzív eutanázia törvényes, [...]” – 2018: 70., 88.) árnyalják a 2018. évi könyvében alkalmazott, következő megfogalmazásai: „[...] a passzív eutanázia egészségügyi törvényünk szerint megfogalmazott, de kifejezetten »passzív eutanáziának« nem nevezett fogalmát [...]”, „Az aktív eutanázia tehát nem egészségügyi beavatkozás, míg az eutanáziának jogi és orvosi dogmatikai értelemben nem tekinthető, de sokak által tudományosan passzív eutanáziaként aposztrofált eljárás egészségügyi be-

avatkozásnak minősül.” – 2018: 89., 94./; Julesz (2014): i. m. 1260.; Julesz Máté: Passzív eutanázia és végakarat. Orvosi Hetilap, 2014/27. 1059–1060. (1057–1062.); Julesz (2013): i. m. 672–673.; Sári (2004): i. m. 89., 93.; Sári János: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog. In: (Balogh Zsolt, Holló András, Kukorelli István, Sári János): Az Alkotmány magyarázata. KJK-KERSZÖV, Budapest 2003. 539.; Tarr: i. m. 207.; Tóth (2003): i. m. 359.; Tóth J. (2015): i. m. 206.; továbbá: Dr. Holló András alkotmánybírónak a 22/2003. (IV. 28.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolása és különvéleménye, amelyhez Dr. Kukorelli István alkotmánybíró csatlakozott (II. 2. és 4.), illetőleg uo. Dr. Bihari Mihály alkotmánybíró különvéleménye (II. 2.).

51 Ld. pl. Belovics: i. m. 85.; Filó (2009): i. m. 25. (vö. uo. 38.), 49., 182., 186., 203., 208., 319.

52 Ld. pl. Sári (2004): i. m. 89., 93.; Sári (2003) i. m. 539. A 36/2000. (X. 27.) AB határozat indokolásának III. 4. pontja tartalmazza: „Az Eütv. 21. § (2) bekezdése az eutanáziának azt az esetét szabályozza, amikor a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes betegnél életfenntartó vagy életmentő beavatkozást utasít vissza a törvényes képviselő vagy az erre jogosult más személy.”

53 Mindössze Dr. Holló András, Dr. Kukorelli István és Dr. Bihari Mihály véleményében jelenik meg az, hogy az egészségügyi törvény tartalmazza a „passzív eutanáziát”.

54 Ld. Lassó Gábor: Emberölés. In: (szerk.: Jakucs Tamás): A Büntető Törvénykönyv magyarázata 1. KJK-KERSZÖV, Budapest 2004. 486.

55 Ld. Jobbágyi Gábor: Orvosi jog. Hippokratésztől a klónozásig. Szent István Társulat, Budapest 2007. 149–150., 165.; Jobbágyi Gábor: Az élet joga. Abortusz, eutanázia, művi megtermékenyítés. Szent István Társulat, Budapest 2004. 274., 297.; Jobbágyi Gábor: Eutanázia I. Kívánatra ölés. Magyar Szemle, 2004/5–6. 13. (6–32.).

56 Ld. Ferencz: i. m. 251. (az „emberi élet végének bioetikai kérdései”-hez ld. uo. 240–254.); Makó János: Indokolt-e az aktív és a passzív eutanázia megkülönböztetése. In: (szerk.: Makó János – Ullrich Zoltán): Bioetika – Ökumené. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2003. 123–125. (120–126.), és Magyar Bioetikai Szemle, 2001/4. 31–32. (29–33.); Makó János: Humánus és technika a gyógyításban. Magyar Bioetikai Szemle, 2000/3. 34. (31–35.). Ld. még pl. Bérczes Tibor: Élni és halni hagyni. Beszélgetések a holland eutanázia gyakorlatairól. Corvina, Budapest 2016. 10–11.: „[...] nem számít eutanáziának – ahogy egyébként Magyarországon sem – az a fajta fájdalomcsillapítás, amelynek egyik mellékhatása, hogy lerövidíti a beteg

életét. [...]”; Széll Kálmán: Megengedhető-e minden, ami technikailag kivitelezhető? Magyar Bioetikai Szemle, 2009/1–2. 57. (51–60.). Vö. Magyar Orvosi Kamara Etikai Kollégiuma: VI. sz. áf. az eutanáziáról. Magyar Bioetikai Szemle, Budapest 1995. december 9., 1995/1–2. 46., és uo. 1997/4. 17.

57 Ld. Makó (1999): i. m. 20.

58 Ld. Az MBT elnökségének állásfoglalása az eutanáziáról, a terápiás túlbuzgóságról és a haldokló beteg ellátásáról. Magyar Bioetikai Szemle, 2003/1. 43. (42–43.). Vö. Életvédő Fórum: Állásfoglalás a haldokló, beteg ember életének és méltóságának védelmében. Budapest, 2009. február 11. (www.katsal.hu – életvédelem), Magyar Kurír, 2009. február 11. (www.magyarkurir.hu), A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 2009/1. 6–12.; A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének állásfoglalása az eutanáziával szemben. Ökumené, 1996/3–4. 62–63.

59 Ld. Hidvéginé Adorján Livia: Etikai, bioetikai, orvosetikai, jogi dilemmák. In: (Hidvéginé Adorján Livia – Sáriné Simkó Ágnes): Etikai normák és dilemmák az egészségügyben. Medicina, Budapest 2019. 73., 75.

60 Ld. pl. EV 65., EDC 119., MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68. pont.

61 Ld. EDC 64–65. pont; Lucas Lucas: i. m. 163–164.

62 Ld. pl. Ferencz: i. m. 251.

63 Ld. pl. Glóner: i. m. 72.; Harsányi Pál: A halál körüli problémák. In: Erkölcsteológiai Tanulmányok I. JEL, Budapest 2002. 28. (27–45.); Lucas Lucas: i. m. 159.

64 Ld. pl. KEK 2278., EV 65., EDC 119–121., MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68., 79. pont.

65 Ld. EV 65., IB IV., EDC 120. pont. Az EDC 120. pontja azt is tartalmazza, hogy: „Az élelem és folyadék adagolása, még mesterségesen is, része a beteget mindig megillető normális kezelésnek, ha ez nem terhes számukra: jogtalan beszüntetésük egyenlő lehet a szó szoros értelmében vett eutanáziával.”; az MKPK 2003. évi bioetikai körlevelének 68. pontja szerint: „Vannak olyan helyzetek, amikor a mesterséges táplálás és folyadékpótlás egyébként normális terápiás eszközei haszontalannak bizonyulnak, terhesek a beteg számára, és ezért fel kell őket függeszteni.”

66 Ld. EV 65. pont.

67 Ld. pl. GS 27., KEK 2277., 2324., VS 80., EV 57., 65–66., 73–74., IB II., EDC 120., 147., 150., MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68., 71., 73–76., 78., 80., 95., 115–116. pont (vö. „öngyilkosság”: pl. KEK 2280–2283., 2325., EV 66–67. pont). Az erkölcsteológiai irodalom

körében ld. pl. Harsányi Pál Ottó: Eutanázia. Az ellenérvek alkalmazásának nehézségei – új szempontok. Távlatok, 2003/1. 30–36.; Harsányi (2002): i. m. 27–45.; Lucas Lucas: i. m. 158–160. Ld. még pl. Életvédő Fórum: Állásfoglalás a haldokló, beteg ember életének és méltóságának védelmében. Budapest, 2009. február 11. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 2009/1. 6–12.; A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének állásfoglalása az eutanáziával szemben. Ökumené, 1996/3–4. 62. (62–63.).

68 Ld. KEK 2279., EV 65., EDC 122–124. pont.

69 Ld. pl. Kovács (1999) i. m. 52–55. A kritikára adott részletes választ ld. Hámori (2009/a): i. m. 114. (362. lj.), 201–202. (657. lj.).

70 Ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 81. pont. Vö. uo. 70., VS 78. pont. Ahhoz, hogy meg tudjuk érteni a tárgyat, amely a magatartást erkölcsileg meghatározza, a magatartást tanúsító személlyel kell azt kapcsolatba hozni (ld. pl. ugyanaz a magatartás a szándéktól függően jónak, elfogadhatónak vagy rosszsznak minősül: jogellenesen támadó és jogos védelmi helyzetben lévő ugyanolyan irányú, erejű útése).

71 Vö. pl. Hámori (2009/a): i. m. 171–177., 187–205.

72 Ld. pl. a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 160. § (4) bek. Vö. CIC 128. kánon, 221. kánon 3. §, 1321. kánon 1–3. §, 1399. kánon, 1752. kánon (salus animarum); ET 226–227., 890–891., 943., 1141.

73 Ld. pl. Hámori (2009/a): i. m. 205–206. (670. lj.); Hámori (2006/a): i. m. 137–138., 214–215. Vö. pl. a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. 7. § (4) bek.; CIC 14. kánon, 1608. kánon 4. §, 1728. kánon 1. §; ET 98–99.; J. M. Sanchis: L’aborto procurato: aspetti canonistici. Ius Ecclesiae, 1989/2. 663–677. (29. lj.).

74 A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről (szentesítést nyert 1878. május 27-én, kihirdetett az országgyűlés mindkét házában 1878. május 29-én).

75 Vö. BH1983. 7. Részletesen ld. pl. Belovics: i. m. 100–101.; Földvári József: A személy elleni bűncselekmények. In: (Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály): Magyar büntetőjog. Különös rész. Rejtjel, Budapest 1998. 94–96.; Horváth Tibor: A személy elleni bűncselekmények. In: (szerk.: Györgyi Kálmán és Wiener A. Imre): A Büntető Törvénykönyv magyarázata. Különös Rész. KJK, Budapest 1996. 328–329.; Lassó Gábor: Öngyilkosságban közreműködés. In: Jakucs Tamás (szerk.): A Büntető Törvénykönyv magyarázata 1. KJK–KERSZÖV, Budapest 2004. 520–523.

76 Ld. Ferencz: i. m. 248. Vö. Kovács (1999): i. m.

375. („[...] az eutanázia legtöbbször asszisztált öngyilkosságnak tekinthető.”), 403. („[...] Az eutanázia így egy másik ember életének szándékos kioltása az ő érdekében, legtöbbször azért, mert az illető elviselhetetlenül szenved egy gyógyíthatatlan betegségben. [...]”); Kovács József: Eutanázia és bioetika. Világosság, 1995/7. 32. (28–40.); Kovács József: Az eutanázia etikai dilemmái. Magyar Tudomány, 1996/7. 792. (791–809.). Kovács József rögzíti: „Nem eutanázia [...], ha egy életmentő eszköz egy kórházban nem áll elegendő mennyiségben rendelkezésre, és ezért egy orvosnak döntenie kell, hogy több rászoruló beteg közül kinek az életét mentse meg, ha nem lehet egyszerre mindenkit megmenteni. Itt azért nem beszélhetünk eutanáziáról, mert ilyenkor a beteget nem azért nem kezelik, mert úgy gondolják, hogy számára jobb lenne a halál, hanem azért, mert az életmentő készülék (például respirátor) nem áll elegendő mennyiségben rendelkezésre. Ez tehát igen fájdalmas sorolási probléma, de nem eutanázia.” – Kovács (1999): i. m. 404.; Kovács (1995): i. m. 32–33. A beteg öngyilkosságában való orvosi közreműködésről Blasszauer Béla is ír: pl. Blasszauer (1999): i. m. 162–163.; Blasszauer (1997) i. m. 42.; és egyetért azzal, hogy „a kapacitáshiány miatti sorolás kapcsán fellépő halálozás nem eutanázia” – Blasszauer (1999): i. m. 169.

77 Vö. CIC 1. kánon, 11. kánon, 1311. kánon, 1321–1328. kánon, 1339–1340. kánon, CCEO 1418. kánon 1–3. §. Ld. még pl. CIC 695. kánon 1. § (vö. uo. 729. kánon és 746. kánon), 1041. kánon 4–5. sz., 1044. kánon 1. § 3. sz. (vö. uo. 1046. kánon, 1047. kánon 2. § 2. sz., 3. §, 1048–1049. kánon).

78 Ld. CIC 1329. kánon 1–2. §, CCEO 1417. kánon [vö. pl. a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 162. § (1)–(2) bek.]; és emberölés kísérletének esete: CIC 1328. kánon 1–2. §, CCEO 1418. kánon 1–3. §.

79 Ld. CCEO 1434. kánon 1–3. §.

80 Részletesen ld. Hámori (2006/a): i. m. 21–24., 59–122., 231–244., 278–297.

81 Vö. pl. CIC 1. kánon, 11. kánon, 1321–1324. kánon; Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos: Responsum. 1988. január 19. (pápai jóváhagyás: 1988. május 23., kihirdetés: 1988. december 12.). Acta Apostolicae Sedis, 1988/13. 1818–(1819)., CIC 16. kánon 1–2. §.

82 Vö. pl. CCEO 1413–1415. kánon; a CCEO nem ismeri az önmagától beálló (latae sententiae) büntetést.

83 Ld. CIC 1397. kánon, CCEO 1450. kánon 1. §; vö. CIC 1328. kánon 1–2. §, CCEO 1418. kánon 1–3. §. Részletesen ld. Hámori (2006/a): i. m. 123–202.,

231–244., 297–299.

84 Ld. EV 58. pont.

85 Ld. pl. a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény, a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény végrehajtásáról szóló 32/1992. (XII. 23.) NM rendelet, Eütv. IX. Fejezet. Vö. pl. a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 163. § (1)–(4) bek.

86 Ld. Legfelsőbb Bíróság 1/2008. PJE határozat.

87 Ld. pl. Hámori (2018/a): i. m. 46–52.; Hámori (2017/a) i. m. 92–111.; Hámori Antal: Az ember élve születése nem káresemény – az EBH2015. P.11. árnyékában és az Alaptörvény tükrében. Magyar Bioetikai Szemle, 2016/4. 4–29.; Hámori (2009/a): i. m. 184–186., 249–304.; Hámori Antal: Az ember élve születése nem káresemény (a Legfelsőbb Bíróság 1/2008. PJE számú jogegységi határozata; alkotmányjogi aspektusok). Jogtudományi Közlöny, 2009/11. 471–482.; Hámori Antal: Az ember élve születése nem káresemény I–II. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 2009/4. 143–156., 2010/2. 63–87.; Hámori Antal: Életvédelem és jog – aktuális kihívások I. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 2008/2. 72–73. (49–73.); Hámori Antal: Down-kóros gyermek és szüleinek kórház elleni kártérítési keresete. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója, 2007/4. 143–159.; Hámori Antal: Kártérítési felelősség a fogyatékkal való születés miatt? Magyar Jog, 2007/2. 92–100.

88 Ld. pl. BH1998. 372., BH2001. 61.; vö. pl. Hámori (2006/a): i. m. 203–208., 300–306.; Hámori (2002): i. m. 227–231.; Hámori Antal: A magzatkorú gyermek élethez való joga. „Táigetosztól Dávodig”. Magyar Bioetikai Szemle, 2001/2–3. 37–42.; Hámori (2000): i. m. 56–101. (vö. uo. 139–151.).

89 Ld. pl. KEK 2261., 2276–2277., 2299., 2324., VS 95., EV 57. pont; Hittani Kongregáció: Donum vitae kezdetű instrukció a kezdődő emberi élet tiszteletéről és az utódnemzés méltóságáról. 1987. február 22. Acta Apostolicae Sedis, 1988. 70–102.; EDC 82. pont. Vö. pl. Hámori (2018/b): i. m. 239–253.; Hámori (2018/c): i. m. 54–74.; Hámori Antal: A „duplex effectus” elve és a „kisebbségi rossz” elve az állapotos nő életveszélye esetén. Magyar Bioetikai Szemle, 2017/3–4. 4–16.

90 Ld. Julesz (2016): i. m. 25–31. (vö. pl. Hámori Antal: Életről, halálról, méltóságról és jogról – Julesz Máté könyve kapcsán. Magyar Jog, 2016/10. 604–611.); Julesz (2018): i. m. 55., 62., 67–68., 71., 73–74., 78–86., 89–91. Julesz Máté e két könyvében arról is ír, hogy: „Az uruguayi büntető törvénykönyv alapján 1932 óta lehetséges az aktív eutanázia. Az orvos a beteg kife-

jezett kérésére végezheti el a halálba segítést.” (2016. 29.) „Dél-Amerikában Uruguay a másik ország, ahol legális az aktív eutanázia, igaz, eltérő jogtörténeti alapokon. Uruguayban 1932 óta van erre jogi lehetőség.” (2018. 68.) Az USA és Hollandia vonatkozásában ld. még pl. Jobbágyi (2007): i. m. 157–161. Bérczes Tibor a hivatkozott Élni és halni hagyni című könyvében (a 9–11., 13. oldalakon) a hollandiai szabályozásról – a 22/2003. (IV. 28.) AB határozatban említett gondosági kritériumokat is ismertetve – ír. Németh Gábor a Bioetikai vázlatok című, 2018-ban megjelent könyvében az „orvosilag asszisztált öngyilkosság” állami megengedésének körében megemlíti még Japánt és Albániát; ld. Németh Gábor: Bioetikai vázlatok. Bioetika és más életerkölcsei kérdések. Budapest, Szent István Társulat, 2018. (231–235.) 234. (vö. pl. Hámori Antal: Németh Gábor, Bioetikai vázlatok. Bioetika és más életerkölcsei kérdések. Teológia, 2019/1–2. 107–111.).

91 Ld. Julesz (2018): i. m. 83. Ld. még uo. 86.: „Belgiumban is lehetséges demencia, illetve más, súlyos pszichiátriai betegség miatt aktív eutanáziát vagy asszisztált öngyilkosságot kérni, így a csúszós lejtő problémája hasonló okból ott is felmerül. Belgiumban 2011-ben Frank Van Den Bleeken volt az első fogvatartott, aki aktív eutanáziát kért. Van Den Bleeken kényszergyógykezelés alatt áll immár három évtizede, mivel több nő ellen szexuális erőszakot követett el. Egyiküket meg is ölte. Kóros elmeállapota (kényszerbetegsége) miatt kényszergyógykezelésre ítélték. 2014 szeptemberében a belga igazságügy-miniszter bejelentette, hogy engedélyezték Van Den Bleeken számára az aktív eutanáziát, mivel elismerték, hogy erotómán gondolatai miatt súlyos lelki szenvedéseknek van kitéve. Katrien Devolder, a Ghenti Egyetem kutatója, a Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics lapjain 2016-ban felvetette a kérdést, hogy a fogvatartott pszichés szenvedéseit valóban kizárólag a pszichiátriai betegsége okozza-e, vagy a fogva tartás körülményei. Amennyiben a lelki szenvedésekhez a fogva tartás körülményei nagymértékben hozzájárulnak, akkor nem biztos, hogy a beteg fogvatartott szabad akaratelhatározásából hozta meg a döntését, hogy kéri az aktív eutanáziát. A fogva tartás körülményei is szerepet játszhattak a fogvatartott akaratelhatározásának kialakításában, ami már külső kényszerre (de

legalábbis külső hatásra) utal. Katrien Devolder végül is egyetértett azzal, hogy fogvatartottak is részesülhessenek aktív eutanáziában, és úgy gondolta, hogy az orvos etikusan jár el, amikor részt vesz ebben. 2015 januárjában a belga sajtó beszámolt arról, hogy a fogvatartottat a bruges-i büntetés-végrehajtási intézetben fogják aktív eutanáziában részesíteni. Azonban pár nappal ezután a pszichiáter visszavonta az aktív eutanáziát helyeslő szakvéleményét, így Van Den Bleeken nem részesült aktív eutanáziában.”

92 Ld. Julesz (2016): i. m. 30–31.

93 Ld. Julesz (2018): i. m. 62.; ld. uo. 71.: „Az USA legfelsőbb bírósága a Washington versus Glucksberg ügyben 1997-ben kimondta, hogy Washington állam 1979. évi Natural Death Act törvénye nem sérti az USA Alkotmányát, amikor tiltja az asszisztált öngyilkosságot. A társadalmi és professzionális (jogi, orvosi) vélemények sorozatos ütközése nyomán azóta megváltozott a kérdés megítélése. 2009. március 5. óta Washington államban törvényes az asszisztált öngyilkosság. Az asszisztált öngyilkosság kérdésének vitatottságát jelzi, hogy az USA-n belül az asszisztált öngyilkosságot engedő államokban csak az adott államban lakóhellyel rendelkező polgárok vehetik igénybe ezt az egészségügyi szolgáltatást.” Kaliforniához részletesen ld. uo. 73–74.

94 Ld. Julesz (2016): i. m. 27–28.

95 Ld. uo. 26–27.

96 Ld. Julesz (2018): i. m. 55.

97 Ld. uo. 67–68.

98 Ld. uo. 68.

99 Ld. uo. 89–91.

100 Részletesen ld. pl. Szent II. János Pál pápa: Salvifici doloris kezdetű apostoli levél az emberi szenvedés keresztény értelméről a Katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz, szerzetescsaládjaihoz és hívőikéhez. 1984. február 11. In: Diós István (szerk.): II. János Pál megnyilatkozásai. Pápai Dokumentumok 1978–2005. 1. kötet. Szent István Társulat, Budapest 2005. 271–302. (ford. Mártonffy Marcell); Hámori (2009/a): i. m. 13–14., 23–84., 187–201., 216–228., 237–242.

101 Ld. pl. 1Sám 2,6; Bölcs 1,12,16; 16,13–14.

102 Ld. VS 2. pont; Zsolt 4,7b: „Ragyogtasd ránk arcodat, Uram,”; vö. pl. VS 40., 42. pont.

Dr. Kovács-Gáabri Angéla
doktorandusz, Debreceni Egyetem Marton
Géza Állam-és Jogtudományi Doktori
Iskola
bírósági titkár, Debreceni Törvényszék

A bírósági döntéshozatal kognitív- érzelmi oldala a megismeréstudományok szemszögéből*

I. Bevezetés

A tanulmány központi témája egy, a XX-XXI. század korszerű interdiszciplináris kutatási területének jogi döntéshozatal szempontjából hasznosítható eredményeinek bemutatása. Az ítélezés ugyanis egy olyan komplex szakmai tevékenység, melyhez elengedhetetlen bizonyos készségek, kompetenciák, valamint más tudományterületekről szerzett ismeretek megléte.

Társadalmi viszonyokat és kapcsolatokat vizsgál, melyet lehet elemezni a *szociológia* szempontjából, azonban egyéni döntéshozatal révén, mely gyakran egyének által elmondottakból építkezik, a *pszichológia*, de akár a *pszi-*

cholingvisztika is hasznos tudást nyújt a konkrét tényállások feltárása és a jogi probléma helyes megoldása során. A tételes jogi *jogtudomány* ad választ arra, hogyan igazodjon el a bíró a jogalkotás adta keretek között és a *jogszociológia* arra, hogy mi is áll a kialakult joggyakorlat hátterében, milyen következményekkel jár a fennálló helyzet, és milyen irányban lehet azt fejleszteni. A jogi eljárásokban gyakran sor kerül a mentális állapotok megfigyelésére, így például a büntetőjogi ítélezés során különös jelentőséggel bír a beszámítási képesség vizsgálata, melyhez az igazságügyi elmeorvoszakértő tevékenysége és a *pszichiátria* módszertana (kiegészítve neurológiai, belgyógyászati és pszichopathológiai vizsgálat-
tal) nyújt segítséget.¹

Természetesen még számos más tudományterület biztosít hasznos tudást az ítélezési tevékenység különböző aspektusairól. A példalózó felsorolásban említett tudományokban közös, hogy azok eredményei széles körben ismertek, már régóta hazai tudományos viták tárgyát képezik és azok relevanciája elismert a jogi eljárások szempontjából. A *kognitív tudományok* (*megismeréstudományok*), különösen az *idegtudományok* és a *kognitív pszichológia* eredményei azonban egyelőre kevésbé kerültek a „jogi döntéshozatallal” kapcsolatos érdeklődés középpontjába hazánkban.² Jelen tanulmány célja különösen a kognitív pszichológia általánosan elismert eredményeinek rávetítése a jogalkotásra és jogalkalmazásra, kiváltképp azért, hogy lehetőség nyíljon a döntéshozatal kognitív illúzióinak kiküszöbölésére.

* A tanulmány elkészítése az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

II. A kognitív pszichológia büntető ítékezésben hasznosítható általános eredményei

Napjaink szakirodalma tényként kezeli azt az információt, hogy a bírói döntések nem lehetnek pusztán matematikai számítások eredményei, s ennek nem csupán érzelmi-lelki okai lehetnek, hanem maga az *elme* is elterelheti a racionalitás útjáról a gondolkodást.³ A döntéseket és választásokat tanulmányozó pszichológusok felfedezték, hogy az emberek gyakran esnek áldozatául olyan kognitív illúzióknak, melyek a döntéseikben hibákat idéznek elő.⁴ Annak ellenére, hogy a bírák jól képzett, tapasztalt és erősen motivált döntéshozók, fogékonyak maradhatnak a kognitív illúziókra. Ez azonban egy teljesen természetes dolog, mely mindenkire jellemző, ezt az emberi elme olyan sajátosságai okozzák, amelyek a hétköznapi döntések meghozatalához szükségesek.⁵

Empirikus kutatási eredményekkel igazolható és leggyakoribb kognitív illúzióknak tekinthető a lehorgonyzás,⁶ a kerethatás,⁷ az utólagos bölcsesség,⁸ a reprezentativitási heurisztika,⁹ és az egocentrikus torzítás,¹⁰ melyek mind befolyásolhatják a döntéshozatalt. Ezeket vizsgálta 167 szövetségi bíró részvételével Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski és Andrew J. Wistrich empirikus kutatásaik során, melyek eredményét 2001-ben publikálták a Cornell Law Review elnevezésű folyóiratban.¹¹ Kísérleteikbe a bírák mellett esküdte-

ket is bevontak, így született meg az a fontos következtetés, hogy a bírák az 5 kognitív illúzióból 2-vel szemben ellenállóbbak voltak (reprezentativitási heurisztika, kerethatás) mint az esküdtek, akiknek mind az 5 torzítás jelentősen befolyásolta a döntéshozatalt. Minden esetre a kutatások azt bizonyítják, hogy „a bírák is emberek”, így, ha néhány esetben kevésbé látványosan is, de hatással vannak döntéseikre a kognitív illúziók, mint minden más ember esetében.¹² Az empirikus kutatások hatására általános ismeretté vált a heurisztikák és torzítások tana, bár a pszichológiai munkák eredménye az ítélezési tevékenységben egyelőre kevésbé mutatkozik meg. Kivétel ez alól az angliai és walesi büntetéskezési elvek kognitív pszichológiai alapon nyugvó kialakítása, valamint a fiatalkorúak büntetőjogi fogalmának megváltoztatása (18 évről 20-as évek elejére) Hollandiában és Németországban.¹³

A heurisztika szaknyelvi megfogalmazás szerint „*egy olyan egyszerű eljárás, amely segít megfelelő, bár sokszor nem tökéletes választ találni nehéz kérdésekre.*”¹⁴ Ilyen heurisztikákat szükséges használnunk a mindennapi élet döntéseinek meghozatalakor, mert kognitív és motivációs erőforrásaink nem állnak korlátlanul rendelkezésünkre, azonban gyakran a hatékony és gyors döntéseket igényeljük az egyes helyzetekben.¹⁵ Ezekhez a heurisztikákhoz kapcsolódnak az egyes torzítások, mint kognitív csapdák. A heurisztikák és torzítások tana erősen kötődik Daniel Kahneman és Amos Tversky nevéhez, akik 1969-től végeztek közös kutatómunkát, melynek eredményeként 21 közös cikk-

ben értekeztek az egyes kognitív sajátosságokról, a gondolatmenetet eltérítő csapdákról. Kahneman (közgazdasági Nobel-émlékdíjas pszichológus) a 2012-ben magyar nyelven is megjelent Gyors és lassú gondolkodás című művében¹⁶ az elme kétféle gondolkodási mechanizmusáról ír, mellyel összekapcsolja a heurisztikák és torzítások elméletét.¹⁷

A kétféle gondolkodás elmélete szerint (dual-process thinking) az agyban egy gyors, „*automatikus rendszer*” és egy lassabb, „*akaratlagos rendszer*” működik. Ezeket 1. rendszernek és 2. rendszernek nevezik a pszichológusok a könnyebb megértés érdekében.¹⁸ Az 1. rendszer automatikusan és gyorsan, kevés erőfeszítéssel dolgozik, viszont kontrollját csak a 2. rendszer képezi, amely azokra az erőfeszítést igénylő mentális tevékenységekre összpontosítja a figyelmet, amelyeknél erre szükség van.¹⁹

Az 1. rendszerhez kötődő egyik heurisztika a *hozzáférhetőségi (vagy elérhetőségi) heurisztika*. E szerint egy esemény bekövetkezésének valószínűségét gyakran aszerint ítéljük meg, hogy milyen könnyen tudunk előhívni korábbi tapasztalatokat, mintákat az adott eseményre.²⁰ Így például amennyiben repülésre kerülne a sor, a légitársaságok történéseit könnyebben felidézzük és azok kockázatát magasabbra becsüljük. Természetesen a bírói döntéshozatal esetében is számos alkalommal sor kerül hasonló, döntően tapasztalatokon nyugvó döntés meghozatalára, leginkább a mérlegelést igénylő kérdések esetében pl. hogy szavahihető-e a tanú, vagy annak megítélése során, hogy mennyiben áll fenn a szökés ve-

szélye és szükséges-e a letartóztatás kényszerintézkedés elrendelése. Ezekben az esetekben az elme számára a legkönnyebb útvonal az döntés eléréséhez a heurisztika, mely szerint a tapasztalatokat kell először sorra venni. Amennyiben több hasonló esetet látunk már és azok könnyen előhívhatók az emlékezetből, nagyobb valószínűséget tulajdonítunk az esemény bekövetkezésének, nagyobb előfordulási gyakoriságot fogunk megbecsülni. Ennek a módszernek ugyan hatalmas előnye, hogy a bíró egyfajta szakértője ezeknek az eseteknek, hiszen számtalan ügyet látott már, ezek alapján pedig megalapozott döntést hozhat viszonylag kevés erőfeszítéssel, viszont hátránya, hogy az elmenk nem tud minden egyes ügyet előhozni az emlékek közül. Az elme ugyanis szelektív: egyrészt az utóbb említettek miatt (hogy nem képes minden lehetséges példát felidézni), másrészt azért, mert az irreleváns vagy szokatlan példákat előrébb rangsorolja, így azok hamarabb eszünkbe jutnak.²¹ E tulajdonság – mindamelllett, hogy a tényleges előfordulási gyakoriság figyelmen kívül hagyásával történhet meg a döntéshozatal – könnyebben vezethet torzításokhoz.

Ilyen eset lehet, amikor a média számos részletet közöl egy adott ügyvel kapcsolatban és a tárgyalást megelőzően a nyilvánosság már határozott véleményvel bír, hogy a vádlott bűnös-e. A hírekben olyan ismeretet is közölhetnek, amely nem szerepel a vádirati tényállásban, hiszen előfordulhat, hogy olyan személyektől gyűjtik be az adatokat, akiket a nyomozó hatóság nem hallgatott ki tanúként az ügyvel

kapcsolatban. Amennyiben ezeket a döntéshozó bíró is elolvassa, fokozott óvatossággal kell eljárnia az ítélethezatal során, hiszen a fentieknek megfelelően a memória hajlamos könnyebben előhívni azokat a különösebb, színebb információkat, amelyeket a média szolgáltatott, mint azokat a száraz tényeket, amiket az ügyész. Szerencsére hazánkban a bírónak segítségére van az az eljárásjogi intézmény, hogy indokolnia kell a döntését, mely sorvezetőként szolgál neki a tényállás megírása, ezt követően a bizonyítékok mérlegelése során, egyfajta emlékeztetőként, hogy milyen tényeket vegyen figyelembe a döntéshozatal során. Ekkor azonban már nem is heurisztikus gondolkodásról beszélünk, hanem a gondolkodási mechanizmus átkapcsol a 2. rendszerre a mérlegeléssel és a tények átgondolásával. Azonban az ülnökök esetében már nem áll fenn ez a lehetőség és az is előfordulhat, hogy nemcsak az irreleváns információ, de a nyilvánosság nyomása is hatással lehet a kialakult álláspontjukra.

Hasonló esetről számolt be Vidmar²² az esküdteket illetően: 1997-ben egy édesanyát azzal vádoltak, hogy 84 késszúrással megölte 7 éves kislányát. A média főként az ügyészség álláspontját ismertette és a közvéleményt az is felbőszítette, hogy olyan hírek jelentek meg az újságokban, mely szerint az édesanya mind az 5 gyermeke különböző édesapától származott, valamint, hogy az elhunyt gyermek ügyét a gyámhatóság is vizsgálta. A média olyan cikkeket is közölt, amelyek egyéb körülményekről is negatívan számoltak be, mint például, hogy

a gyermeket életében is gyakorta bántalmazták és elhanyagolták. A vádlott álláspontjáról azonban senki nem számolt be, mely szerint a gyermekét egy, a közelben véresen megtalált pitbull ölhetette meg – mely állítást később két igazságügyi szakértő is megerősített. Vidmar professzor három évvel később annak felmérésére vállalkozott, hogy vajon még mindig olyan erősen izzik-e a közvélemény. Nyílt kérdéseket használt, és szó szerint rögzítette a válaszadók válaszait. A megkérdezettek többsége tudott az esetről, és sokan részletesen is be tudtak számolni a tényekről. Bár ez az ügy soha nem került bíróság elé (Mrs. Reynolds ellen ejtették a vádakat, miután az ügyészség által alkalmazott igazságügyi szakértő megváltoztatta addigi véleményét), a megkérdezettek válaszai alapján feltelezhető volt,²³ hogy az esküdtek ilyen jellegű előzetes információknak kitéve nagyon nehezen tennék félre és saját előzetes ismereteiknek megfelelően²⁴ értékelnék²⁵ a tanúvallomásokat.²⁶ Ugyanis, az elérhetőségi heurisztika lényege, hogy amennyiben az előzetes információk hozzáférhetőek és a memóriában könnyen elérhetőek, az nemcsak az emlékezés módját változtathatja meg, de a bizonyítékok értékelését is.²⁷ Egy másik kognitív illúzió, a *megerősítési torzítás* (és erről a későbbiekben még részletesebben szó esik) szerint ugyanis amennyiben az embereknek van egy kialakult meggyőződésük vagy hipotézisük egy adott témát illetően, akkor hajlamosak azokat a bizonyítékokat elfogadni, amelyek az előzetesen kialakult véleményüket támasztják alá és

kirekeszteni azokat, amelyek azzal ellenében állnak.²⁸

Az elérhetőségi heurisztika azonban nem csak a kívülről érkező megelőző információ tekintetében terelheti el a helyes útról a gondolkodást, hanem a korábbi személyes tapasztalatokat, történéseket is figyelembe véve. Colwell egy olyan esetről számolt be, amikor is egy pennsylvaniai bíró döntését olyan személyes tapasztalatok befolyásolhatták, amelyek a tárgyalótermen kívül érték. Egy állatkínzással vádolt terhelte a büntetési tétel maximumára, 2 év börtönbüntetésre ítélt, míg egy későbbi esetben rablás miatt már csak próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt. Az ellentmondás hátterében az a tény állhat, hogy a bíró épp az első ügyben hozott döntés napján temette el 14 éves házi kedvencét. E tapasztalat még annyira élő és szembetűnő lehetett a memóriájában, hogy befolyásolta (torzította) a döntéshozatalt.²⁹ Itt azonban szóba jöhetnek olyan érzelmi indítatású befolyásoló tényezők, amelyek már szigorúan az elme, sokkal inkább az érzelmi-kognitív pályák összekapcsolása miatt törhettek felszínre.

Az érzelmi torzítás is részt vehet a döntéshozatalban, ugyanis az érzelmek sem választhatók el élesen az elmétől. Sőt, ahogyan arról a kognitív idegtudomány állítja: „az összetett kognitív-érzelmi viselkedésnek az alapja az agyterületek hálózatának dinamikus egyesülésében található”³⁰, így ezek „együttesen és egyformán járulnak hozzá a gondolatok és a viselkedés kontrolljához”. Az érzelmek és a viselkedés kontrolljára számtalan esetben szükség lehet az ítélezési fo-

lyamatban, akár a tárgyaláson, akár a döntéshozatal pillanatában, a legfontosabb általános követelmény azonban a pártatlanság, az objektivitás megtartása.³¹ „A pártatlan bírósághoz való alkotmányos alapjog az eljárás alá vont személy iránti előítélet mentesség és elfogulatlanság követelményét támasztja a bírósággal szemben. Ez egyrészt magával a bíróval, a bíró magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárás, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény: el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.”³² A követelmény megtartása eszerint két teszttel vizsgálható: a szubjektív és objektív teszttel. Utóbbi alkalmazásával a külső látszat is jelentős szerephez jut, ugyanis annak elvesztése a bíróságok működésébe és döntéseibe vetett közbizalom megrendülésének kockázatát hordozza.³³

Kognitív pszichológia szempontjából ez azért érdekes, mert lehetséges, hogy a döntéshozó tisztában van azzal, hogy éppen félelmet vagy dühöt érez, azonban azzal már nem feltétlen van tisztában, hogy ezek az érzelmek más következtetések felé vezérelhetik, mint amilyeneket ezek hiányában hozott volna.³⁴ Ehhez a tanulsághoz pedig az érzelem szó meghatározásából juthatunk el. Az érzelmek egyrészt *szubjektív érzések* (mint a düh vagy félelem érzékelése), másrészt *társas jelenségek* (az érzelmek arcon, testen és hangon történő kifejezésével felismerhető jeleket küldünk érzelmeink minőségének és intenzitásának az érzékeltetésére), harmadrészt, alapját képezik a *motivációnak* (bizonyos következtetések vagy

célok, cselekvési vágyak irányába terelnek), negyedrészt a *biológiai reakcióknak* (a test energia mozgósításában megnyilvánuló válasza, ami felkészíti a testet az alkalmazkodásra bármilyen szituációval is nézünk szembe).³⁵

A pszichológiai szakirodalom ezen túlmenően az érzelmeknek tulajdonítja azt a sajátosságot is, hogy képes feltárni a gondolatainkat, az érveinket.³⁶ Eszerint az elme nemcsak tudatos, de tudatalatti rendszerével is kölcsönhatásba lépnek az érzelmek által vezérelt döntések. A pártatlanság szubjektív teszje azt követeli meg a bírótól, hogy legyen tudatában az érzelmek által generált személyes elfogultságának és előzetes meggyőződésének, a pártatlanság látszata tekintetében (objektív teszt) viszont már az érzelmek viselkedésre gyakorolt hatása az, amire rendkívül oda kell figyelni. Ahogyan arról a fentiekben szó esett, a viselkedés kontrollját pedig az a kognitív-érzelmi együttes jelenti, ami a döntéshozatali folyamat során kiszolgáltatott a kognitív illúzióknak, torzításoknak, így a teljes objektivitás idegtudományi korlátokba ütközik. Sajnos ezeket nagyon nehéz kikerülni, ugyanis az emberek hajlamosak a *torzítás vakfoltra* („bias blind spot”), ami azt jelenti, hogy saját magunk érvelésében nem vesszük észre a torzításokat.³⁷ Ezt nemcsak a motiváció tekintetében kell érteni, hanem egy általános jelenségként, hogy azt gondoljuk, jobbak vagyunk, mint az átlag, így hozzájárul egy általános pozitív kép kialakításához magunkról.³⁸ Ebben az esetben azt gondolhatnánk, hogy egyáltalán nem létezik lehetőség a torzítások kiküszöbölésére, azonban

rengeteg kutatást folytattak már le ebben a témában és egyre több kutatót érdekli, hogy milyen torzítás-mentesítő technikákat (debiasing technique) lehetne alkalmazni, és ezek közül is a legérdekesebb, hogy milyen technikák alkalmazhatóak a büntetőeljárársban. E tekintetben azonban nem elég az elméleti sajátosságokkal foglalkozni, szükséges a teljes képet látni. A bírák ugyanis nem csupán érzelmek által vezérelt emberek kognitív korlátokkal, de olyan döntéshozók, akik sokszor társas döntéseket hoznak pl. egy tanácsban más bírakkal vagy ülnökök közreműködésével.

Mindemellett egy bírósági szervezetrendszer keretében járnak el, amelynek megvannak a maga sajátosságai pl. az a cél, hogy az ítélet megfeleljen a másodfokú bíróságnak, vagy, hogy ne legyenek két éven túli ügyek, így gyorsabban és hatékonyabban működjön az ítélkezés. Maga a bírói döntéshozatal definícióját és természetét tekintve egy *emberi döntés folyamata* (és itt hatással lehetnek rá a heurisztikák és torzítások) *eljárásjogi keretekbe foglalva*.³⁹ Nem lehet tehát figyelmen kívül hagyni az eljárásjogi kontextust, amikor kognitív pszichológiai sajátosságokról beszélünk, mint ahogyan a fentiekben már szó esett róla, fontos lehet pl. az indokolási kötelezettség, a vádhoz kötöttség, de a bizonyítás szabályai is gátat szabnak az elme döntéshozatali szabadságának. A legújabb kutatások szerint az eljárásjogi szabályok kitűnő torzításmentesítő hatással bírnak.⁴⁰ A következőkben a bírói döntéshozatalt eljárásjogi kontextusban vizsgálva hívom fel a figyelmet néhány további, gyakran előforduló

torzításra és az azokat semlegesítő eljárásjogi intézményekre.

III. A büntetőeljárás során előforduló kognitív illúziók

A büntetőeljárás során nemcsak a vádról határozó (felmentő vagy bűnösséget megállapító) ítélet, de más ügydöntő határozat és nem ügydöntő végzés, vagy határozati formát nem igénylő bírói intézkedés meghozatalára is sor kerül a bírósági szakban,⁴¹ emellett természetesen az ügyészség részéről is döntések sorozata vezet el a vádemelésig. A következőkben elsősorban a bizonyítási eljárás során előforduló torzításokról lesz szó (kis kitekintéssel a bírósági eljárást megelőző nyomozati és vádemelési szakra), majd a büntetékiszabást fenyegető kognitív csapdák-ról nyújtok rövid áttekintést.

„A bizonyítási eljárás a bírósági (esetleg más hatósági) eljárásra jellemző speciális megismerési folyamat, amelynek során a bíróság (vagy más hatóság) tudomást szerezhet azoknak az adatoknak, tényeknek, információknak a tartalmáról, amelyek a hatáskörébe tartozó ügyek eldöntéséhez elengedhetetlenül szükségesek. A megismerés tárgyai ismeretlen múltbéli tények vagy események, amelyek minden esetben konkrét módon, a maguk egyediségükben jelennek meg. A megismerő tevékenység célja, hogy a bíróság (más hatóság) az előtte folyó jogvita elbírálására irányadó anyagi jogi szabályok alkalmazásához szükséges adatokról és tényekről tudomást szerezzen.”⁴² Ezt a megismerő tevé-

kenységet számos elméleti sajátosság terelgetheti egyik vagy másik irányba, minden mérlegelési folyamatot az 1. és 2. rendszer gondolkodási sémái működtetnek. A büntetőeljárásban résztvevő feleknek komplex anyagi-és eljárásjogi környezetben kell megfontolnia és meghoznia a döntéseket, valamint, gyakran kétes tényeket és ellentmondó érveléseket kell figyelembe venniük, amikor a jogszabályokat a tényekre vonatkoztatják. Ezen túlmenően a büntetőeljárás fő kérdései, például, hogy szándékosan követte-e el a vádlott a bűncselekményt, a valószínűségek, lehetőségek mérlegelésével dőlnek el. Mindez az emberi elmén belül zajlik, így a heurisztikák alkalmazása során egyes torzítások⁴³ könnyedén előfordulhatnak.⁴⁴

Ilyen a már említett *megerősítési torzítás*, melynek hatására a jogi döntéshozók is hajlamosak lehetnek a már meglévő elméletüket alátámasztó bizonyítékok elfogadására, míg az azzal ellentétesek kirekesztésére vagy elvetésére. A szakirodalom rámutatott a jelenség büntetőeljárással (azon belül is a bírói, ügyvédi és nyomozó hatósági döntésekkel) való kapcsolatára, a tanulmányok túlnyomórészt empirikus kutatásokon alapulnak.⁴⁵ Kiemelkednek közülük Moa Lidén kutatásai,⁴⁶ aki Svédországban, az ügyészi szakban előforduló megerősítési torzítást vizsgálta, ugyanis meggyőződése, hogy a hatás jobb megértése és enyhítése közvetlenül kapcsolódik a büntetőeljárás pontosságának növeléséhez, és ezáltal a jogrendszer egészének legitimitásához is.⁴⁷ Megállapította, hogy a bírák ellenállóbbak a megerősítési torzítás-

sal szemben akkor, ha más bíró jár el a letartóztatás elrendelése tárgyában és a főkérdésről (bűnösségről) történő döntéshozatal során.⁴⁸ Magyarország hatályos büntetőeljárás törvénye a megerősítési torzítás szempontjából teljes mértékben megfelelő módon szabályozza a kizárás intézményét, tekintettel arra, hogy a vádemelést követően a bíróság további eljárásából ki van zárva, aki az ügyben a vádemelés előtt nyomozási bíróként, vagy a nyomozási bíró határozata elleni fellebbezés tárgyában eljár.⁴⁹

Lidén azonban tekintettel volt arra, hogy a nemzeti jogszabályok vizsgálata mellett a nemzetközi szint sem maradhat el, ezért nemcsak a svéd jogrendszert vette szemügyre, hanem egyedülálló módon betekintést nyújtott a hatás nemzetközi büntetőjoggal való kapcsolatába is.⁵⁰

Álláspontja szerint az érzelmi torzítás is eltérő módon mutatkozik meg a nemzetközi gyakorlatban, ugyanis az olyan bűncselekmények esetén, mint a népirtás, háborús és emberiség elleni bűncselekmények, számos ponton jelen van az érzelmi tényező. Egyrészt, a nyomozó hatóság sokszor évekig megfigyeli a gyanúsítottakat, amely ahhoz vezet, hogy éveken át csak rájuk összpontosítanak és az ő elítélésükhöz keresik a bizonyítékokat. Ez annak ellenére, hogy jogilag természetes folyamat, könnyen megerősítési torzításhoz vezethet. Az érzelmek azon fogalmi eleméből kiindulva, hogy alapját képezik a motivációnak (bizonyos következtetések vagy célok, cselekvési vágyak irányába terelnek), fontos megemlíteni, hogy ezeknél a bűncselekményeknél

nagyon erősen van jelen a média-figyelem, ugyanis az egész világ érdeklődik a büntetőeljárás aktuális állása felől. Naiv lenne azt gondolni, hogy ez nincs kihatással a büntetőeljárásban résztvevők érzelmeire, valószínűleg félnek a kritikától és a kudarctól, ezen kívül azt érzékelteti velük a tömeg, hogy a társadalom erkölcsi hanyatlását kell helyrehozniuk a felelős megtalálásával és megbüntetésével, ami további érzelmekhez vezethet, melyek mind-mind képesek elterelni a döntéshozók következtetéseit az objektív útról.⁵¹

A Nemzetközi Büntetőbíróság és annak Főügyészsége is alapelvei szinten elismeri, hogy a bírónak és ügyészeknek „erkölcsös jellemmel” és „a legmagasabb szintű kompetenciával és tapasztalattal kell bírniuk a nyomozások lefolytatását és a büntetőügyekben történő vádemelést figyelembe véve”.⁵² Az érzelmi torzítás elkerülését és a minél objektívebb döntéshozatalt Lidén az érzelmi intelligencia (EQ) fejlesztésével látja megvalósíthatónak, ugyanis mind az elkövetők, mind az áldozatok érzelmeinek a felismerésével, mind a nemzetek és kultúrák közötti konfliktusok megértésével és a nemzetközi szinten működő különböző bűnüldöző csoportokkal való együttműködéssel is nagyban elő lehet segíteni az integritás sérelme nélküli, de hatékony döntéshozatalt.⁵³ Ezen túlmenően az érzelmi intelligencia fontos lehet a szándékosság, gondatlanság megítélésénél, valamint a cselekvésre vezérlő indokok és célok, motivációk felismerésénél is.⁵⁴

Nemzetközi szinten megvizsgálva a jelenséget, megállapítható, hogy számos ügyészségi szervezet foglalko-

zik az érzelmi intelligencia és az elfogulatlan döntéshozatal kapcsolatával. Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala az ügyészek jogállásáról és szerepéről szóló útmutatóban felhívja a figyelmet, hogy szigorúan csak szakmai elkötelezettség alakulhat ki még az érzelmileg leginkább megterhelő ügyekben is a szervezetrendszer integritásának fenntartása érdekében.⁵⁵ Az ukrán ügyészközpont az ukrainai amerikai nagykövetség rendvédelmi osztályának (INL) támogatásával képzések tartására kérte fel a „Holnap Jogásza” civil szervezetet az ügyészek érzelmi intelligenciájának fejlesztése érdekében.⁵⁶ A tréningen az érzelmekről, érzésekről, azok megkülönböztetéséről és osztályozásáról, más emberek érzelmeinek beazonosításáról, reflexiós készségről, saját érzelmek és érzések tudatosításáról, felismeréséről és kifejezéséről hallhattak az ügyészek előadásokat, valamint a szakmai tevékenységükhöz kapcsolódóan a saját érzelmi állapot tudatos szabályozása képességnek a kialakulásáról és az önszabályozás bizonyos technikáinak elsajátításáról is. Ezek a kompetenciák elősegítik azt, hogy az érzelmileg megterhelőbb ügyekben, a diszkrecionális döntéseket is helyes érzelmi-ténybeli alapon hozzák meg a döntéshozók.

Maroney az érzelmileg intelligens bíróról szóló írásában két kisebb esettanulmány alapján állapította meg, hogy természetesen a bírák munkája is gyakran jár érzelmi válaszokkal, melyek túlnyomórészt kellemetlenek, és hogy nehéznek ítélik ezen érzelmek kezelését, amik nemcsak a bírák aktuális viselkedését határozzák meg, de

kihatnak hosszútávon is a hangulatukra. A megkérdezett bírák nem érezték úgy, hogy munkájuk ezen aspektusára is megfelelő képzés és támogatás lenne biztosítva.⁵⁷ A képzés minden büntető-eljárásban résztvevő döntéshozó számára megfontolandó lenne, különös tekintettel arra, hogy az érzelmek és a döntéshozatal kapcsolatával napjainkban igen ígéretes pszichológiai tanulmányok foglalkoznak, mely kutatások kiterjednek arra, hogy ezek az érzelmek mikor befolyásolják pozitívan és mikor negatívan az elmeműködést, valamint arra is, hogy gondolkodásunk 1., gyors rendszeréhez vagy a lassabb, 2. rendszeréhez kapcsolódnak. Azt azonban tényként állapítja meg a szakirodalom, hogy az érzelmek erőteljes mozgatórugói a döntéshozatalnak,⁵⁸ így az elme kognitív-érzelmi oldala szoros kapcsolatban áll egymással.⁵⁹ Bár feltehetőleg nagyon kevés bíró vallaná be, hogy az ítélezés közben is feltörnek benne érzések, álláspontom szerint sokkal megalapozottabb lenne az az állítás, hogy igen, vannak érzéseink, de megtanultuk azokat felismerni és félretenni (akár az érzelmi intelligenciára vonatkozó képzésekkel).

A büntetés-kiszabást tekintve az egyik legszembetűnőbb kognitív torzítás a csoportképzés (klaszterezés, „clustering”). A kifejezés arra utal, hogy a bírák szabadságvesztés kiszabása esetén hajlamosak a kiszabott éveknek csak bizonyos, meghatározott számok köré csoportosítására (pl. 3 év 6 hónap).⁶⁰ A csoportképzés legnagyobb problémája, hogy az egyéniesítés szempontjai jelentőségüket veszíthetik. Legfőbb okai pedig, hogy a heurisztikák és torzítások

hatására a bírák kevesebb információt mérlegelnek, mint amennyi elérhető lenne számukra, valamint kevesebb alternatívát gondolnak végig,⁶¹ melynek köze lehet a hozzáférhetőségi heurisztikához (mely alapján csak a speciálisabb vagy ismertebb tényezőkre fókuszálnak), vagy akár a lehorgonyzáshoz is (figyelmük ugyanis megragadhatja az előírt törvényi büntetési tétel). Ez utóbbi kapcsán érdekes megállapítást tett English és Musswiler, kutatási eredményeik alapján ugyanis a bírákat igen nagymértékben tudja befolyásolni az a tény, hogy milyen mértékű büntetést kért kiszabni az ügyészség.⁶²

Ebből a szempontból érdekes, hogy hazánkban az új (2017. évi) Be. megjelenése óta az előkészítő ülést megelőzően, a büntetés mértékére is tehet indítványt az ügyész, míg ez korábban nem volt megengedett a büntetőeljárásjogban. Ezt a gyakorlatot a lehorgonyzási heurisztika szempontjából érdemes lenne megvizsgálni, ugyanis nem indokolt fenntartani az intézményt, ha megállapítható, hogy egy irreleváns faktor (az ügyészség által indítványozott mérték) más irányba tereli a bírák döntését, mint amelyet ilyen indítvány hiányában határoznának meg. Empirikus úton kontrollcsoport felállításával lehetne kideríteni, hogy más lesz-e a végeredmény amennyiben önmagában áll egy tényállás, vagy ha szerepel utána egy ügyészség által indítványozott mérték. Csupán érdekességként megjegyzendő, hogy egy 2006-os kutatás alkalmával az is megállapíthatóvá vált, hogy még a szabadságvesztés éveire tett újságírói javaslat is jelentős befolyásoló tényező lehet, bár ez esetben

a kutatást nem gyakorló bíró résztvevőkkel, hanem fiatal jogászokkal végezték el, szintén Németországban.⁶³ Annak ellenére, hogy hazánkban még nem végeztek empirikus kutatásokat a lehorgonyzás ezen formái vonatkozásában, magát a büntetés-kiszabást és annak egységességét már vizsgálta a Kúria joggyakorlat-elemző csoportja, legutóbb 2018-ban, amikor is a testi sértés és lopás vonatkozásában az országos gyakorlatot hasonlították össze. Eredményeik alapján nem igazolható olyan kirívó eltérés a különböző megyék büntetés-kiszabási gyakorlata között, amely már rendszerhibának lenne tekinthető, így sem a csoportképzés (és az azzal járó egyéniesítés elmaradása), sem annak ellentéte, a nagyon eltérő döntéshozatal sem okoz gondot.⁶⁴

Az összefoglaló vélemény egyik érdekes felvetése, hogy az egyes bírák közötti eltérő gyakorlatot is meg lehetne vizsgálni, bár nagy valószínűséggel ezek is a megyei szintű elvárásokhoz igazodnának, tekintettel arra, hogy a bírák általában meg akarnak felelni a másodfokú bíróság elképzeléseinek: „karrier szempontok miatt egy adott törvényszék járásbírói alkalmazkodhatnak a törvényszéki bírók gyakorlatához, mivel döntő részben tőlük függ a minősítésük és így a szervezeti hierarchiában történő előrelépésük is”.⁶⁵ A jogszabály és a joggyakorlat által megkövetelt szempontokon túlmenően befolyásolhatja a döntéshozatalt az időbeli megszorítás is. Az igényelt idő hiánya a heurisztikus gondolkodásnak kedvez, ugyanis minél rövidebb úton szeretne az elme eljutni egy következtetésre, annál kevesebb ismeretet vesz

szemügyre. A döntéshozatal időt és kognitív erőforrásokat követelne, azonban a tanulmányban vázolt (és még sok más) sémával, torzítással leegyszerűsödik. Azonban, ahogy az érzelmek meglétének az elismerése is elvezethet az azok kizárására vonatkozó képesség kialakításához, ugyanez elmondható a kognitív torzításokról is. Akármennyire is szeretnénk azt gondolni, hogy urai vagyunk saját elménknek és gondolatainknak (egocentrikus torzítás vagy „bias blind spot”), ha el tudjuk fogadni az idegtudomány és kognitív pszichológia megállapításait, lehetőség adódik a még pontosabb, még helyesebb alapokon nyugvó döntéshozatalra. Természetesen ezt nemcsak belső indíttatásból érhetjük el, maga a jogalkotás is terelheti a döntéshozókat (bírókat, ügyészt) abba az irányba, hogy megelőzzék vagy kiküszöböljék a kognitív torzításokat.

IV. Összegzés

A fentieknek megfelelően számos módon lehet elősegíteni a torzításoktól mentes gondolkodási folyamatot. Egyrészt, a megfelelő idő biztosításával, hogy átválthasson az elme a 2. rendszerre és alaposan szemügyre vehesse a döntéshez vezető indokokat, és valamennyi releváns információt. A torzításmentesítő technika (debiasing technique) egy olyan módszer, amellyel minőségileg más döntést lehet elérni, mint a heurisztikus gondolkodással, de a döntés a jogszabályi előírásoknak megfelelő marad.

Ilyen technikákat már régről is ismer a jogrendszerünk, ugyanis az olyan intézmények, mint a felülbírálat (ami elősegíti, hogy alaposabban átgondolja az elsőfok a döntést), a védőügyvéd jelenléte (ami segíti az ellenkező megfontolását, így felsorakoztatva az érveket a döntést megelőzően), az indokolási kötelezettség (szintén a pro-és kontra érrendszer felállításában segít), a kizárt bizonyítékok köre (az elfogadhatatlan bizonyítékot figyelembe se vegye a bíró), és a diszkrecionalitás korlátai (pl, hogy az enyhítő-súlyosító körülményeknek büntető kollégiumi véleményben felállított listája van), mind arra szolgálnak, hogy a gondolkodást a 2. rendszerben tartsák. Érdeemes azonban végiggondolni, hogy hogyan változtak ezek az intézmények az elmúlt években, és milyen hatással vannak a torzításmentes gondolkodásra. Pl. a hatékonyság és időszerűség jegyében megtett lépések a növekvő adminisztrációs teherrel kevesebb időt hagynak az alapos gondolkodásra, vagy akár a rövidített indokolás minél szélesebb körben történő bevezetése, az ügyészi mértékes indítvány hatása, az egyezség intézménye, a társas bíráskodás, így az ülnökök jelenlétének visszaszorítása, mind-mind olyan változás, amelyet érdemes lenne megvizsgálni a kognitív tudományok szempontjából. Láthatóan, a lista nagyon hosszú, így a jogalkotás szintjén bekövetkező változásokra még feltehetően nagyon sokat kell várni. Addig is egyetlen torzításmentesítő módszer az, ami mindenképpen alkalmazandó, ez pedig a *tudatosság*.

Amennyiben tudatában van a döntéshozó, hogy a hozzáférhetőségi heu-

risztika rá is hatással lehet, talán kevésbé hagyatkozik döntően a különleges tényadatokra a döntés meghozatalakor. Ha a szervezetrendszer figyelembe veszi az érzelmi torzítás jelenségét és az érzelmi intelligencia kívánalmát, akkor előbb-utóbb képzéseket szervez a pártatlanabb, objektívebb döntéshozatal érdekében. Természetesen magukról a kognitív torzításokról is érdemes lenne felvilágosítást nyújtani, ilyen esetben elkerülhető, hogy például az ügyész által indítványozott büntetés mértéke nagyobb hatással bírjon a meghozott döntésre, mint amennyire az szükséges a tényállás, a bizonyítékok és az ügy egyéni jellemzői alapján. Minél több mindent tudunk a tudomány döntéshozatalát érintő álláspontjáról, annál többet tudunk meg a bírói döntéshozatali folyamatról is, mely alapján a jogi kereteket is olyan mederbe tudjuk terelni, ami összhangba kerül a természetes gondolkodási sémákkal.

1 Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 14. sz. módszertani levele az igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezésről. Elérhető: https://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/14_mszlev.pdf (2020. 04. 26.)

2 Fontos kiemelni, más jogi megközelítésből azonban már megmutatkoznak törekvések, így például egy jogelméleti megközelítéshez lásd: Molnár András: Jogelmélet a tudományos innováció fényében: „a jog és idegtudomány” kutatások és a jog emberképe. *Jogelméleti Szemle*, 2019/1. 65-78. o.

3 Dhami, M.K.: Psychological models of professional decision making. *Psychological Science*, 2003/2. 175-180. o. Doi: 10.1111/1467-9280.01438; Dhami, M.K. – Ayton, P.: Bailing and jailing the fast and frugal way. *Journal of Behavioral Decision Making*, 2001/2. 141-168. Doi: 10.1002/bdm.371; Englich, B. – Mussweiler, T. – Strack, F.: Playing dice with criminal sentences: The influence of irrelevant anchors on experts' judicial decision making. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2006/2. 188-200;

J. Goodman-Delahunty – Sporer, S. L.: Unconscious influences in sentencing decisions: A research review of psychological sources of disparity. *Australian Journal of Forensic Sciences*, 2010/1. 9-36.; Guthrie, Chris – Rachlinski, Jeffrey J. – Wistrich, Andrew J.: Inside the Judicial Mind. Cornell Law Faculty Publications, 2001, 778-830. Doi:10.2139/ssrn.257634.; Rachlinski, J.J. – Johnson, S. – Wistrich, A. J. – Guthrie, C.: Does unconscious racial bias affect trial judges? *Notre Dame Law Review*, 2009/3. 1195-1246. o.; Peer, Eyal – Gamiel, Eyal: Heuristics and biases in Judicial Decisions. *Court Review*, 2013/2. <https://digitalcommons.unl.edu/ajacourtreview/422> (2021. 05. 17.)

4 Kahneman, Daniel: Gyors és lassú gondolkodás. HVG Könyvek, Budapest. 2012.

5 Gáabri Angéla: Kognitív tudományok az ítélkezési tevékenység szolgálatában. *Pro Futuro – A jövő nemzedékek joga*, 2020/1. 109-132. o.

6 „Amikor az emberek számszerű becsléseket végeznek (például, hogy milyen a piaci ára egy lakásnak), gyakran támaszkodnak a számukra elérhető kezdőértékekre (például listaár). Ez a kezdőérték az, aminél lehorgonyoznak, és ahonnan elvégzik számításait, míg eljutnak a végső, becsült értékig.” In: Gáabri: i.m. 121. o.

7 „Amikor az emberek kockázatos döntésekkel találják szembe magukat – mint például, hogy egyezséget kössenek vagy tárgyaljanak – aszerint kategorizálják a döntési lehetőségeiket, hogy azok hasznokkal járnának-e, vagy költségekkel. Ekkor a legegyszerűbb, fennálló állapothoz, mint hozzáigazítási ponthoz viszonyítanak, ezt nevezzük „status quo”-nak. A döntési lehetőségek kategorizálása vagy „keretezése” befolyásolja az opciók értékelését és a kockázatvállalási hajlandóságot.” In: Gáabri: i.m. 123-124. o.

8 „Az utólagos bölcsesség azt a jelenséget írja körül, hogy az emberek túlzottan magabiztosak azon képességüket illetően, hogy megjósolhatták-e az eseményeket azok bekövetkezése előtt, és másokról is azt gondolják, hogy reális esélyük lett volna erre.” In: Gáabri: i.m.126. o.

9 „A reprezentativitási előítélet (representativeness bias) szerint az emberek aránytalanul eltérően érzékelik a különböző időpontbeli valószínűségeket; nagyobb valószínűséget (s így jelentőséget) tulajdonítanak az időben közelebb bekövetkező eseményeknek, míg a korábbiaknak vagy későbbieknek kisebbet, függetlenül azok tényleges bekövetkezési valószínűségétől.” In: Berki-Süle Margit – Hlédik Erika: Viselkedésgazdaságtan a fogyasztóvédelemben. Nemzetközi Tudományos Konferencia konferenciakötete. EMOK, 2018. 835. o. <https://emok.hu/tanulmany-kereso/>

d668:viselkedesgazdasagtan-a-fogyasztovedelem-ben/pdf (2021. 06. 04.)

10 „Az egocentrikus torzítás alapján az emberek egocentrikus és önszolgáló módon ítélik meg magukat és képességeiket. Átlagon felülnek gondolják magukat, mind a magánéletben, mind a tulajdon-ságaikat tekintve, mind szakmai képességeiket nézve.” In: Guthrie, Chris - Rachlinski, Jeffrey J. - Wistrich, Andrew J.: Inside the Judicial Mind. Cornell Law Faculty Publications, 2001. 811-812. <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1734&context=facpub> (2020. 03. 30.)

11 Guthrie - Rachlinski - Wistrich: i.m. 778-830. o.

12 Guthrie - Rachlinski - Wistrich: i.m. 779. o.

13 Sagana, Anna - van Toor, D.A.G.: The judge as a procedural decision-maker. Addressing the disconnect between legal psychology and legal practice. *Zeitschrift für Psychologie*, 2020/3. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000417> (2021. 06. 04.)

14 Kahneman: i.m. 116. o.

15 Peer, Eyal - Gamliel, Eyal: Heuristics and biases in Judicial Decisions. *Court Review*, 2013/2. <https://digitalcommons.unl.edu/ajacourtreview/422> (2021. 05. 17.)

16 Lsd. 4. végjegyzet

17 Gábri: i.m. 119.o.

18 Kahneman: i.m. 39. o.

19 Kahneman: i.m. 28. o.

20 Peer, Eyal - Gamliel, Eyal: i.m. 114. o.

21 Greene, Edie - Ellis, Leslie: Decision Making in Criminal Justice. In: (Carson, D. - Milne, R. - Pakes, F. - Shalev, K. - Shawyer, A. Eds.): Applying psychology to criminal justice. John Wiley & Sons Ltd., 2008. 183-200. DOI: 10.1002/9780470713068.ch11

22 Vidmar, N.: Case studies of pre-and midtrial prejudice in criminal and civil litigation. *Law and Human Behavior*, 2002/1. 73-105. o.

23 Vidmar: i.m. 93. o.

24 Lásd még: Elek Balázs: Pszichológiai szempontok a tanúvallomásom értékelésében. *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* 4. 2004. 35-37. o.

25 Lásd még: Elek Balázs: A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai. *Debreceni Jogi Műhely* 2006/3. 3-9. o.

26 Greene, Edie - Ellis, Leslie i.m. 187. o.

27 Greene, Edie - Ellis, Leslie i.m. 188. o.

28 Peer- Gamliel i.m. 114-115. o.

29 Colwell, L.: Cognitive heuristics in the context of legal decision making. *American Journal of Forensic Psychology*, 2005/2. 17-41. Idézve: Greene, Edie - Ellis, Leslie i.m. 188. o.

30 Pessoa, L.: On the relationship between emo-

tion and cognition. *Nature Reviews Neuroscience*, 2008/2. 148. <https://doi.org/10.1038/nrn2317> (2021. 05. 30.)

31 Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (1) bekezdés: „mindenkinek joga van ahhoz, hogy az elle-ne emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgya-láson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”

32 21/2014. (VII. 15.) AB határozat

33 3154/2017. (VI. 21.) számú AB határozat

34 Lidén, Moa: Emotions and Cognition in International Criminal Justice: An Exploration from Cognitive Biases to Emotional Intelligence. *Forensic Science International: Mind and Law*, 2020/1. 3. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666353820300308> (2021. 05. 26.)

35 Izard, C. E.: Four systems for emotion activation: Cognitive and noncognitive processes. *Psychological Review*, 1993/1. 68-90. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.1.68> (2021. 05. 30.)

36 Maroney, Terry A.: The Emotionally Intelligent Judge: A New (and Realistic) Ideal. *Court Review*, 2013/2. 103. <https://digitalcommons.unl.edu/ajacourtreview/423> (2021. 06. 03.)

37 Pronin, E. - Lin, D. Y. - Ross, L.: The bias blind spot: Perceptions of bias in self versus others. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2016/3. 369. <https://doi.org/10.1177/0146167202286008> (2021. 05. 30.)

38 Pronin - Lin - Ross: i.m. 370. o.

39 Sagana, Anna - van Toor, D.A.G.: i.m. 2. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000417>

40 Sagana, Anna - van Toor, D.A.G.: i.m. 3. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000417>

41 A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be. 449. § (1) bekezdés)

42 Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoportja: Összefoglaló vélemény. Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései. Budapest, 2017. 16. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefogl_velemeny_iteleti_bizonyosság.pdf (2021. 05. 17.)

43 Lásd még: Kulcsár Gabriella - Pásztor Attila: A gyermek-tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei a gyakorlat tükrébe. *Rendészeti Szemle* 2007/5. 83-89. o.

44 Lásd még: Elek Balázs: A tanúk és a vádlottak kihallgatásának egyes pszichológiai és jogi kérdései. In: Stipta István (szerk.): *Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium* - Tomus 4. Bíbor Kiadó, Miskolc 2004. 159-163. o.

- 45 Rassin, Eric – Eerland, Anieta – Kujpers, Ilse: Let's Find the Evidence: An Analogue Study of Confirmation Bias in Criminal Investigations. 2010/7. 231-246.; Kassin, S. M.: On the psychology of confessions: Does innocence put innocents at risk? *American Psychologist*, 2005/3. 215–228; Lidén, Moa – Gräns, Minna – Juslin, Peer: From devil's advocate to crime fighter: confirmation bias and debiasing techniques in prosecutorial decision-making, *Psychology, Crime & Law*, 2019/5. 494-526. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2018.1538417> (2021. 05. 23.)
- 46 Lásd 34-es és 37-es végjegyzet.
- 47 Lidén, Moa – Gräns, Minna – Juslin, Peer: i.m. 521.o.
- 48 Lidén, Moa – Gräns, Minna – Juslin, P.: Guilty, no doubt: detention provoking confirmation bias in judges' guilt assessments and debiasing techniques. *Psychology, Crime & Law*. 2019/3. 219 - 247. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2018.1511790> (2021. 05. 30.)
- 49 A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 14. § (3) bekezdés a) pont.
- 50 Lidén, Moa: Emotions and Cognition in International Criminal Justice: An Exploration from Cognitive Biases to Emotional Intelligence. *Forensic Science International: Mind and Law*, 2020/1. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666353820300308> (2021. 05. 26.); Lidén, Moa: Confirmation Bias in Investigations of Core International Crimes: Risk Factors and Quality Control Techniques In: *Quality Control in Criminal Investigation*, Agirre – Bergsmo – de Smet – Stahn (Eds.), Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2020. 461-528. o.
- 51 Lidén (2020/1.): i.m. 5-6. o.
- 52 Lidén (2020/1.): i.m. 7. o.
- 53 Lidén (2020/1.): i.m. 7. o.
- 54 Lidén (2020/1.): i.m. 7. o.
- 55 The Status and Role of Prosecutors. A United Nations Office on Drugs and Crime and International Association of Prosecutors Guide. New York, 2014. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/14-07304_ebook.pdf (2021. 06. 03.)
- 56 Tomorrow's lawyer: Trainings on Emotional Intelligence for PGO Prosecutors. <https://tomorrow-lawyer.org/en/trainings-on-emotional-intelligence-for-pgo-prosecutors-groups-5-6/> (2021. 06. 03.)
- 57 Maroney, Terry A.: i.m. 102. o.
- 58 Lerner, Jennifer – Li, Ye – Valdesolo, Piercarlo – Kassam, Karim: Emotion and Decision Making. *Annual Review of Psychology*, 2015/66. 35. doi: 10.1146/annurev-psych-010213-115043 (2021.06. 03.)
- 59 Lerner – Li – Valdesolo – Kassam i.m. 4. o.
- 60 Marder, Ian, D. – Pina-Sánchez, Jose: Nudge the judge? Theorizing the interaction between heuristics, sentencing guidelines and sentence clustering. *Criminology and Criminal Justice*, 2018/1. 3. <https://doi.org/10.1177/1748895818818869> (2021. 06. 04.)
- 61 Marder – Pina-Sanchez: i.m. 8. o.
- 62 Englich, B. – Mussweiler, T.: Sentencing under uncertainty: anchoring effects in the courtroom. *Journal of Applied Social Psychology*, 2001/7. 1535-1551. o.
- 63 Englich, B. – Mussweiler, T. – Strack, F.: Playing Dice With Criminal Sentences: The Influence of Irrelevant Anchors on Experts' Judicial Decision Making. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2006/2. 188-200. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0146167205282152> (2021. 06. 04.)
- 64 Kúria 2018.El.II.JGY.B.2.: Összefoglaló jelentés a bünteteskiszabás országos gyakorlatának vizsgálatáról. 58. o. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/az_orzagos_bunteteskisزابasi_gyakorlat_vizsgalata.pdf (2021. 06. 04.)
- 65 Kúria i.m. 44.o.

Norbert Nadrai

PhD student, Doctoral School of the Faculty of Law at the University of Pécs

Directions of legal redress in the electoral procedure, appropriate forum for legal redress, uniform case-law instead of differing adjudication¹

I. Introduction

In view of the effects of legislative changes, the system of electoral redress should be reviewed due to the transformation of administrative and labour courts and the entry into force of the Code of Administrative Procedure. For five decades in the history of law in Hungary, the Administrative Court reviewed electoral procedures. Their elimination in 1949 concurred with the elimination of elections, what we had after that were only votes, which shows how unclear the concepts a totalitarian regime uses are. A power overstepping the limits of the rule of law also tries to imitate some kind of legitimacy, even a false one; such is when votes are given for a sole candidate in a single-party system. The basic intention of the Opposition Round Table², then that of the

National Round Table set up for consultation with the state party, was to restore constitutional order in Hungary, building on its legal tradition. After the amendment of the Constitution in 1989³, which prepared the ground for the political changes, the recent decades saw the setting up of the institutional framework following Hungarian legal tradition. Within this altered institutional framework, the system of administrative adjudication gradually developed again, within the limits of the uniform system of adjudication.

In addition to the ideal delegation of competences following the steps of the institutional reform, we must also answer the issue acceptance of decisions adopted by the election bodies deciding in the electoral procedure and those adopted by the courts acting in the appeal proceedings. In addition to the lawful decisions of the electoral procedure, if the term “legal gobbledygook” becomes rampant in public discourse and voters start to see the practical functioning of the basic principles laid down in the Fundamental Law of Hungary (hereinafter referred to as Fundamental Law) as limited, or even worse, missing, then we are not on the right track and reparation is needed. Experience gained in the verification procedure of referendum questions, for instance, shows the same. The legitimacy of bodies set up by way of election will, otherwise, be questioned and non-legal means will get to the foreground besides or instead of the implementation of judicial decisions.

Different appeal decisions adopted in the electoral procedure are, in prin-

ciple, just as normal as in case of other domains of law; public confidence laid in the impartial decision of electoral bodies and the courts might, however, get impaired to the widest extent in this case. To suit public confidence, it is worth examining the features of the current system of redress and the directions of its potential development. A specificity of appeal decisions adopted in the electoral procedure is that the available time limit is short—both for submitting the application for review and its assessment—; the decision is, therefore, adopted based on the available documents and the evidentiary procedure is very limited.

Several Curia Decisions refer to the conceptual content of one of its previous decisions,⁵ identifying another specialty, in comparison with other legal redress of elections, of legal redress against the result of the elections. Accordingly, in addition to the precise indication of the violation of the law, the relevant evidence must also be indicated and/or referred to, to an extent that it can support, at least at the level of presumptive proof, the infringements occurred in the establishment of the results. It is a specificity of the legal remedy against the result that the scope of the evidentiary procedure is limited on the part of the party submitting the appeal, because it may only indirectly know the result of the tallying. The position of the Curia is that the burden of evidence applies as specified by the opportunities of the appellant in terms of procedural law.

In practical terms, such presumptive proof based on indirect knowledge

is possible through the written statement of the member(s) of the official vote counter committee (polling station committee) or attaching the protocol of extraordinary events.

The examination of the development of the system of redress, as a result of the electoral law reform, in the transformed system of electoral procedure should take these specificities into consideration. Voters expect forums of appeal to deliver justice impartially; the requirement of impartial decision-making does, however, not consider the requirements arising from the above-mentioned specificities of the electoral procedure, which are necessary for successful redress. Such procedural rules are, therefore, necessary, which reduce the number of rejections.

Dr. Péter Darák, the President of the Curia, wrote, in the 2014 Yearbook of the Curia⁶, that the supreme judicial forum as supreme electoral court first applied the provisions of Act XXXVI of 2013 on the new electoral procedure (hereinafter referred to as Electoral Procedure Act).

He underlined that the Act set a quite short time limit, three days, for the judicial panels of three professional judges to assess the requests for review, which imposed a great responsibility on courts, because the Curia judges in several priority case-types, which then affects the practicing and interpretation of the law by lower-level courts and electoral commissions. In the election year of 2014, the panels of the Curia decided in a total of 280 cases, which corresponds to the number

of public administration cases received for judgment over two months.

Revision of the system of redress in general and special procedures, according to each redress tool are primarily the following: the scope of persons entitled to submit petitions, the system of fora for redress, procedural time limits, and the decisions to be adopted.

II. Scope of persons entitled to submit a motion

The first step courts make is reviewing the issue of involvement in the decisions of the Curia⁷, the conceptual content of the decisions sets out that there are no grounds for an evidentiary procedure of the court's own motion in the assessment of involvement in an electoral case – verification rests with the petitioner. Should the petitioner have failed to fulfil this obligation, then he/she must bear the consequences of non-verification. In the absence of verified involvement, the court rejects the request for review of the petitioner without substantive examination.⁸

Act C of 1997 on the electoral procedure (hereinafter referred to as Electoral Procedure Act of 1997) allowed anybody⁹ to submit an objection with reference to the violation of the legislation governing elections and the basic principles of the election and the electoral procedure. In its position on the scope of persons entitled to submit an objection¹⁰, the National Election Commission explained that it is of particularly important social interest that legislation applicable to the election and

the basic principles of the election and the electoral procedure function to the broadest possible extent, any potential unlawfulness is revealed, and the lawful order of elections can be restored within the limits of the appropriate review proceeding. This interest comes before the practical considerations related to the limitation of the scope of people entitled to submit an objection.

If anybody is entitled to submit an objection, then the unobstructed functioning of legal redress to detect potential unlawfulness is warranted. Both individuals without suffrage and companies without legal personality were entitled to submit an objection.

The way of appeal or the submission of a request for judicial review were open only to individuals with suffrage, candidates, nominating organisations, and legal entities concerned by the case, because, in case a violation of the law is revealed after the submission of the objection, there are not any grounds to extend the scope of right-holders.

The Electoral Procedure Act, laying down the new regulations, uses a narrower term instead of “anybody”; therefore, the followings are entitled to submit an objection with reference to the infringement of the piece of legislation governing elections, the basic principles of the election, and the electoral procedure: a voter registered in the central register, candidate, nominating organisation, and individuals, legal entities and organisations without a legal personality.¹¹ The person not included in the central register may, therefore, not seek legal remedy, only if such person is concerned by the case at hand.

If the objection is submitted by an individual, legal entity, or organisation without legal personality, concerned in the case, then the involvement must also be verified. The concept of involvement in a case is, however, not specified by the Act, it is assessed by the body assessing the application for review.

According to the regulations laid down in the Electoral Procedure Act, the same scope of persons also has the right to submit an appeal, while, according to the regulations laid down in the Electoral Procedure Act of 1997¹², any voter, candidate, nominating organisation, or a legal entity concerned in the case, could submit an appeal against the decision at first instance of the election commission. For the judicial review¹³, the Electoral Procedure Act of 1997 specified the same scope of persons as right holders. According to the new regulations laid down in the Electoral Procedure Act, individuals, legal entities, and organisations without a legal personality are entitled to request judicial review¹⁴ of the decision of second instance of the election commission and the decision of the National Election Commission. This considerably narrows the scope of persons entitled to submit a request for judicial review in comparison with the regulations laid down in the Electoral Procedure Act of 1997 and the scope of persons entitled to lodge an appeal in the Electoral Procedure Act.

Among the 745 decisions adopted by the National Election Commission¹⁵, at second instance, 449 were rejections between the setting out of the parlia-

mentary elections (20 January 2014) and the establishment of the result of the national lists of the election (25 April 2014).

Participants of the electoral procedure submitted a request for action against the decisions of the National Election Commission to the Curia in 219 cases in total.¹⁶ The Curia conducted substantive examinations in 132 cases from the 219 requests; as a result, it found the decision of the National Election Commission established in 119 cases, i.e. 90% of the cases, while in 13 cases, which corresponds to 10% of the total cases, it decided to alter its decisions. The Curia rejected 87 of the 219 requests without substantive examination. The 2014 statistics on legal remedy do not treat the number of rejections due to non-involvement separately; the high rate of rejections, however, justifies the analysis of case law by the Curia, with special regard to the experiences gained in the first parliamentary election conducted based on the comprehensive electoral law reform. Any amendment of the relevant pieces of legislation based on the findings of the examination is not possible in the quarter preceding the general parliamentary elections of 2018; it would, therefore, only function in the procedures of the general elections of 2022.

The option of constitutional appeal against a judicial decision appears in the system of redress of the new electoral procedure. In this case, according to Act CLI of 2011 on the Constitutional Court (hereinafter referred to as Constitutional Court Act), the person or organisation involved in the specific case

is entitled to submit a constitutional appeal,¹⁷ if the decision adopted on the merits of the case or another decision ending the judicial procedure violates the rights of the mover ensured by the Fundamental Law of Hungary, and the mover has already used the available legal remedies or no legal remedy is ensured to the mover.

The regulations in the Electoral Procedure Act specifies a narrower scope of persons entitled to submit an application for review in comparison with the previous regulations, which constitutes an unjustified limitation in comparison the previous regulations. In case of objection submission, it would be practical to make the scope of persons entitled to submit objections whole again, so that the election commissions overseeing the fairness of elections always investigate the violation of the basic principles of elections and adopt a sound decision. The rejection of a notification of a person not falling within the narrower scope with reference to the absence of involvement damages public confidence in the election commissions, while the case may be an obvious violation of a basic principle of elections.

Even if the legislator does not change the scope of persons entitled to submit an objection, the election commission should have the *ex officio* obligation, and not only the option, to investigate the notification, and the person involved should have the option of legal remedy against its decision. Though the objection may be withdrawn until the adoption of the decision of the election commission; the election commission

may, however, conduct¹⁸ the procedure *ex officio*, according to the regulations in the Electoral Procedure Act.

This regulation is in line with the previous principle that the election commission should, if possible, investigate all activities affecting the fairness of elections.

III. The setting up and functioning of election commissions

The persons of the elected members of the election commission are proposed by the head of the election office. Publicity will not apply among the many proposals on the website of the local government, especially not if it is distributed before the meeting of the local council. The general practice in case of sensitive proposals causing animosity among the population is that the local councils misuse the flexible rules for extraordinary cases in their organisational and operational rules, the primary result of which is the unjustified exclusion of publicity. Territorial government offices practicing legal supervision over local governments should act more efficiently in their examination of local regularisation and decision-making. This requires stricter conditions for appointing heads of government offices¹⁹, because the current regulations do not guarantee sufficiently that the selection is based on professional competences. If Act CLXXXIX of 2011 on the Local Governments of Hungary (hereinafter referred to as Local Gov-

ernments Act) subjected the application of flexible rules for extraordinary cases to guarantees, then the legality appeal of the government office would be binding on the local council in case of decisions adopted with the exclusion of publicity.

Professional and moral authority could be supported by requiring a certain age, similarly to the age threshold applicable to judges acting in review proceedings. According to the text of the provision in Point (q) of Paragraph (1) of Section 21 of the Fourth Amendment of the Fundamental Law and according to Paragraph (2) of Section 26 of the Chapter on the State, to be appointed, a judge must be at least thirty years old. Except for the Chair of the Curia and the Chair of the National Office for the Judiciary, the service relationship of a judge may apply until his or her reaching the age limit for old-age pension²⁰.

According to data disclosed by the Government, amendment of the regulations concerning the upper age limit of judges concerned 274 judges in total²¹. The service relationship of 228 judges ended on 30 June 2012, that of another 46 judges would have ended by the end of 2012.

Decision No. 96/2012. (V. 2.) of the President of the Republic released a total of 194 judges only. If a judge at the top of his or her professional career may not sit in judgment regardless of his or her professional knowledge and despite his or her important professional experience relevant for the decision-making, then having a more permissive provision for any other

member of a decision-making body in the electoral procedure. If, in principle, a new regulation is implemented (changing of the age limit in this case) then it would be practical to implement it in the entire system involved. A framework rule should be formulated for the regulation of age limits in consideration of the limits set by the population of settlements; such a framework rule would regulate priorities according to the circumstances, similarly to those set out when the qualification requirements were enacted.

An elected member of the National Election Commission must have a university degree in law.²² This regulation requires the application of uniform principles; a 23-years-old lawyer may be an elected member of the supreme election commission, he or she may assess decisions of legal remedy without any professional experience (e.g. appeal against a result). In the electoral procedure, the requirement for judges is, however, an age of at least 30 years and a specialist certificate in law and the relevant professional experience in years (e.g. legal remedy against a decision concerning the register of voters). The requirements for elected members of the National Election Commission should be the same as those for judges in terms of professional experience and age.

I do not see anything against including the same requirement for appointed members, because their rights and obligations are, apart from a few exceptions²³, identical to those of elected members; moreover, as from taking their oaths, they are entitled to the

same honorarium²⁴ (fee or remuneration) as the elected members of the National Election Commission²⁵ for the entire duration of their appointment, or its prorated portion.

IV. Request for judicial review

According to Paragraph (1) of Section 229 of the Electoral Procedure Act, a request for judicial review is assessed by the Court of Appeal²⁶ having jurisdiction over the seat of the election commission adopting the decision at second instance. A request for judicial review against the decision of the National Election Commission. According to Paragraph (2) of this Section, the court decides on the request for review in an out-of-court procedure and a council of three professional judges.

Judgment in a council is not only important for the quality of the decision and the consideration of several aspects, but also for the minimisation of any potential criticism due to the presumed or publicly known values, political preferences of the judge, his or her family, or friends. It is a matter of public law culture that judges should not be criticised in person for their decisions. Enumerating legal arguments against a judicial decision on potential fora of legal remedy or other professional fora, in the appropriate style, is commonplace in public discourse. Attacking a judge in person or describing all the judges with negative adjectives is unacceptable and should have, though not legal, but moral con-

sequences under the rule of law. This remark is supported by the fact that, just in a week during my writing this publication, both these unacceptable cases happened, which the Association of Hungarian Judges, the president of which is dr. Lajos Makai, the President of the Court of Appeal of Pécs, objected against in a communication²⁷, emphasising that communications of prominent politicians included statements and opinions testing the limits of the rule of law, questioning judicial independence, and offending both individual judges and the collectivity of judges. These, often humiliating, excluding, and prejudiced statements can damage the independence of the judiciary, intimidate the judiciary, and infringe the basic principle declared in Article 26 of the Fundamental Law of Hungary.

V. Examination of judicial authority in the electoral review proceeding

The assessment of requests for review used to fall within the scope of competence of regional courts under the regulations of the Electoral Procedure Act of 1997, and the Curia had the right to assess requests for review of the decisions of the National Election Commission.²⁸ This allocation of powers considered that both judicial fora deal with public administration cases.

The current new Electoral Procedure Act delegated the assessment of requests for judicial review to the courts of appeal that do not deal with public

administration cases, while it is the Curia which still assesses the requests for review of the decisions of the renamed National Election Commission.²⁹

As for the proposals to amend the rules of competence, the directions of the reform of the justice system concerning public administration cases must also be considered. Act CLXI of 2011 on the Organisation and Administration of Courts (hereinafter referred to as Court Organisation Act) established the administrative and labour courts within the regional courts as from 1 January 2013.³⁰

Based on the reasoning to the Court Organisation Act, administrative courts were set up as separate courts within the judicial system, functioning as a single organisational unit with the labour courts. The proponent argued for the setting up of a joint organisational unit saying that labour courts used to partly act as administrative courts on the level of local courts, they assessed lawsuits for the review of decisions in cases of social security. Similarly to the previous labour courts, administrative and labour courts function independently; they are, however, still part of the hierarchy of the ordinary justice system in terms of court administration; appeals submitted against their decisions are adjudged by the regional court.

The major change was that the Act set up, in addition to the administrative and labour divisions of regional courts, not affecting the functions and operations of these divisions, regional administrative and labour divisions as a special, professional judicial body of administrative and labour judges rul-

ing at first and second instance in cases in their area of jurisdiction.

The system of the twenty administrative and labour courts having jurisdiction over the capital city and the counties and that of the six administrative and labour divisions will be transformed again as from 1 January 2018. The twenty administrative and labour courts will be merged into eight, so-called administrative and labour courts of regional centres.

Among the courts proceeding in cases of public administration, the administrative and labour court and, in cases specified by the law, the regional court or the Curia will adjudicate at first instance; at second instance, the adjudicating court will be the regional court in cases belonging to the administrative and labour court and the Curia in cases belonging to the regional courts.

Reviews will be adjudged by the Curia.³¹ The Regional Administrative and Labour Division of the Budapest-Capital Regional Court will act as a forum of appeal having jurisdiction over the entire country. The Regional Administrative and Labour Division of the Budapest-Capital Regional Court will proceed with sole authority at first instance in cases that used to belong to the Budapest-Capital Administrative and Labour Court.

The original intention of the legislator³² was to set up a supreme court for public administration; the President of the Republic, however, requested preliminary constitutional review from the Constitutional Court still before the promulgation of Act I of 2017 on the Code of Administrative Procedure

(hereinafter referred to as Code of Administrative Procedure), adopted by the Hungarian Parliament.

The provisions of the Code of Administrative Procedure contested by the motion of the President of the Republic in the context of a preliminary constitutional review and adopted in a procedure for adopting acts of Parliament requiring simple majority modified certain cardinal legal rules of acts qualified as cardinal under the Fundamental Law of Hungary (Court Organisation Act, Media Act, Electoral Procedure Act), which are inconsistent with the Fundamental Law and result in public law invalidity through the infringement of procedural rules governing their adoption – said the Constitutional Court.

In addition to the review of the general remedial powers of the electoral procedure and the enumeration of the directions of its changes, characteristics of special remedies should also be examined.

VI. Special remedies

The regulation of special legal remedies (against decisions concerning the register of voters, decisions on the approval of the data content of voting slips, the establishment of the result of the election, nonaction of an election body, establishment and changing of single-member constituencies) is as follows.

VII. Legal remedy against decisions concerning the register of voters

The court proceeds as a sole judge in assessing appeals concerning the register of voters. Appeals concerning the local register of voters are assessed by the district court, appeals concerning the central register of voters are assessed by the Budapest-Capital Regional Court – if the head of the election office concerned does not sustain the appeal.³³ For the purposes of legal guarantee, it is practical to adjudge such cases of special legal remedy in a board of judges because it is an administrative decision, and adopting the decision in a board does not impose any additional burden, it rather plays a controlling, guaranteeing role.

Based on the Code of Administrative Procedure which entered into force on 1 January 2018, the administrative and labour courts, functioning as “courts of regional centre” at first instance³⁴, could efficiently assess appeals concerning the register of voters as cases of public administration instead of the district courts. As a general rule, the administrative and labour court proceeds as a board of three professional judges.³⁵ If competences are transformed, it would be advisable to keep the assessment of appeals concerning the register of voters within the scope of the general rules for decision-making in a board – with consideration of the specificities of the electoral procedure.

VIII. Legal remedy against decisions concerning the approval of the data content of voting slips

There are no grounds for appeal against the decision of the election commission concerning the approval of the data content of the voting slip, a request for judicial review may be submitted against it, which will be assessed by the court of appeal having jurisdiction over the seat of the election commission, or, in case of the National Election Commission, the Curia.³⁶

Requests for judicial review concerning the approval of the data content of the individual voting slip in parliamentary elections could be assessed by the Regional Administrative and Labour Division of the Budapest-Capital Regional Court instead of the Court of Appeal, because there are 106 individual voting slips and the legal remedy could concern two easily judgable questions. The first one is the breach of the rules concerning the drawing of the order of candidates, because there are no grounds for separate legal remedy against the drawing. In order to ensure equal opportunities, candidates should be indicated not in an alphabetical order, as it was previously required by the regulations set out in the Electoral Procedure Act of 1997³⁷, but in the order of a drawing, just like on the voting slips for party lists, as it was previously regulated.³⁸ The request for legal remedy against the legality of the drawing may be included in the request for judi-

cial review against the approval of the data content of the voting slip.³⁹

The other issue giving grounds for a request for review could be the size and proportion⁴⁰ of the nominating organisation. The last time this special legal remedy induced major interest was the determination of the size of the logo of nominating organisations. Due to the regulations provided by a decree of the minister of the interior⁴¹, the logo of an organisation had to be displayed in a 20 mm diameter circle when it was submitted. This provision was annulled by the Constitutional Court.⁴²

According to the provisions in force of the Electoral Procedure Act⁴³, the logo of the nominating organisation must be displayed in a box that is 20 millimeters high and 40 millimeters wide on the voting slip; if the joint candidate or the nominating organisations participating in the setting up of the list request the displaying of multiple logs, then these must be displayed together in this 20 mm high and 40 mm wide box.

Delegates of the candidates⁴⁴ may be members of the election commission when it draws the order of candidates; purity of the procedure is, therefore, guaranteed. In addition, meetings of the election commission are open to the public⁴⁵, representatives of the press typically attend them.

The data content of the single voting slip of the national list should be reviewed in the same way, so I do not see why it should fall within the scope of competence of the Curia. Given that it is a special, administrative legal remedy, I think that the general principle

that legal remedy against the decisions of the National Election Commission should be sought for at the Curia as disregarable. Based on the reasons above, it would be practical that the court deciding on the data content of the single voting slip for the national party list is the same as the one deciding on the legal remedy concerning the content of the voting slip of individual members of parliament.

IX. Legal remedy against the decision on the approval of the data content of the voting slip used at the election of local councilors and mayors

There is no alternative rule for the legal remedy against the decision on the approval of the data content of the voting slip used at the election of local councilors and mayors. Accordingly, there are no grounds for appeal against the decision of the election commission concerning the approval of the data content of the voting slip, a request for judicial review may be submitted, but it must arrive to the election commission adopting the contested decision on the day following the adoption of the decision of the election commission.

The request for judicial review is assessed by the Court of Appeal having jurisdiction over the registered seat of the election commission, an appeal against the decision of the National Election Commission is assessed by the Curia. The court decides on the request

for review on the day following its submission at the latest.

The quantity of voting slips is quite large at the election of local councilors and mayors, the National Election Office printed 7,834 types and 22,489,000 pieces of voting slips⁴⁶ for the local government elections of 2014.

Due to the high quantity of voting slips, the central regional Administrative and Labour Court could assess requests for judicial review concerning the approval of the data content of voting slips in case of the election of local councilors and mayors instead of the courts of appeal. Similarly to the legal remedy against the decision on the approval of the data content of the voting slip of individual candidates and national party lists for mandates in the parliament, requests for review could be based on two, easily assessable issues; the first is the breach of the rules for the drawing of the order of candidates, because there are no grounds for separate legal remedy against the drawing. The other issue is the size and proportion⁴⁷ of the logo of the nominating organisation.

X. Legal remedy against the establishment of the result of elections

1. In parliamentary elections

Appealing against the decision of the vote-counting commission establishing the result in the wards is only possible together with the appeal against

the decision establishing the result of the election. There are two reasons for which appeals may be submitted against the decision establishing the result of the election: the first one is the unlawfulness of the decision of the vote-counting commission establishing the result of the ward, the second one is the breaching of the rules governing the aggregation of the results for wards and the establishment of the result of the election.

Regarding the establishment of the result of the election of individual members of parliament, the National Election Commission assesses and decides on the appeal against the decision of individual parliamentary election commissions,⁴⁸ and it is the Curia that assesses and decides on the request for judicial review against the decision of the NEC. The result of the national election based on lists is established by the National Election Commission,⁴⁹ the request for judicial review against its decision should also be submitted to the Curia. As for the establishment of the election results, changing the rules on remedial powers is not justified, because it is about the election of the supreme body representing the people.

If the legislator returns to legal tradition and sets up the Hungarian Administrative Court⁵⁰, which would be equal to the Curia, in a cardinal law, then the changing of powers would be reasonable.

2. Local government elections

Based on the ward protocols, the local election commission⁵¹ summarises the

ward results of the mayoral election, individual list-based election or the election in single-member constituencies, and establishes the result of the election, and establishes the result of the compensatory list-based election based on the non-appealable protocols on the results of the elections in single-member constituencies.

Based on the ward protocols, the territorial election commission⁵² establishes the result of the county-government elections and the election of the lord mayor, and it establishes the result of the compensatory list-based election based on the non-appealable protocols on the results of the mayoral elections in the districts of the capital city. The territorial election commission⁵³ decides on the appeals against the local election commissions.

The National Election Commission⁵⁴ decides on the appeals against the decisions of the territorial election commissions. A request for judicial review is assessed by the Court of Appeal having jurisdiction over the seat of the election commission adopting the decision at second instance. A request for judicial review against the decision of the National Election Commission.

In terms of local government elections, assessment of requests for judicial review of the second-instance decision establishing the result fall, under the current rules of territorial jurisdiction, within the scope of competence of the five courts of appeal (Budapest, Debrecen, Győr, Pécs, Szeged), which do not deal with cases of public administration. In the spirit of decentralisation and the organisational reform

concerning administrative and labour courts, effective as from 1 January 2018, the eight administrative and labour courts acting as “regional central courts” (Budapest, Budapest-Environs, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Szeged, Veszprém) could proceed, as they deal with cases of public administration.

Requests for judicial review of the decisions of the National Election Commission could be assessed by the Regional Administrative and Labour Division of the Budapest-Capital Regional Court, instead of the Curia.

3. Legal remedy against the nonaction of the electoral body

It is a specialty of the decision to be adopted that, in case of nonaction by the election body, the superior election body gives the instruction to conduct an extraordinary procedure or adopts the non-adopted decision; in case of the National Election Commission, however, the Curia may only give the instruction to conduct an extraordinary procedure only.⁵⁵

Due to the special, administrative nature of the legal remedy, the competence of the Curia is not justified in this case either; it would be an appropriate solution if the Regional Administrative and Labour Division of the Budapest-Capital Regional Court could give the instruction to conduct an extraordinary procedure, which would be in line with the principle of decentralised delegation of competences.

XI. Legal remedy against a decision on the establishment and revision of single-member constituencies

1. Establishment and modification of parliamentary single member constituencies

According to Act CCIII of 2011 on the Elections of Members of Parliament (hereinafter referred to as MP Elections Act), 106 MPs are elected in single-member constituencies⁵⁶. Single-member constituencies must be determined⁵⁷ in a way that they do not reach beyond the borders of counties and the capital city, form a coherent area and the number of voters must be approximately the same in them.⁵⁸ The difference between the number of voters in a single-member constituency and the national arithmetic average of voters in single-member constituencies may be higher than 15% (considering geographical, national, historical, religious and other local specificities and migration) only with a view to the functioning of rules on territorial demarcation. The number of single-member constituencies is in Schedule No. 1 to the MP Elections Act, their seat and geographical division is in Schedule No. 2 to the MP Election Act. The geographical division includes settlements, more specifically, public spaces like street, square etc., most specifically, and the characteristics of such public spaces like odd or even house numbers. If

the difference between the number of voters in a single-member constituency and the national arithmetic average of voters in single-member constituencies is higher than 20%, then Parliament amends Schedule No. 2 to the MP Elections Act. In legislative texts, the indicative mood implies an obligation, the MP Elections Act, together with its Schedules, are considered cardinal.

This Schedule may not be amended between the first day of the year preceding the year of the general election of MPs and the date of the general election of MPs, except for elections due to the dissolution of the Parliament. The degree of difference is to be determined in comparison with the number of voters on the date of the previous general parliamentary election.

The MP Elections Act and its Schedules are considered cardinal under Paragraph (4) of Article XXIII, Paragraphs (1) and (2) of Article 2 of the Fundamental Law of Hungary, which makes any compliant modification more difficult.

As for the MP Elections Act, Parliament may be obliged to fulfil its obligation to regulate within the context of subsequent constitutional review; this would, however, not be the first case where the legislative body commits an infringement of the law by way of non-action due to the missing majority.

2. Establishment and modification of individual local council constituencies

In case of local government elections, single-member constituencies are established and modified by the head of

the local election commission, the municipal clerk; in doing so he or she must call for the opinion of the local election commission, which is, however, non-binding.⁵⁹ His or her decision may be contested at the regional court. A request for judicial review of his or her decision on the establishment and revision of single-member constituencies may be submitted during the period of the disclosure of the decision.⁶⁰

Remedial powers concerning the decision should be delegated not to the regional courts but the “regional central” administrative and labour courts, to their councils assessing cases of public administration. According to the Schedule to Act CLXXXIV of 2010 on the names and head offices of courts and the designation of their territorial jurisdiction, administrative and labour courts stay with the regional courts; decisions are, however, made in the councils of the “regional central” administrative and labour courts, dealing with cases of public administration. This surviving, hardly understandable duplicity of the regulations may be due to the need to regulate the judicial organisation in a cardinal law. The administrative and labour court stays with the regional courts only in their name; this shows the problem of modifying cardinal laws.

The original intention of the legislator, to create separate administrative courts by separating the administrative and labour functions, may be implemented in a later amendment of the cardinal law, if the fractions in the Parliament reach to a level of sufficient consensus.

It is important, in terms of public confidence, that cases of legal remedy in electoral procedures are assessed in a council and not by single judges under the rules of the Code of Administrative Procedure, because the conditions do not apply.

According to the rules for establishing single-member constituencies, this kind of legal remedy might require the use of experts to adopt a sound judgment, or, in addition to upholding, the contested provision might need to be repealed and the option to give instructions for a new procedure might be necessary.

It is worth the consideration that, due to the special knowledge required, the Regional Administrative and Labour Division of the Budapest-Capital Regional Court should proceed with sole authority, allowing for the focusing of experience in a single judicial organisation in such decisions.

Following the principle of uniform regularisation, an alternative could be, similarly to the establishment of the boundaries of parliamentary single-member constituencies, the constituencies of local councilors are also established on the level of legislation, in the decrees⁶¹ of the local council, in such cases, it would be the Local Government Council of the Curia of Hungary that could assess requests for reviews.

Single-member constituencies must be so determined⁶² that they form a coherent area and the number of voters must be approximately the same.⁶³ The difference between the number of voters in a single-member consti-

ty and the arithmetic average of voters in each single-member constituency of the settlement may be 15% at maximum – taking the specificities of settlement structure, geography and others also into consideration.

The head of the local election office discloses his or her decision on the establishment of constituencies (including the borders of single-member constituencies, the number of voters based on the central register, the degree of difference between the number of voters in a single-member constituency and the average of voters in a single-member constituency in the settlement, the reason for a difference greater than 5%, and the opinion of the local election commission) for 15 days, in the locally usual way.⁶⁴ Requests for judicial review against this decision may be submitted within this time limit.

Modification is mandatory if the number of inhabitants of the settlement rises above 10,000 or the number of single-member constituencies changes, or, if the difference between the number of voters in a single-member constituency and the average number of voters in the single-member constituencies of the settlement is greater than 20%. The degree of this difference must be determined based on central name register data for 1 January of the year of the general elections.⁶⁵

There is no special deadline for the assessment; hence, the general 3-day deadline for assessing requests for judicial review applies, which is excessively short, because there is more time for it.

The head of the local election office modifies the arrangement of election districts until 31 March of the general election year.⁶⁶ In the year of general elections, this deadline can be shorter, ensuring a special deadline for assessing the request for review, in alignment with the content of the decision. Not only the extension of the time limit for assessment is justified, but an expert or a survey might also be necessary to adopt decisions. In establishing single-member constituencies, statutory rules touch upon the specificities of settlement structure, geography and other local specificities, which only refer to the fact that it is not a case to be settled in a courtroom. Modification of the borders of constituencies might require more consultation so that its content can be acceptable to the voters. Only a few think about the most sensitive question, which is a modification that alters the voting room. What interests voters is not where they belong in territorial terms or the proportional headcount, but how they will access the new voting room. The determination of the accessibility of the voting room does not only requires the assessment of Sunday public transport options but also the consideration of road connections, crossings, natural and artificial obstacles, which also means that public security might also need to be taken into consideration. The reason for this is that if the options of public transportation are poor on Sundays, then voters might not want to walk through tough neighbourhoods. Knowing this and analysing the results of previous elections might allow for keeping voters

of certain neighbourhoods away from voting or making it difficult to them to access the voting room. Influencing the turnout rate at elections might have an impact on the results of the election.

3. Legal remedy against the establishment and revision of wards

The appeal against the decision of the head of the local election office establishing and revising wards⁶⁷ implies another issue in terms of time limits and procedure, as such appeals may be submitted to the head of the local election office within the time limit for disclosing the decision.

The head of the local election office forwards the appeal to the head of the territorial election office, who is to assess it in three days and either modify the arrangement of wards or reject the appeal. A modification resulting in the changing of the voting room also requires the assessment of the accessibility of the new voting room. The willingness to vote might be affected by road connections, crossings, natural and artificial obstacles or public security issues. There are no grounds for any further legal remedy against the decision of the head of the territorial election office in this case, given that it is about changes within a single-member constituency.⁶⁸

It is, however, worth considering and still ensuring the option of judicial review, because the head of the territorial election office single-handedly modifies the arrangement of wards or rejects the appeal. According to the Venice Commission⁶⁹, the goal is that

the final decision is adopted by a court in procedures for electoral legal remedy. The option to submit a request for judicial review against the second-instances decision of the head of the election office, modifying the wards, is important.

It is clear from ward protocols that which candidate or nominating organisation the majority of voters prefer, even on multiple, successive elections. Modifying the territories of wards can change the voting room of voters, which makes it either easier or harder to them to access the voting room of the day of the election. Turnout in a given ward can slightly but still be changed without the modification of the borders of single-member constituencies, and the voters in another ward of the same single-member constituency may prefer another candidate or nominating organisation. It is well illustrated here that, in case of elections won with a slight majority only, such a minor administrative change can affect the outcome of the election.

This decision power of the head of the territorial election office shows the same direction, meaning that the rules for appointing municipal clerks should be changed with a view to reinforce their professional independence and stability even if a cardinal law⁷⁰ needs to be amended.

4. Assisting the election turnout with physical means

Elections are on Sundays⁷¹, i.e. non-working days, which requires new regulations in terms of employment

and public transport in order to allow the most voters to exercise their voting rights.

It is worth considering making election days (a day to celebrate democratic institutions) a holiday for those employees who work on Sundays. As for public transport, accessing voting rooms should be made easier by applying working-day timetables at least between 10 AM and 5 PM. This is especially true for small villages in the country where the voting room is very far away, and its access is further hampered by the fact that public transport takes a lot of time in these regions due to the rare departures. But it also happens that voters do not come to vote because there is no pavement or due to other physical obstacles.

Under the topic of the remedial system, I am outlining the potential solution provided by public transport and not by organised transportation; the methods for assuring the turnout on elections to the greatest possible extent is, however, the subject of a separate essay, as it can men many solutions from the extension of the option to vote via mail, electronic voting – while setting up the guarantee rules as well.

5. Legal remedy regarding the participation of the media in the campaign

Section 17 of Act LXXXI of 2005 on the Amendment of Act C of 1997 on the Electoral Procedure (hereinafter referred to as the Act Amending the Electoral Procedure Act of 1997) enacted the legal remedy concerning the media

campaign. Objections (especially those concerning the violation of the basic principles of the election procedure, the publication of political advertisements) concerning the participation of the press in election campaigns⁷² were assessed by the local election commission having jurisdiction over the registered seat or home address of the publishing house for temporary papers not distributed nationally or, in case of broadcastings, the broadcaster. In case of district broadcastings, the territorial election commission having territorial jurisdiction over the registered seat or home address of the broadcaster, in case of nationwide, temporary papers or national broadcastings, the National Election Commission assessed the objections. A request for judicial review is assessed by the regional court having jurisdiction over the seat of the election commission adopting the decision at second instance. Requests for judicial review of the decision of the National Election Commission were assessed by the Curia.⁷³

According to the regulations of the Electoral Procedure Act, objections concerning the participations of media providers, the press, and movie theatres in election campaigns, and the violation of the provisions of the Electoral Procedure Act are assessed by the National Election Commission. 74

As for the election of MPs and MEPs, objections concerning district, local, or on-demand media services or non-nationwide newspapers are assessed by the election commission for the parliamentary single-member constituency, having jurisdiction over the registered

seat or home address of the media provider, as for the election of local councilors and mayors, and the councilors of national minority governments, the territorial election commission having jurisdiction over the registered seat or home address of the media provider.

Whereas the two elections, that of MEPs and MPs, may be held at the same time (after 2014, the next time it will occur in 2034, due to the different duration of the mandates), it is not the territorial election commission but that for the parliamentary single-member constituency that proceeds in the review proceedings concerning the media campaign. The election commissions of the two elections are the same.

A request for judicial review is assessed by the Court of Appeal having jurisdiction over the seat of the election commission adopting the decision at second instance. A request for judicial review against the decision of the National Election Commission.⁷⁵

As for the examination of general and special legal remedies, it is important to review the time limits for their submission and assessment.

6. The person entitled to adopt decisions and the content of the decision

According to the previous regulation, the objection was to be assessed by the election commission, which—if it sustains the objection—⁷⁶ established that there was an infringement of the law, prohibits the violator from any further infringement, or annuls and orders the repeating of the electoral procedure or

its part concerned by the legal remedy. It would otherwise reject the objection.

According to the current, new regulation, the objection was to be assessed by the election commission, which – if it sustains the objection – established that there was an infringement of the law, prohibits the violator from any further infringement, or annuls and orders the repeating of the electoral procedure or its part concerned by the legal remedy.

Moreover, it may impose fines in case of any infringement of the rules of the election campaign, use of the unsubmitted nomination slips and the ward name register for purposes that are not directly political only, or if the obligation of destruction is not complied with. The decision on the amount of the fine⁷⁷ must consider if the infringement was obviously willful. The decision on the amount of the fine⁷⁸ must consider the scope of persons concerned by the infringement, the gravity of and the area affected by the infringement and the potential repeating of the infringement.

If the fine is not paid within 15 days as from the date when the decision imposing it becomes final and non-appealable, then it becomes an outstanding public dues enforced as taxes, which is then collected by the public tax authority upon being called by the National Election Office. If the election commission does not sustain the objection, then it refuses it.

7. Decisions adopted during the appeal and the judicial review

According to the regulations of the Electoral Procedure Act of 1997 having entered into force on 6 November 1997, if the election commission or the court sustains an objection, then it modifies the infringing decision, annuls it and orders the repeating of the electoral procedure or a part of it.⁷⁹ There are no grounds for any further legal remedy against the decision of the court.

According to the provisions of the Act Amending the Electoral Procedure Act of 1997, having entered into force on 16 July 2005, the election commission proceeding at second instance or the court sustains or modifies the challenged decision.⁸⁰ There are no grounds for any further legal remedy against the ruling of the court. Regulations in the new Electoral Procedure Act apply the same rule.⁸¹

The question is whether completing the scope of adoptable decisions by rescinding and ordering the conduction of a new procedure is justified in addition to upholding and modification.

Bill No. T/16775, including the reasoning for the Act Amending the Electoral Procedure Act of 1997, has only a single sentence for this modification, saying that the election commissions and courts have reforming competences at second and third instance. Regulations having entered into force on 16 July 2005 and having been in force ever since do not provide the opportunity to the bodies of lower instance to repair procedural defects⁸² made in the decisions of election bodies in a repeated

procedure, this task lies with the court assessing the appeal.⁸³ This amendment had not been thought-out enough, as it is also reflected by the absence of a meaningful reasoning. The option of rescinding the decision of the election commission by the court and ordering the conduction of the new procedure must be available. This could allow for the reparation of the infringements of procedural requirements by election bodies.

XII. Recommendations for amending the relevant pieces of legislation

1. Guaranteed independence of the election office heads

The modification of the rules for appointing municipal clerks is justified to reinforce their professional independence and stability; regulations should return to the appointment by the local council, as it was before 2013, instead of the single-handed appointment by the mayor.

2. Accessing the voting room

Elections are on Sundays⁸⁴, i.e. non-working days, which requires new regulations in terms of employment and public transport in order to allow the most voters to exercise their voting rights. It is worth considering making election days (a day to celebrate democratic institutions) a holiday for those employees who work on Sundays. This

would not only have a positive impact on the willingness to vote of employees working on Sundays, but those who go to malls would also have more time to go voting.

As for public transport, accessing voting rooms should be made easier by applying working-day timetables at least between 10 AM and 5 PM. This would be a great relief to those who – altruistically and spontaneously, not according to the lists – organise rides, though not by busses, for voters. Public interest takes priority over private interests; publicly financed public transport should, therefore, transport voters and not private individuals.

3. Guaranteed impartiality of election commissions

The statutory rules for nominating future elected members of election commissions could be amended by further provisions, which could ensure that the local council can select from members who enjoy the greatest public confidence. The head of the election commission should disclose his or her proposal concerning the persons to be the future elected members of the election commission 15 days prior to their election. Publicity of the nomination process and the option to raise objections against prejudiced candidates could complement the current nomination process.

Another guarantee regarding the members of the body proceeding in the review proceeding could be that the law should require certain qualifications. The members should be able

to interpret pieces of legislations and their qualification and professional experience should constitute appropriate professional authority in the eyes of the residents. Such requirements could be determined in framework regulations, taking settlement-level circumstances also into consideration. Requiring commission members proceeding in the remedial procedure to meet the same age threshold as judges have to meet could also serve the professional and moral authority. The requirements for elected members of the National Election Commission should, taking the specificities of their competences and mandates into consideration, be the same as those for judges in terms of professional experience and age. The same requirement could apply to appointed members.

4. The issue of cardinality

The alpha and omega of the proposals above is consensual proposition and acceptance, corresponding to cardinal rules. Let's, however, not be hypocritical, this can be attained part by part in a bargaining position, and not as a uniform, comprehensive reform.

The agreement should result in the reasonable limitation of cardinal laws and provisions. The one and only base of principle for the requirement of adoption by qualified majority is the close connection to the functioning of the fundamental rights guaranteed in the Fundamental Law of Hungary, and some simple considerations of power. The chief function of the Constitutional Court is to protect such values and not

the administration of justice without any base of principle; that would not require a constitutional court, only an e-form, as IT solutions make it possible to indicate cardinal provisions differently and their automatic annulment through their application.

This technical example could be a forced one, but it well illustrates the spirit of the age. Today, the number of formalised procedures is significant and increasing in public administration and official cases. Judicial best practices are opening towards uniform procedures. Automatism has its own role, but it is for the verification of legal facts and not the administration of law, especially not the administration of justice.

The power to establish the necessity of qualified majority enshrined in the constitutional regulations could be delegated to the Constitutional Court, only to protect fundamental rights.

Declaring this as a general provision of principle could provide a solution for the wall built of cardinal rules, which seems to play the same rule as the widespread two-thirds majority rule the purpose of which was to prevent the political changes in 1990, after the first free elections. Not all walls should/could be broken through/pulled down.⁸⁵

¹ This paper has been made within the framework of the programmes initiated by the Hungarian Ministry of Justice to raise the standard of legal education.

² http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=699%3Aaz-eka-alakulo-uelese-1989-marcius-22&catid=72%3Aaz-ellenzeki-kerekasztal-targy-

alasainak-hangfelvetelei&Itemid=203&lang=en

3 Act XXXI of 1989 on the Amendment of the Constitution

4 BH2015. 24. Due to the fact that it is a summary procedure, the Curia can take evidence only with limited means and in a narrow scope in electoral cases. In case of meaningful judgment, it can basically assess the evidence attached by the petitioner. Substantive revision is not possible if the rejective decision without substantive examination of the National Election Commission is substantiated [Section 224, Paragraphs (1) and (4) of Section 231 of Act XXXVI of 2013].

5 Decision No. Kvk.37.500/2014/6. of the Curia.

6 2014 Yearbook of the Curia, Introduction written by Péter Darák, the President of the Curia.

7 Curia Kvk.I.37.597/2014/5.

8 BH 2014. 350. In the absence of verified involvement, substantive examination of the request for judicial review shall not take place

[Paragraph (1) of Section 221, Paragraph (1) of Section 231 of Act XXXVI of 2013].

9 Paragraph (1) of Section 77 of the Electoral Procedure Act of 1997

10 Position No. 5/2006. (II. 23.) of the National Election Committee on the scope of people entitled to submit an objection

11 Section 208 of the Electoral Procedure Act.

12 Paragraph (1) of Section 79 of the Electoral Procedure Act of 1997

13 Section 82 of the Electoral Procedure Act of 1997

14 Paragraph (1) of Section 222 of the Electoral Procedure Act

15 Report of the Chair of the National Election Commission on the organisation and execution of state functions associated with the election of local councilors and mayors and the councilors of national minority councils on 12 October 2014

16 Report of the Chair of the National Election Commission on the organisation and execution of state functions associated with the election of local councilors and mayors and the councilors of national minority councils on 12 October 2014

17 Section 27 of the Constitutional Court Act

18 Section 216 of the Electoral Procedure Act

19 Sections 10 to 13 of Act CXXVI of 2010 on the Government Offices in the Capital City and in the counties, and the amendments of acts related to the setting up of county government offices and territorial integration

20 See: Sections 1 to 5, Chapter III, Sections 35 to 44, Sections 47 to 64, Chapters V to X, Chapters XII to

XIII, Sections 223 to 224, Sections 226 to 233 and Section 236 of Act CLXII of 2011; Points (b) to (d) of Paragraph (32) of Section 158 Act XXXVI of 2012.

21 Explanation of Paragraph (2) of Section 26 of the Chapter on the State in the Fundamental Law of Hungary

22 Paragraph (3) of Section 17 of the Electoral Procedure Act

23 Paragraph (1) of Section 19 of the Electoral Procedure Act

24 Paragraph (3) of Section 19 of the Electoral Procedure Act

25 386,500 HUF in 2017 and 2018.

26 According to Paragraph (1) of Section 354 of the Electoral Procedure Act, according to Paragraph (3) of Article XXIX, Paragraph (1) of Article 2 and Article 35 of the Fundamental Law of Hungary,

(1) it is a cardinal law

27 <http://www.mabie.hu> 20171122 disclosed publication

28 Paragraph (7) of Section 83 of the Electoral Procedure Act of 1997

29 Section 229 of the Electoral Procedure Act

30 Paragraph (1) of Section 191 of the Court Organisation Act

31 Section 7 of the Code of Administrative Procedure

32 Bill No. T/12234.

33 Section 236 of the Electoral Procedure Act

34 Paragraph (3) of Section 13 of the Code of Administrative Procedure

35 Paragraph (1) of Section 8 of the Code of Administrative Procedure

36 Paragraph (1) of Section 240 of the Electoral Procedure Act

37 Paragraph (2) of Section 96 of the Electoral Procedure Act of 1997

38 Paragraph (3) of Section 96 of the Electoral Procedure Act of 1997

39 Section 239 of the Electoral Procedure Act

40 Paragraph (2) of Section 161 of the Electoral Procedure Act

41 Point 6.3 of Schedule No. 2 to Decree No. 20/2002. (VIII. 1.) of the Minister of the Interior on the implementation of Act C of 1997 on the Electoral Procedure during the elections of local councillors and mayors

42 Decision No. 70/2002. (XII. 17.) of the Constitutional Court

43 Paragraphs (2) to (3) of Section 161 of the Electoral Procedure Act

44 Paragraph (1) of Section 28 of the Electoral

Procedure Act

45 Paragraph (1) of Section 40 of the Electoral Procedure Act

46 Report of the Chair of the National Election Commission on the organisation and execution of state functions associated with the election of local councillors and mayors and the councillors of national minority councils on 12 October 2014

47 Paragraph (2) of Section 161 of the Electoral Procedure Act

48 Point (b) of Paragraph (2) of Section 297 of the Electoral Procedure Act

49 Point (c) of Paragraph (2) of Section 296 of the Electoral Procedure Act

50 Írisz Horváth E.: A magyar közigazgatási bíráskodás története. [The History of Hungarian Adjudication in Public Administration] *Iustum Aequum Salutare* III. 2007/2. pp. 161-173.

51 Paragraph (1) of Section 307/N of the Electoral Procedure Act

52 Paragraph (2) of Section 307/O of the Electoral Procedure Act

53 Paragraph (2) of Section 307/P of the Electoral Procedure Act

54 Paragraph (3) of Section 307/P of the Electoral Procedure Act

55 Paragraph (2) of Section 242 of the Electoral Procedure Act

56 Paragraph (2) of Section 3 of the MP Elections Act

57 Section 4 of the MP Elections Act

58 Decision No. 22/2005. (VI. 17.) AB of the Constitutional Court

59 Paragraph (1) of Section 306/A of the Electoral Procedure Act

60 Section 307/Q of the Electoral Procedure Act

61 Norbert Nadrai: Legal and institutional safeguards for the establishment and modification of constituencies.

Kodifikáció és Közigazgatás [Codification and Public Administration]. 2017. No. 11.

62 Paragraphs (2) and (3) of Section 306/A of the Electoral Procedure Act

63 Decision No. 22/2005. (VI. 17.) AB of the Constitutional Court

64 Section 306/B of the Electoral Procedure Act

65 Paragraph (1) of Section 306/D of the Electoral Procedure Act

66 Section 306/C of the Electoral Procedure Act

67 Paragraph (1) of Section 234 of the Electoral Procedure Act

68 Paragraph (3) of Section 234 of the Electoral Procedure Act

69 Code of Good Practice in Electoral Matters

70 Paragraph (1) of Section 145 of the Local Governments Act

71 Paragraph (2) of Section 6

72 Paragraph (1) of Section 44/A of the Electoral Procedure Act of 1997

73 Paragraph (7) of Section 83 of the Electoral Procedure Act of 1997

74 Paragraph (1) of Section 151 of the Electoral Procedure Act

75 Paragraph (1) of Section 229 of the Electoral Procedure Act

76 Section 78 of the Electoral Procedure Act of 1997

77 As from 1 January 2017, if a monthly wage is applied, it is 127,500 HUF, as from 1 January 2018, if a monthly wage is applied, it is 138,000 HUF.

78 Paragraph (2) of Section 219 of the Electoral Procedure Act

79 (1) of Section 79 of the Electoral Procedure Act of 1997

80 Paragraph (4) of Section 81 of the Electoral Procedure Act of 1997

enacted by Section 25 of Act LXXXI of 2005 on the Amendment of Act C of 1997 on the Electoral Procedure

81 Paragraph (5) of Section 231 of the Electoral Procedure Act

82 Court of Appeal of Debrecen Pk.II.20.294/2015/2.

83 Dr. Zsolt Balogh: A választási és népszavazási eljárásokkal kapcsolatos jogorvoslat [Legal remedy in electoral and referendum procedures] *Forum Sententiarum Curiae* 2017. 2nd year, Vol. 1

84 Paragraph (2) of Section 6

85 If it does not have either a door or a window, we can cut a hole later to have some place to put flowers. (addition by the author)

Szabó Judit
büntető kollégiumvezető,
Fővárosi Törvényszék

Közigazgatási jogvita kontra büntetőjog

I. Alapvetések

A *ne bis in idem* (korábban a jogirodalmi elnevezés szerint: *non bis in idem*) elve, az ugyanazon tény kétszeres értékelésének tilalmát határozza meg, és mint ilyen a modern büntetőjog – értve ez alatt az anyagi és az eljárásjogi rendelkezéseket egyaránt – egyik sarokköve. Az elv, melynek eredete a római jogra vezethető vissza – *nemo debet bis vexari pro una eadem causa*, azaz senkinek nem kell elszenvednie, hogy vele szemben ugyanazon cselekmény miatt kétszer is büntetőeljárás folytassanak le – valamennyi szuverén állam mérvadó jogrendszerének szerves részét képezi.¹

Magyarország Alaptörvénye a XXVIII. cikk (6) bekezdésében immár *expressis verbis* rögzíti a *ne bis in idem* elvét az által, hogy tételesen kimondja: „A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmen-

tették vagy elítélték.” Miként azt Ambrus István is megállapította, ezen alkotmányos szintre emelt definíció kizárólag a rendes bírósági eljárások vonatkozásában irányadó, a rendkívüli jogorvoslati eljárások – így különösen a perújítás, illetve a felülvizsgálat – esetén nem alkalmazható. Mindez pedig egy adott döntés végleges és megváltoztathatatlan voltának jelentős korlátjaként értékelhető.²

Az Alaptörvényben rögzített jogalkotói deklaráció kétségtelen újítás a korábbi Alkotmány³ rendelkezéseéhez képest, amelynek normaszövege ilyen rendelkezést nem tartalmazott. E vonatkozásban azonban fontos leszögezni, hogy mindez nem eredményezte azt a helyzetet, hogy a demokratikus átmenet során létrejött jogállami büntetőjognak ne lett volna szerves része a kétszeres értékelés tilalmának elve, az ugyanis a jogállamisághoz és az emberi méltósághoz fűződő alapjogokból agálymentesen levezethető volt⁴.

Sőt, az Alkotmánybíróság a *ne bis in idem*et a *res iudicata* elvével összekapcsolva olyan alkotmányos jelentőségű, a büntetőeljárás során érvényesülő garanciális rendelkezésnek tekintette, amely az állam büntetőhatalmának valós korlátját eredményezi, miként arra a 42/1993. (VI. 30.) határozatában is rámutatott⁵. Az Alkotmánybíróság egy későbbi döntésében is megerősítette ezen álláspontját, amikor kifejtette, hogy az állami büntetőigény érvényesítése jogállami keretek között, kizárólag abban az esetben igazolható alkotmányos szinten, amennyiben vannak olyan garanciális szabályok, amelyek kellő ellensúlyt képeznek és elejét ve-

szik az állami büntetőhatalom önkényes, visszaélészerű gyakorlásának. Ezen alkotmányos garanciarendszer elemei közé sorolta a testület a *ne bis in idem* elvét is, utalva az Alaptörvény már hivatkozott rendelkezésére, illetve a határozat meghozatalakor hatályos Büntetőeljárás törvény ide vonatkozó rendelkezéseire.⁶ Ez a felfogás illeszkedik azon büntetőjogi felfogáshoz, mely szerint egy jogerős, ügydöntő határozattal lezárt eljárást követően az állami büntetőigény kiüresedik, mivel annak során az állam élt a *ius puniendiből* eredő jogaival, ami ezt követően ugyanazon ügy tekintetében kialszik.⁷

A teljesség igénye végett indokoltan tartom megemlíteni, hogy számos szerző – illetve ahogyan az majd a későbbiekben is látszik – nemzetközi egyezmény és európai uniós jogi aktus, továbbá az Alkotmánybíróság is egymással szoros összefüggésben taglalja a *res iudicata* és a *ne bis in idem* intézményét. E két jogintézmény azonban nem teljesen azonos. A *ne bis in idem* az alaki jogerőhöz kapcsolódik, tehát a határozatok megtámadhatatlanságát, kizáró hatását eredményezi, amely egy egyszerű kötőerő, ami a határozatok rendes perorvoslat útján történő támadhatóságát zárja ki. Ezzel szemben a *res iudicata* az anyagi jogerőhöz, tehát az ügy tárgyának végleges, minősített kötőerővel történő lezáráshoz kapcsolódik. Az anyagi jogerő az, ami ítélt dolgot eredményez, melynek során a bíróság a törvényes vádat kimerítette és a terhelt büntetőjogi felelősségéről érdemben határozott.⁸

A *ne bis in idem* elvhez fűződő koncepció egy szűkebb és egy tágabb

megközelítésben egyaránt taglalható. Tágabb értelemben a kétszeres értékelés tilalma egy – a hagyományos értelemben vett büntetőjog határterületén túlmutató –, a jogállamiság elvéből következő princípium, amely szerint egyazon tény miatt az elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítására és vele szemben joghátrány alkalmazására ismételten nem kerülhet sor. Ezen alkotmányos alapelv a hivatkozott 33/2013. (XI.22.) számú alkotmánybírósági határozatban is kifejtettek szerint, az állam büntetőjogi hatalmának határvonalait jelöli ki az által, hogy rögzíti, amennyiben konkrét személy adott cselekménye vonatkozásában az állami büntetőigény egyszer már jogerősen érvényesítésre került, akkor ezen igény – főszabály szerint – elenyészik és kizárólag pontosan körülhatárolható, rendkívüli esetekben nyílik meg a jogerős döntés áttörésének lehetősége. Erre utalt a Kúria több jelen tárgykört érintő határozatában⁹ is, amikor az anyagi jogerő-hatás kettős – pozitív és negatív – természetére mutatott rá. Ennek pozitív oldala a büntetőjogi főkérdés tárgyában hozott ítéleti rendelkezés bizonyos, végleges és végrehajtható volta, míg negatív oldala a kétszeres eljárás megindításának tilalmában testesül meg. E körben szükséges rögzíteni azt is, hogy amennyiben a *ne bis in idem* elvére alkotmányos szintű alapelveként tekintünk, akkor az nem korlátozódhat kizárólag a büntetőeljárásokra, hanem azt kiterjesztően kell értelmezni és alkalmazni.¹⁰

A megszorító értelmezés szerint ezen elv legfőképpen a büntetés kiszabása körében kell, hogy érvényre jus-

son. Karsai Krisztina álláspontja szerint mégpedig oly módon, hogy „a büntetőjogi felelősség megállapításához szükséges reálaktusok – így történeti tények, körülmények – többszöri figyelembevételét zárja ki, mind pozitív, mind negatív irányba”.¹¹ Belső nemzeti jogrendünkben az alapelv ilyen irányú gyakorlati – jogalkalmazói – átültetésére a Kúria Büntető Kollégiumának a büntetés kiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56. számú kollégiumi véleménye szolgál szemléletes példaként. A kollégiumi vélemény deklarálja, hogy a kétszeres értékelés tilalmának a büntetést befolyásoló körülmények értékelése során is érvényre kell jutnia. Ezen felül a bíróságok számára több konkrét iránymutatást is tartalmaz, amelyek a kétszeres értékelés tilalmából következnek. Ebbe a körbe sorolható például a cselekmény súlyosabb (vagy enyhébb) minősítését megalapozó körülmény tekintetében azon követelmény, hogy azt utóbb – a büntetés kiszabása körében – enyhítő vagy súlyosító körülményként ismételtelen nem értékelheti. Ugyancsak ide tartozik két bűncselekmény elkövetése miatti marasztalás esetén a halmazati szabályok azon alkalmazása, amely – a tételkeretet emelő hatáson túl – kizárja ezen tény további súlyosító körülményként való értékelését. Ugyanez elmondható a terhelt többszörös, vagy különös visszaesői minőségét megalapozó elítélés tekintetében, melynek következtében – amennyiben azt csupán egy korábbi elítélés alapozza meg – a terhelt büntetett előéletének súlyosító körülményként való értékelésére nincs lehetőség.¹²

A *ne bis in idem* elve a belső, nemzeti jogrendben két szinten is megtalálható. Az egyik, az Alaptörvényben deklarált és már említett alkotmányos szintű vézére, amely a jogrendszer egészére vonatkozó hatással bír. Ezen alkotmányos princípium hazai büntetőeljárársban való leképeződése egy speciális eljárási akadályként¹³ valósul meg, amely kategorikusan kizárja ugyanazon személy, egyazon cselekmény miatti büntetőjog felelősségének ismételt megállapíthatóságát, illetőleg az újbóli szankció alkalmazást.

E körben mindennek előtt a hatályos perrendi törvény 4. § (3) bekezdésében foglaltakat kell felhívni, amely kimondja: *Büntető eljárás nem indítható, illetve a megindult büntető eljárást meg kell szüntetni, ha az elkövető cselekményét már jogerősen elbírálták, kivéve a rendkívüli jogorvoslati eljárások és egyes különleges eljárások esetét.*

Szükséges azonban rögzíteni, hogy a magyar alkotmányos berendezkedés világosan szabályozza, hogy a büntetőjogi felelősség (mint büntetőjogi főkérdés) tekintetében döntési jogkörrel kizárólag a bíróságok rendelkeznek, más hatóság vagy szerv – például az ügyész eljárást (nyomozást) megszüntető határozata¹⁴ – ilyen jogosultsággal nem bír.¹⁵ Ennél fogva az igazságszolgáltatás egyéb szereplőinek ilyen aktusai nem eredményezik a cselekmény jogerős elbírálását, és ennél fogva nem képeznek akadályt az újabb eljárás tekintetében.

A magyar jogrendszerben *res iudicata*-hatás kiváltására kizárólag a bírósági határozat képes, ez azonban nem érinti az Európai Unió másik tagállamában

hozott – ugyanilyen hatás kiváltására alkalmas – más jogi aktus érvényességét.¹⁶ Ez által került el a jogalkotó a kollízió veszélyét a *ne bis in idem*-ről alkotott belső és közösségi jogi felfogás között, figyelemmel az Európai Unió Bíróságának a Gözütok és Brügge ügyben kifejtett álláspontjára is.¹⁷

Fontos azonban rögzíteni, hogy az elv nem eredményez tilalmat abban a körben, hogy azonos ténybeli alapból eltérő felelősségi formák és ehhez kapcsolódóan eltérő szankciók kerüljenek megállapításra ugyanazon személlyel szemben.¹⁸

Jól érzékelhető, hogy a fenti megközelítések alapvetően abból indulnak ki, hogy a *ne bis in idem* elve az állam büntetőjogi hatalmának korlátozását jelenti. Más megfogalmazásban a tilalom szoros értelemben a büntetőeljárásra és a büntetőjogi büntetésre vonatkozik¹⁹. Ugyanakkor ma már nem csak a büntetőjogi, hanem a közigazgatási vagy polgári jogi szankciók is nagyon mélyen avatkozhatnak be az érintettek magánszférájába, annak ellenére, hogy kevésbé, vagy olykor egyáltalán nem kötik való eljárásjogi garanciák a civilisztikai jogalkalmazást.²⁰

A közigazgatási (anyagi) jogi bírság jogi jellegét tekintve büntetés; a közigazgatási szervek a hatósági eljárás eredményeként olyan bírságot szabhatnak ki, amely ugyanúgy represszív tartalmú, mint a büntetőjogi büntetés. Ugyanakkor az állam a közhatalmi szankcionálás keretében a jogállami szankcióalkalmazás kritériumait figyelmen kívül hagyva jár el a közigazgatási jogi bírságolási eljárás során.²¹

A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának megállapítása szerint pedig a mai szabályozásból kevésbé, vagy szinte soha sem tűnik ki a szankcióalkalmazás célja, mely a jogalkotói akarat érvényre juttatását elnehezíti, ugyanakkor a hatósági jogalkalmazás tükrében a bírságolás egyre inkább a represszió irányába tolódik, különösen, ha a bírságtételek jelentős emelkedését és az objektív felelősség erősödését nézzük.²²

Egy jól szervezett államban az volna a helyes, ha minél erősebbek az eljárásjogi garanciák, hogy minél erősebb garanciák között szülessenek meg az állampolgárokat leginkább érintő döntések. Államszervezési elv, hogy az állam a különféle szerveinek (ideértve az igazságszolgáltatást is) döntései közötti hierarchiát arra tekintettel határozza meg, hogy milyen eljárásjogi garanciák között születik meg a döntés.

Alapvetés, hogy a legerősebb eljárásjogi garanciák²³ a büntetőjog területén védik az érintetteket, míg a legkevésbé a polgári jog területén.

A *ne bis idem* elve alkalmazhatósága, mint a jogerő egyik következménye ugyanakkor feltételezi a jogágakon átívelő tettazonosságot. Erre utal az is, hogy az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) és a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) is – amelyek több alkalommal vizsgálták a közigazgatási szankciók büntetőjogi jellegét²⁴ – elvi élel kimondták, hogy ugyanazon tényállás esetén a büntetőjogi és közigazgatási szankciók párhuzamos alkalmazása sértheti a *ne bis in idem* elvét²⁵.

A *ne bis idem* elvének nemzetközi megjelenését, esetjogát szerzők sokasá-

ga elemezte, mutatta be, azonban a hazai szakirodalom – egy-két kivételtől²⁶ eltérően – a mai napig adós a kétszeres értékelés tilalmának hazai jogágakon átívelő alkalmazásának ismertetésével, amelyet a tanulmány megkísérel pótolni.

A *ne bis in idem* elve egyes jogági megjelenésének elemzése okán azonban elengedhetetlen az azonos szempontú feldolgozás, így – bár a büntetőjogot illetően már sokan, sokszor részletezték – nem mellőzhető a tényálláshoz kötöttség, mint „részelv” ismeretése.

II. A tényálláshoz kötöttség a büntető eljárási jogban, a tettazonosság²⁷

A többszöri eljárás szűken vett büntetőjogi tilalma alanyi vonatkozásban személyazonosságot feltételez, csak azt a személyt védi, aki a megelőző büntetőeljárás (akár elítélt, akár felmentett) terheltje volt. A kétszeres büntetés elhárítása érdekében a törvény kizárja, hogy ugyanazért a cselekményért ugyanazon, már egyszer felmentett személy másodszor is büntetőjogi felelősségre vonható, vagy a már egyszer elítélt ugyanazért a cselekményért másodszor is megbüntethető legyen.

A tárgyi terjedelmet illetően a kizáró hatás érvényesüléséhez a jogerős ítélettel befejezett és a később meginduló büntetőeljárás tárgyának azonosnak kell lennie. Ha az előbbi jogerős ítélet tényállása ugyanazt a történeti eseményt öleli fel, mint amely az utóbbi

bi eljárás tárgya, ez utóbbinak nincs helye. Ehhez azonban szükséges a két történeti esemény azonossága, mert eltérő történeti esemény már nem gátolja az újabb eljárás lefolytatását. A tettazonosság tehát két történeti tény, eseménysorozat azonosságát, az ítélet és a vád viszonyában pedig azt a követelményt jelenti, hogy a vád és az ítélet ugyanarra a történeti eseményre vonatkozzék, a vád és az ítélet tényei azonosak legyenek. A tettazonosság akkor valósul meg, ha az ítélet azokon a tényeken alapul, amelyeket a vád magában foglal; ellenben a tettazonosság hiányzik, ha az ítélet olyan tények megállapítását nem tartalmazza, amelyek miatt vádat emeltek. A tettazonosság kapcsán az ítélkezési gyakorlat csak azt kívánja meg, hogy a vád és az ítélet ugyanazt aényt, eseménysorozatot és eredményt rögzítse, de nem jelenti, hogy a vád és az ítélet tényállása a legapróbb részletekig mechanikusan egyező legyen.²⁸

A tettazonosság jelentősége egyfelől az ítélet és a vád viszonyában, valamint védekezési jog gyakorlásában áll; másfelől a jogerő terjedelmének és a többszöri eljárás tilalmának meghatározásában. Ekként a tettazonosság kérdésének felmentő ítéletnél is jelentősége van.

A tettazonosságra vonatkozólag a korábbi jogerős ítélet tárgyává tett történeti eseménysorozatot kell össze-mérni az új eljárás tárgyának történeti eseménysorozatával. Amit korábban a bíróság elbírált, azt az ítélet tárgyává tette. Ez nem mindig azonos a korábbi vád tárgyával. A kizáró hatás terjedelmének szempontjából nem a korábbi,

hanem az újabb vád terjedelme bír jelentőséggel. Az összemérést az újabb eljárás (vád) tárgyául és a korábbi ítélet tárgyául szolgáló ténybeliség között kell elvégezni. Lényeges a történetileg lejátszódó eseménysor azonossága.

Összefoglalva, a többszöri eljárás tialmának alapja egyfelől az új és a régi eljárásban a terhelt azonossága, másfelől a két eljárás tárgyának azonossága; vagyis az elkövető és a magatartása által meghatározott azonos eljárástárgy. A kizáró hatás olyan tényekre érvényesül, amelyeket a bíróság a korábbi ítéletben ténylegesen elbírált, akár a vád tárgyai voltak, akár nem.

Lehetséges viszont az új eljárás olyan tények alapján, amelyek - mint önálló tények, mint más történeti eseménysorozat elemei - kívül álltak a korábban már elbírált történeti eseménysorozaton, illetve az új történeti eseménysor a jogerős ítélet után játszódott le. A tettazonosságnak ez az eljárásjogi értelme nem azonos az anyagi büntetőjogi egység fogalmával. Lehetnek cselekmények, amelyek az anyagi jogi szemszögből nézve halmazati viszonyban állnak egymással, de azért az eset körülményei szerint mégis egy egységes történeti eseményhez tartoznak. A bírói gyakorlat lényegileg az egység és a többség közötti megkülönböztetés anyagi jogi kereteit használja fel a kizáró hatás terjedelmének megítélésénél. Amennyiben a jogerős ítélet meghozatala előtt véghez vitt, de utóbb ismertté vált cselekmény a már az ítéletben megvizsgált és elbírált cselekménnyel együtt belefér egy egységes bűncselekmény fogalmába, mint amilyen a természetes és a folytatólagos egység

esete, akkor a jogerős ítélet általában ezt az újonnan felderített cselekvést is magában foglalja, és ez a terhelt másodszori elítélését megakadályozza. A későbbi eljárás tárgyául szolgáló egyes részecselekmények újabb elbírálását tehát a korábbi elbírálás jogereje megakadályozza. A következetes ítélkezési gyakorlat szerint ugyanis az egységbe tartozó egyes részecselekményeket csak egységesen lehet elbírálni, az egyes részecselekmények tárgyában külön ítélet nem hozható²⁹. Bűncselekményi többség esetén azonban a jogerőre emelkedett ítélet, amely a halmazatba beleférő egy vagy több bűncselekmény tekintetében döntött, már nem zárja ki ugyanannak a személynek olyan más bűncselekményért való büntetőjogi felelősségre vonását, amelyet a jogerős ítélet még nem értékelt. Ha azonban ugyanannak az elkövetőnek egy cselekménye több bűncselekményt valósít meg, a bíróság viszont csak az egyikben állapította meg a terhelt bűnösségét, az ítélet jogereje a másik bűncselekményben való bűnösség megállapítását célzó újabb büntetőeljárást kizárja, az ekként téves minősítésben megnyilvánult törvénysértés - önmagában - tovább nem orvosolható. Ha pedig az első ügyben meghozott ítélet jogerőre emelkedése után derültek ki olyan tények, amelyek egy korábbi bűncselekmény megállapítását indokolják, perújításnak van helye.

A tettazonosságon túl, a tényálláshoz kötöttségről a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 7. § (5) bekezdése akként rendelkezik, hogy abban a kérdésben, hogy a terhelt követett-e el bűncselek-

ményt, a bíróságot, az ügyészséget és a nyomozó hatóságot nem köti a polgári, a közigazgatási, a szabálysértési, a fegyelmi vagy más eljárásban hozott határozat, illetve az abban megállapított tényállás. Eszerint a bíróságot más eljárásban hozott határozat – függetlenül a más eljárás jogi jellegétől – nem köti, ideértve az abban megállapított tényállást, és a jogi értékelést is. Megjegyzendő, hogy az új eljárási kódexben a törvényhozó a polgári eljárás mellett immár kifejezetten kiemeli a közigazgatási eljárást is.³⁰

A Be. 7. § (5) bekezdésének első fordulatóban írt rendelkezés a büntető jogszabályok értelmezésében nagyfokú szabadságot biztosít a büntetőügyekben eljáró hatóságoknak a más hatóságok által kifejtett jogi álláspontokkal szemben.³¹

A Be. 7. § (5) bekezdésének második fordulatóban – „[...] illetve az abban megállapított tényállás” – pedig az a rendelkezési szabadság ölt testet, mely biztosítja a bizonyítékok szabad értékelését.

A Be. ezen rendelkezése egyúttal kifejezésre juttatja, hogy a hatóságok döntési jogköreit tekintve a büntetőügyekben eljáró hatóságok döntési jogköre a legerősebb. Azonban a személyi állapotra vonatkozó, polgári perben született jogerős határozat a büntetőügyben eljáró hatóságot, így a bíróságot is köti. Fordítva, adott esetben a polgári (munkaügyi) perben kötelezően érvényesül a büntetőeljárásban hozott határozat hatálya. Erre akkor kerülhet sor, ha a jogerősen elbírált bűncselekménnyel okozott kárigény kérdésében kell a polgári (munkaügyi) perben

határozni. Ebben az esetben a polgári (munkaügyi) bíróság nem vizsgálja a kárigény jogalapját, azt a büntetőeljárásban hozott jogerős határozat alapján bizonyítottaknak tekinti, erre határozatának indokolásában utal. A döntés meghozatala érdekében csak a bűncselekménnyel okozott kár összességének kérdésében kell lefolytatni az eljárást.³²

III. Tényálláshoz kötöttség a polgári eljárási jogban³³

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 263. § (2) bekezdése és a 264. §-a rendelkezik a *tényállás szabad megállapításának elvéről és a más hatóság határozatához kötöttségről*: „A bíróságot határozatának meghozatalában más hatóság döntése vagy a fegyelmi határozat, illetve az azokban megállapított tényállás nem köti. Ha jogerősen elbírált bűncselekmény vagyoni jogi következményeiről polgári perben kell határozni, a bíróság a határozatában nem állapíthatja meg, hogy az elítélt nem követte el a terhére rótt bűncselekményt. A közigazgatási ügyben eljáró bíróság közigazgatási tevékenység jogszerűségének kérdésében hozott jogerős döntése az e törvény hatálya alá tartozó ügyben eljáró bíróságot köti.”

A fentiek értelmében tehát a polgári eljárási jogban abszolút kötöttséget jelent, hogy jogerősen elbírált bűncselekmény esetén a bíróság nem állapíthatja meg, hogy az elítélt nem követte el a terhére rótt bűncselekményt, illetve a közigazgatási ügyben eljáró bíróság közigazgatási tevékenység jogszerűsége

gének kérdésében hozott jogerős döntése is köti a bíróságot.

A büntető ítélet polgári perbeli hatályosulása a hazai jogalkotásban 1868-ig nyúlik vissza, a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. törvénycikk 9. §-áig. Az 1911. évi Pp. nem tartalmazott ilyen rendelkezést, a polgári ügyben eljáró bíróság ténymegállapítási autonómiájának teljességét sugallta. A Kúria azonban az 1932. évi 49. számú jogegységi döntvénye megalkotásakor bizonyos megszorítás bevezetésének látta szükségességét: „A polgári bíróság az eléje vitt magánjogi igény elbírálásánál nem csak a büntetőbíróság felmentő ítéletéhez (az eljárást megszüntető határozatához), hanem az elítélését tartalmazó döntéséhez és ténymegállapításához sincsen kötve, kivéve, ha valamely különleges jogszabálynál fogva a magánjogi igény érvényesítésének jogalapja vagy föltétele a büntetőbíróságnak elítélést tartalmazó ítélete.” A Pp.-ben is megjelenő kötöttséget az 1952. évi Pp. hozta vissza a polgári eljárásjogunkba (eredetileg a 9. §-ával, amely az időközi módosítások eredményeként a 4. §-ban nyert végső nyugvópontot).³⁴

A büntető ítéletben megállapított tényállás a polgári bíróságot nem köti, nincs akadálya annak, hogy a per során felmerült valamennyi bizonyíték - így a büntetőeljárás tartalma - figyelembevételével a büntető bíróságtól eltérő tényállást állapítson meg.³⁵ Hangsúlyozandó emellett az eltérés lehetőségének korlátozottsága is a ténymegállapítás folyamatában. A polgári bíróság ugyanis nem tehet olyan ténymegállapítást, amely az elítélt terhére rótt bün-

cselekmény törvényi tényállási elemeinek ellentmondana.³⁶ A büntetőügyben eljáró bíróságnak a jogerős ítélete csak a bűncselekmény elkövetése és az annak alapjául szolgáló tények körében köti a polgári perben eljáró bíróságot.³⁷ Amennyiben az érvényesíteni kívánt kár a büntetőbíróság által kiszabott pénzbüntetésből és bűnügyi költségből áll, úgy az ennek megtérítésére irányuló kereseti kérelmet a polgári bíróságnak érdemi vizsgálat nélkül kell elutasítania, ugyanis ebben a körben bármilyen bizonyítási eljárás vagy minősítő jellegű megállapítás a jogerős büntetőítélet polgári bíróság általi revízióját jelentené, amelyet jogszabály nem tesz lehetővé. A büntetőítéletnek nemcsak a rendelkező részét, hanem a bűnösséget megalapozó tényállását sem lehet polgári perben vitássá tenni, hiszen eltérő vagy ellentétes ténymegállapítás a bűnösség kérdésére is kihatna.³⁸ A Pp. 264. § (1) bekezdésébe foglalt kötöttség földrajzilag nem korlátozott, következésképpen külföldi büntetőbíróság jogerős ítélete vonatkozásában is fennáll.

A Pp. 264. § (2) bekezdése új kötöttségi elemként vezette be a közigazgatási ügyben eljáró bíróság közigazgatási tevékenység jogszerűségének kérdésében hozott jogerős döntését. A polgári perben a bíróság a kárt, a magatartás és a kár közötti okozati összefüggést és a felróhatóságot vizsgálja. Nem vizsgálhatja azonban, hogy a kárt jogszabály által megengedett magatartással okozták-e. Következésképpen a polgári jogi és a közigazgatási jogi jogellenesség nem feltétlenül esik egybe.³⁹

IV. Tényálláshoz kötöttség a közigazgatási eljárási jogban

A közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (a továbbiakban: Kp.) 85. § (6)-(7) bekezdései értelmében a bíróságot határozatának meghozatalában más hatóság döntése vagy a fegyelmi határozat, illetve az azokban megállapított tényállás nem köti, kivéve, ha jogerősen elbírált bűncselekmény következményeiről közigazgatási perben kell határozni, a bíróság nem állapíthatja meg, hogy az elítélt a terhére rótt bűncselekményt nem követte el. A bírói gyakorlat szerint azonban a büntetőügyben hozott jogerős ítélet a közigazgatási ügyben eljáró bíróságot is csak a bűnösség kérdésében köti, annak ugyanis nincs akadálya, hogy a közigazgatási perben lefolytatott bizonyítás eredményeként eltérő tényállást állapítson⁴⁰. Nincs tehát akadálya annak, hogy a bíróság a büntetőbíróságtól eltérő tényállást állapítson meg.⁴¹

Hangsúlyozandó, hogy a Pp. szabályait a közigazgatási perben vagy az egyéb közigazgatási bírósági eljárásban akkor kell alkalmazni, ha azt a Kp. kifejezetten előírja, és ekkor a polgári perrendtartás rendelkezéseit a Kp.-val összhangban kell alkalmazni.⁴²

1. A közigazgatási jogi intézkedések büntetőjogi jellegének megítélése

A kétszeres eljárás tilalmát mondja ki az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt egyezmény (a továbbiakban: EJE) 7. kiegészítő jegyző-

könyvének 4. cikk 1. pontja is. E szerint „ha valakit egy állam büntetőtörvényének és büntetőeljárási törvényének megfelelően egy bűncselekmény kapcsán már jogerősen felmentettek vagy elítéltek, e személlyel szemben ugyanennek az államnak az igazságszolgáltatási szervei ugyanezen bűncselekmény miatt nem folytathatnak büntetőeljárást, és vele szemben abban büntetést nem szabhatnak ki”. Ezt az egyezményt Magyarország az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdette ki.

E tárgykörben a joggyakorlatból az egyik legfontosabb döntés az Engel és társai kontra Hollandia ügyben 1976. június 8-án kihirdetett ítélet⁴³, ahol az EJEB felállította a közigazgatási jogi intézkedések büntetőjogi jellegének megítéléséhez segítséget nyújtó, azóta is Engel kritériumokként ismert feltételrendszert.

Az Engel kritériumok szerint a szankciók büntető jellegének értékelése során 3 feltétel lényeges: 1. a jogsértés belső jog szerinti minősítése, 2. a jogsértés jellege (célja megtorlás, megelőzés-e, érintettek köre mindenkire vonatkozik-e, vagy csak bizonyos csoportra), 3. kritérium a büntetés súlyának, jelentős voltának kérdése.⁴⁴

Az EUB a hozzáadottértékadó-rendszerről szóló 2006/112/EK irányelvvel (HÉA irányelvvel) összefüggésben az adóhiány után kiszabott adóbírság büntetőjogi jellegét a ne bis in idem elve megsértésének lehetősége kapcsán, azaz a közigazgatási szankció büntetőeljárásban kiszabható szankció melletti alkalmazhatóságát először a C-617/10. számú Fransson ügyben⁴⁵ vizsgálta. A Fransson ítélet szerint nem

kizárt, hogy egy tagállam a HÉA fizetési kötelezettség elmulasztása miatt ugyanazon tényállásra, mind büntetőjogi, mind közigazgatási jogi szankciót alkalmazzon, amennyiben a közigazgatási szankció nem büntetőjogi jellegű⁴⁶. Vagyis amennyiben egy közigazgatási szankció vonatkozásában meg lehet állapítani annak büntető jellegét, akkor az egyébként közigazgatási jog által szabályozott, de büntetőjogi sajátosságokkal rendelkező szankciót a büntetőeljárásban kiszabható szankcióval együtt nem lehet alkalmazni.

A *ne bis in idem* elve értelmezésében újabb mérföldkő⁴⁷ az EJEB 2016. november 15-én kihirdetett A és B kontra Norvégia ügyben kihirdetett ítélete volt⁴⁸, amely szerint a formailag közigazgatási, de az Engel kritériumok szerint büntetőjogi jellegű szankciók esetén nem sérti a *ne bis in idem* elvét a szankcionáló büntetőeljárásnak és közigazgatási eljárásnak a halmozódása, feltéve, hogy kellően szoros anyagi és jogi időbeli kapcsolat van közöttük.

Az A és B kontra Norvégia ügyben megfogalmazottakat vette górcső alá az EUB a C-524/15. számú Menci ügyben⁴⁹, ahol abban kellett döntenie, hogy a *ne bis in idem* elvére vonatkozóan alkalmazza-e az előbbi EJEB-ítélet megszorítóbb értelmezését, vagy fenntartja a Fransson ítéletben megfogalmazott magasabb szintű védelmet.⁵⁰ Ítéletében az EUB arra a következtetésre jutott, hogy az Alapjogi Charta 50. cikkével⁵¹ nem ellentétes egy olyan nemzeti szabályozás, amely szerint a HÉA törvényi határidőn belül történő megfizetésének elmulasztása miatt büntetőeljárás indítható egy olyan személlyel szem-

ben, aki ugyanezen tényállás miatt már jogerősen, az 50. cikk értelmében vett büntető jellegű közigazgatási szankcióval lett sújtva. Ennek feltétele azonban az, hogy ez a szabályozás egyrészt az eljárások és szankciók halmozásának igazolására alkalmas általános érdekű célkitűzést szolgál, mint az adott ügybeni HÉA-val kapcsolatos jogsértések elleni küzdelem, másrészt olyan szabályokat tartalmaz, amelyek biztosítják annak összehangolását, hogy az eljárások halmozása miatt az érintett személyre háruló többletterhelés a feltétlenül szükséges mértékre korlátozódjon, harmadrészt a kiszabott szankciók összességének súlya az elkövetett jogsértés súlyához mérten feltétlen szükséges mértékre kell, hogy korlátozódjon. Az EUB a nemzeti bíróság feladatává tette annak vizsgálatát, hogy az eljárások és szankciók halmozása miatt ténylegesen a félre háruló többletterhelés az elkövetett jogsértés súlyához képest ne legyen el túlzott.

A fentiekén túl azonban szükség volt az Alapjogi Charta már idézett 50. cikkével összefüggésben a „bűncselekmény” fordulat pontos értelmezésének meghatározására, amelyet az EUB a C-489/10. számú Bonda ügyben⁵² végzett el – tekintettel arra, hogy a Bíróság még nem foglalt részletesen állást abban a kérdésben, hogy mely feltételek mellett beszélhetünk a *ne bis in idem* elvének alkalmazásával járó büntetőjogi vagy ahhoz hasonló jellegű eljárásról. Ítéletében az EUB szintén a már hivatkozott Engel-kritériumokat vette alapul, és a konkrét ügyben a két szankció azonossága tekintetében nemleges választ adott.

A közigazgatási jogi intézkedések büntetőjogi jellegének megítélése körében nem lehet mellőzni az Európa Tanács (a továbbiakban: ET) Miniszteri Bizottságának R (91) 1. Ajánlását⁵⁴ (a továbbiakban: Ajánlás). Az Ajánlás meghatározza azokat az eljárási garanciákat, amelyeknek a közigazgatási szankcionáló eljárásban érvényesülniük kell. Hangsúlyozandó, hogy az Ajánlás által megkövetelt elvek elsősorban a közigazgatási határozattal és a közigazgatási eljárással szemben támasztott követelmények, nem pedig a büntetőjogi és büntető-eljárásjogi elvek egyszerű átültetése.⁵⁵ Az Ajánlás preambulumban arra hivatkozik, miszerint az államigazgatás növekedése, valamint a dekriminalizáció irányába mutató tendencia következtében a közigazgatási hatóságok jelentős szankcionálási hatáskörrel rendelkeznek.

Ugyanakkor az Ajánlásban meghatározott alapelvek nagy részét korábban is alkalmazták a tagállamok, legfeljebb nem mindig azzal a tartalommal, amit az ET dokumentuma megkíván. Ennek a magyarázata, hogy a megkövetelt elvek nem csak a büntetőjog és a büntető-eljárásjog elvei, hanem a tagállamok alkotmányai is tartalmazzák, ennek köszönhetően pedig a tagállamok jogállami működésének részévé váltak.⁵⁶

Az Ajánlás tárgyi hatálya alá azon közigazgatási aktusok vonatkoznak, amelyek az alkalmazandó szabályokkal ellentétes magatartás miatt a személyekre büntetést szabnak ki, legyen az pénzbírság vagy egyéb – akár pénzügyi, akár más jellegű – büntető intézkedés. Nem tekinthetők azonban

közigazgatási szankciónak azon intézkedések, amelyeket a közigazgatási hatóságok büntetőeljárás eredményeképpen kötelesek megtenni, illetve a fegyelmi büntetések.

Belcsák csoportosítása szerint az Ajánlás hat pontban foglalja össze a követelményeket:⁵⁷

1) Az ésszerű határidő elve: az Ajánlás nem határozza meg a jogintézmény fogalmát, ellenben rögzíti, hogy az elv megsértése az EEJE-be ütközik és mindig rövidebb határidőt jelent, mint a büntetőeljárás határideje.

2) A határozathozatali kötelezettség: ha valaki ellen közigazgatási büntető szankció kiszabására irányuló eljárás indult, akkor bármi legyen is az eljárás eredménye, azt formális záró határozatban kell rögzíteni. Ez azért fontos, mert a jogorvoslati jogot csak a formális határozatok ellen veheti igénybe az érintett.

3) Az eljárási garanciák biztosítása: az Ajánlás itt három dolgot követel meg: az egyik, hogy a szankciót alkalmazó szerv az eljárás elején köteles tájékoztatni az eljárás alá vont személyt az ellene irányuló eljárásról és azokról a tényekről, amelyek az eljárás alapul. A másik a védelemhez való jog, harmadik pedig a közigazgatási büntetőhatározat indokolási kötelezettsége.

4) A bizonyítási teher: amellyel kapcsolatban az Ajánlás kimondja, hogy az a közigazgatási szervet terheli.

5) A bírói felülvizsgálat: minden szankcionáló közigazgatási aktus legalább jogszerűségi bírósági felülvizsgálat alá tartozzék.

6) Ne bis in idem: az Ajánlás kimondja, hogy a közösségi igazgatási

szankció és a nemzeti igazgatási szankció eltérő jogi tárgyakat védenek, ezért azonos cselekmény miatt párhuzamosan is kiszabhatók. Az Ajánlás azonban rögzíti azt is, hogy mindegyik eljáró hatóságnak figyelembe kell vennie a korábban ugyanazon cselekményért azonos személlyel szemben kiszabott más szankciót.

Itt megjegyzem, hogy ezen utóbbi alapelvnél az Ajánlás pontosan úgy fogalmaz, hogy „Ha ugyanaz a cselekmény két vagy több *közigazgatási hatóság* eljárását is maga után vonja a különböző társadalmi érdekeket védő jogszabályok alapján, mindegyik hatóság figyelembe veszi az ugyanazon cselekményért korábban kiszabott szankciókat.”

Azonban a tárgyi hatályból kikövetkeztethető – nyelvtani értelmezés útján –, miszerint az Ajánlás úgy tekinti, hogy a büntetőeljárás eredményeképpen hozott intézkedéseket is közigazgatási hatóság teszi meg.

A Kúria már hivatkozott joggyakorlat-elemző csoportja hangsúlyozta, hogy kiemelt jelentőséggel bír a norma személyi hatályának kérdése, hiszen alapvető rendelkezések (jogbiztonság, jogállamiság elve) tükrében a jogalanyoknak tisztában kell lenniük azzal, mely jogszabály rendelkezései vonatkoznak rájuk, mivel a jog nem tudása nem mentesít. Az egyértelmű szabályozás a norma ismeretét, a címzettek követési hajlandóságát és a jogsértés miatti marasztalás társadalmi elfogadottságát növeli.⁵⁸

A magyar szabályozás egyik legnagyobb hiányát ezért abban látták, hogy egyes bírságtípusok esetén indokolt

lenne, ha a jogalkotó figyelemmel lenne arra, hogy a jogsértést természetes személy vagy szervezet követi el, mert ebben az esetben eltérő szempontok szerint kellene értékelni a magatartás tárgyi súlyát, és figyelembe kellene venni azt, hogy más-más eszközök alkalmasak arra, hogy a jogalanyokat rábírják jogkövetésre.⁵⁹ A keretszabályok, az ágazati normák általában nem tesznek különbségek a bírságkiszabásakor értékelendő körülmények között a tekintetben, hogy természetes személy vagy szervezet a marasztalt. Az objektív bírságok elterjedése oda vezet, hogy a szubjektum, a tudat kiiktatódik az értékelésből, holott az egyéni körülmények és motiváció szerepét nem lehetne lebecsülni (általánosságban, a hétköznapi ember számára nem esik azonos értékelés alá, hogy az adott személy tudatosan szegte meg a jogi normát, vagy gondatlansága idézte elő ugyanezt). A természetes személyek esetében továbbá sem az életkornak, sem a belátási képességnek, sem a személyi, családi körülményeknek nem lehet meghatározó szerepe, holott egy pénzbeli szankció (de még egyéb kötelezés, pl. üzletbezárás) egyéni hatását e személyi kör tekintetében enélkül nem lehet teljes körűen megítélni.⁶⁰

A magyar szabályozásban a közigazgatási szankció és a bűnös cselekmény miatt kiszabott pénzbírság összeütközése leginkább a szabálysértési jog és a közigazgatási jog viszonyában jelenik meg.

A kollízióval a Kúria már hivatkozott joggyakorlat-elemző csoportja, illetve az Alapvető Jogok Biztosa⁶¹ is foglalkozott.

A Kúria olyan közlekedési szabályszegéseket elemzett, amelynek létezik szabályozása mind a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény, mind a szabálysértésekről, szabálysértési eljárásról és szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvényben, illetve a büntetőjogi tényállása is ismert. Megállapította azonban, hogy a jogalkalmazó számára azonban a látzólagos tényállásbeli azonosság csak első ránézésre okozhat jogalkalmazási problémát, ugyanis az állam a jogszabály ütközést, azaz a kollíziót több megoldással is feloldotta. Az elemzés példaként hozza fel az ittas vezetés szabálysértési tényállását.⁶²

Az Alapvető Jogok Biztosa határozatában általános jelleggel az alábbiakat rögzítette: „Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a jogállamiság elvéből fakad a jogbiztonság követelménye. Az Alkotmánybíróság 56/1991. (XI. 8.) számú határozatában kifejtette, hogy a jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket. A 9/1992. (I. 30.) számú alkotmánybírósági határozat a jogállam nélkülözhetetlen elemeként határozza meg a jogbiztonságot. A jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – köteletségévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak le-

gyenek a norma címzettjei számára. Vagyis a jogbiztonság nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is. A ne bis in idem elve az ugyanazon (jogellenes) cselekmény miatti kétszeri eljárás alkotmányos jelentőségű és abszolút jellegű tilalmát jelenti, amely a jogállamiság elvéből vezethető le, és a szabálysértési eljárásban is érvényesül. A ne bis in idem elve nem a két eljárásban kiszabott két büntetés tilalmát foglalja magában, hanem ennél lényegesen többet: a kétszeri eljárás tilalmát jelenti ugyanazon jogsértés elkövetésével összefüggésben. Az Alaptörvény XXIV. cikke kinyilvánítja a tisztességes hatósági eljáráshoz való jogot, amely szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék. Az Alkotmánybíróság 6/1999. (IV. 21.) számú határozata megfogalmazza, hogy a jogállamiság elvéből folyó alapvető követelmény a közigazgatás törvény alá rendeltsége. A tisztességes eljáráshoz való jog önálló alkotmányjogi normaként érvényesül, gátját képezi a garanciális szabályok szándékolt félre tételének, félreértelmezésének, a kiszámíthatatlanság okozta jogsérelmek bekövetkezésének.”

V. Az egyes eljárások alapelvei

Az alapelv ülteti át, közvetíti az Alaptörvény rendelkezéseit a perjog területére, jogágaktól függetlenül. Az

alapelvi rendelkezés határozza meg, hogy egy szabály többféle értelmezési lehetősége esetén azt kell választani, amelyik megfelel az alapelvnek. Ha egy adott helyzetre nincs alkalmazható részletszabály, az alapelv alapján kell azt megítélni, ilyenkor az alapelv jözhézagot tölt ki. Másként megfogalmazva, az alapelveknek hézagpótló szerepük is van a jogalkalmazásban, amikor konkrét, kifejezett jogszabályi rendelkezés hiányában kell az eljárásjogot alkalmazni. Mindezekből az következik, hogy az alapelv is rendelkezik normatív tartalommal, amit a különféle eljárásjogi rendelkezések értelmezésnél és alkalmazásánál figyelembe kell venni. Az előbbieken túl az alapelv nem egy tételes eljárás szabályt, magatartást definiál, hanem mivel általános megfogalmazású, az átlagos normatív szabálynál nagyobb értelmezési lehetőséget nyújt a bíróságnak.⁶³

A büntető eljárásjogi kódex⁶⁴ a garanciális jelentőségű alapelvei:

- az ártatlanság védelme;
- az alapvető jogok védelme – ezen belül külön kiemelve az emberi méltósághoz, valamint a szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jogot, a jogkorlátozás tilalmát;
- a személyes és hatékony védelemhez való jog;
- az officialitás és a ne bis in idem elve;
- az eljárás feladatok megosztása;
- a vádhoz kötöttség elve;
- a büntetőjogi felelősség önálló elbírálásának elve;

- a nyelvhasználat joga.
- Ezen igen széles körű eljárásjogi garanciák mellett az államszervező jogalkotó a polgári eljárásjog területén csupán az alábbi alapelvek kiemelését tartotta lényegesnek⁶⁵.
- a rendelkezési elv;
- a perkoncentráció elve;
- a felek eljárástámogatási és igazmondási kötelezettsége;
- a jóhiszeműség elve;
- a bíróság közrehatási tevékenysége.

A közigazgatási jogi eljárás kódex⁶⁶ nem nevesíti külön az eljárás alapelveket, azok a bíróság és felek jogait, kötelezettségeit, feladatait felsoroló törvényhelyekből vezethetők le. A bírósági feladatokból következtethető alapelvek:

- hatékony jogvédelem;
- tisztességes, koncentrált, költségtaakarékos eljárás;
- rendelkezési és nyilatkozási elv;
- kérelemhez kötöttség.
- A felek kötelezettségeiből levezethető alapelvek:
- jóhiszemű joggyakorlás;
- együttműködési kötelezettség;
- igazmondási kötelezettség;
- a perkoncentráció előmozdítása.

VI. Hatásköri kérdések

A vizsgált jogágak közötti hierarchiát a tényállások figyelembe vétele „sorrendjének” meghatározása mellett az egyes hatásköri szabályok is kijelölik.

Evidensnek tűnik, hogy bűncselekmény esetén az eljáró bíróság minden körülmények között a büntető eljárási kódex rendelkezési alapján jár el⁶⁷, ugyanakkor amennyiben a közigazgatási ügyben eljáró bíróság saját hatáskörét állapítja meg, e döntése a polgári perrendtartás hatálya alá tartozó ügyben eljáró bíróságot köti. Sőt, a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti igény érvényesíthetőségének feltétele, hogy a közigazgatási ügyben eljáró bíróság – ha a közigazgatási bírói út biztosított – a jogsértést jogerősen megállapítsa.⁶⁸

E rendelkezésre azért volt szükség, mivel az önálló közigazgatási perrendtartás megalkotására tekintettel rendezni kellett a közigazgatási és az új Pp. hatálya alá tartozó ügyekben eljáró bíróságok döntéseinek egymáshoz való viszonyát. Erre tekintettel került rögzítésre, hogy ha a közigazgatási ügyben eljáró bíróság saját hatáskörét állapítja meg, e döntése a polgári ügyben eljáró bíróságot köti. E rendelkezésből következik, hogy ha a közigazgatási ügyben eljáró bíróság előtt az ügy folyamatban van és a közigazgatási ügyben eljáró bíróság saját hatáskörének hiányát meg nem állapítva eljár, akkor függetlenül attól, hogy ugyanabban az ügyben a polgári ügyben eljáró bíróság előtt mikor indult meg az eljárás – a közigazgatási peres eljárás megindítását megelőzően, vagy azt követően – a polgári peres eljárást hivatalból meg kell szüntetni. Ugyanakkor, ha a közigazgatási peres eljárás nincs folyamatban, de a polgári ügyben eljáró bíróság úgy ítéli meg, hogy az előtte folyamatban lévő ügy a közigazgatási ügyben eljáró bi-

róság hatáskörébe tartozik, akkor az eljárás megszüntetésével egyidejűleg az ügy iratainak a közigazgatási ügyben eljáró bírósághoz történő áttételéről is rendelkezik. Összefoglalóan tehát megállapítható, hogy párhuzamosan folyamatban lévő eljárások esetén a polgári eljárás – áttétel mellőzésével történő – megszüntetésének van helye, míg közigazgatási eljárás hiányában az ügy áttételének is. Ez utóbbi esetben hatásköri összeütközés esetén, vagyis akkor, ha a közigazgatási ügyben eljáró bíróság is hatáskörének hiányát állapítaná meg, a Kúria előtti eljárásban kerülhet sor az eljáró bíróság kijelölésére, amelyre a közigazgatási perrendtartás speciális rendelkezései vonatkoznak. Itt került rögzítésre az a speciális rendelkezés is, hogy a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti igény érvényesíthetőségének feltétele, hogy a közigazgatási ügyben eljáró bíróság a jogsértést jogerősen megállapítsa, feltéve, hogy a közigazgatási bírói út biztosított. A közhatalom gyakorlásával okozott kárigény elbírálása tehát ezekben az esetekben is – közigazgatási jogkörben okozott kárként – a polgári ügyben eljáró bíróság hatáskörébe tartozik, ugyanakkor a polgári ügyben eljáró bíróságot nem csupán köti a közigazgatási ügyben eljáró bíróság döntése, hanem a közigazgatási ügyben eljáró bíróság közigazgatási tevékenység jogszerűségének kérdésében hozott döntése előfeltétele a kárigény érvényesíthetőségének. Ennek hiányában nem az eljárás felfüggesztésének, hanem a keresetlevél visszautasításának van helye. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a közigazgatási ügyben

eljáró bíróság keresetet elutasító ítélete önmagában nem akadály a kárigény érvényesítésének. Előfordulhat ugyanis, hogy a közigazgatási ügyben eljáró bíróság megállapítja a jogsértést, de elutasítja a keresetet, ha a megállapított jogsértés nem hatott ki az ügy érdemére. Az ítéletben ilyen módon megállapított jogsértés is megalapozhat kártérítési igényt.⁶⁹

VII. Konklúzió

A fentiekből az a következtetés vonható le, miszerint az alapvetés helytálló: a legerősebb, legszélesebb eljárásjogi garanciák a büntetőeljárásban érintett személyeket (terhelteket) védik, míg leggyengébben a polgári jogban. A már hivatkozott szakirodalmi megállapítások alapján az is kijelenthető, hogy a jelenlegi közigazgatási perrendtartás – az ET (R91) 1. Ajánlását figyelembe véve – igyekszik a büntetőjoghhoz közeleltető garanciákat bevezetni.

A fentebb vázolt rendszerben érdekesség azonban, hogy a közigazgatási döntések tekintetében az államszervező a közigazgatási tevékenység jogszerűségének tárgyában hozott teljes körű döntést megváltoztathatatlannak tartja a polgári jogi viszonylatban, míg a büntető határozat tekintetében – amennyiben az elkövetett bűncselekmény vagyoni következményeiről van szó – csak az köti a polgári és a közigazgatási bíróságot, hogy a korábbi terhelt büntetőjogi felelősségét nem semmisítheti meg, de maga a történeti tényállás, az elkövetési idő, hely, a vagyoni kár pontos összege vonatkozásában a civilisz-

tikai bíróság szabadon dönthet, akár eltérő történeti tényállást is megállapíthat. Ezzel szemben a büntető ítélet meghozatala során a bíróságot kizárólag a személyállapotú perek megállapításai kötik (mivel azok *ex lege* mindenkiel szemben hatályosak), míg a más eljárásban hozott határozat – függetlenül a más eljárás jogi jellegétől – nem, ideértve az abban megállapított tényállást, és a jogi értékelést is.

A *ne bis in idem* elv alkalmazhatóságához szükséges ügyszabadság megítélése is jelentősen eltérő az egyes jogágak szerint: a büntetőjogban a tettszabadság tényállás-azonosságot jelent, míg a polgári jogban már jogalapi azonosságot. Ehhez képest a közigazgatási jogban a tényállási azonosságon túl szükséges a védett jogi érdek vagy érték azonossága is.

A jelenlegi tapasztalatok szerint közigazgatási jogvitában, a közigazgatási szankciók büntetőjogi jellegének értékelése és a *ne bis in idem* elv megsértése csak ritkán merül fel, mert jellemző módon, a közigazgatási- és a büntetőügyek sajátos eljárási szabályai sajátosságaiból is adódóan, azonos személlyel szemben, azonos tényállásra alapított közigazgatási és büntető szankciók sorrendjében a közigazgatási szankció szokott lenni az első.⁷⁰

A büntető ügyekben így egyre gyakrabban merül fel a *ne bis in idem* kérdése olyan eljárásokban, ahol a büntetőbíró eljárását korábban közigazgatási, jellemzően adóhatósági eljárás előzte meg.

Példa erre az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) 8/2017. (IV.18.) számú határozatával⁷¹ érintett bünte-

tőügy. Határozatában az AB megállapította, hogy „a jogbiztonság elvéből, valamint a kétszeres eljárás alá vonás és büntetés tilalmából eredő alkotmányos követelmény, hogy ha állatkínzás vétsége vagy büntette miatt büntetőjogi felelősség megállapításának van helye, vagy a büntetőjogi felelősség kérdésében már jogerős marasztaló döntés született, akkor ugyanazon tényállás alapján indult állatvédelmi hatósági eljárásban, ugyanazon jogellenes cselekmény miatt állatvédelmi bíróság kiszabására ugyanazon személlyel szemben nem kerülhet sor.”⁷²

Egyetértek Elek Balázs azon megállapításával, miszerint a büntetőügyek elbírálásának szemléletében közvetlen változás egyelőre nem várható. Az viszont egyre inkább elvárható lesz a büntető ügyekben eljáró bíróságtól, hogy a korábbi közigazgatási szankciók kapcsán állást foglaljanak abban a kérdésben, hogy a közigazgatási eljárásban kiszabott bírság vagy a bírság helyett (vagy amellel) alkalmazott jogkövetkezmények mennyiben sorolhatóak a büntetőjogi jogkövetkezmények köré, és a büntető szankciók kiszabása során erre is figyelemmel legyenek.⁷³

1 M. Nyitrai Péter: Nemzetközi és európai büntetőjog. Osiris Kiadó, 2006. 143. old.

2 Ambrus István: A ne bis in idem elve a legújabb európai joggyakorlatban, kitekintéssel a principium érvényesülésére különböző jogterületek tekintetében. Európai Tükör, 2019. 3. szám. 123. oldal

3 1949. évi XX. törvény – a Magyar Köztársaság Alkotmánya

4 Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszék, Debrecen 2012. 142. o.

5 42/1993. (VI.30.) AB határozat indokolásának III.4. pontjában kifejtettek. Megjegyzés: Az Alap-

törvény Záró Rendelkezéseinek 5. pontja alapján az Alaptörvény hatályba lépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik, amely rendelkezés a kifejtett joghatásukat nem érintette, illetőleg Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatálybalépést követően is kifejezetten fenntartotta e körben kifejtett korábbi jogértelmezését. Id. 33/2013. (XI.22.) AB határozat

6 33/2013. (XI.22.) AB határozat IV.3. pont

7 M. Nyitrai: i.m. 143. old.

8 2/2015. Büntető Jogegységi Határozat III. 5. pontjában kifejtettek

9 Kúria Bfv.III.1.085/2015/18., Bpkf.III.169/2016/7. számú határozatok

10 Elek Balázs: A közigazgatási eljárás – büntető eljárás viszonya a ne bis in idem elvnek tükrében. Jura 2016. 2. szám. 230-231. old.

11 Karsai Krisztina: Alapelvei (r)evolúció az európai büntetőjogban. Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára, Szeged 2015. 113. old.

12 Kúria 56. BK véleménye a büntetés kiszabás során értékelhető tényezőkről I. pont, III.5. pont

13 A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 4. § (3) bekezdés, 381. § (1) bekezdés a) pont, 398. § (1) bekezdés f) pont, 492. § (1) bekezdés d) pont, 567. § (1) bekezdés b) pont

14 Be. 398. §

15 1/2007. Büntető Kollégiumi vélemény, EBH2011.2299.

16 BH2018.301.

17 ld. részletesen a C-187/01. és C-385/01. számú egyesített ügyek

18 Karsai: i.m. 114. old.

19 Kis Norbert: Szupranacionális szankciók. In: (szerk.: Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin): Az európai büntetőjog kézikönyve. Budapest, 2008. 385. oldal (23-35.)

20 Belcsák Róbert Ferenc: A bírságkiszabás jogállami garanciáinak hiányáról. Optimi nostri, 2009. 8. oldal <https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nostri/2009/belcsak%3a1k.pdf> 2018. december 10.

21 Belcsák: i.m. 8. oldal

22 A „Közigazgatási bírságok” vizsgálati tárgykörben a Kúrián felállított joggyakorlat-elemző csoport által készített összefoglaló vélemény 2014. november 10. (Kúria 2013.El.II.JGY.1/1/1. szám) http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_kozigazgatasi_birsagok_vizsgalati_targykorben_joggyakorlat-elemzo_csoport_osszefoglalo_velemenye.pdf 2018. december 17.

23 Lásd többek között ártatlanság vélelme, tisztességes eljáráshoz való jog, hatékony védelemhez

való jog stb.

24 Lásd pl. Aklagaren kontra hans Akerberg Fransson C-617/10. sz. ügy, 2013. február 26.; Engel és társai kontra Hollandia ügy 1976. június 8. (no. 5100/71., 5101/71. 5102/71.; 5354/72.; 5370/72); A és B kontra Norvégia ügy 2016. november 15. (no. 24130/11.; 29758/11.); C-524/15. számú Luca Menci-ügy 2018. március 20.

25 Figula Ildikó – Elek Balázs: Gondolatok az Európai Unió Bírósága C-524/15. számú ügyben hozott ítéletéhez közigazgatási és büntetőbírói szemszögből. <http://ejszh.justice.hu/blog/20180503/figula-ildiko-elek-balazs-gondolatok-az-europai-unio-birosaga-c-52415-szamu-ugyben> 2018. december 3.

26 A már hivatkozottakon túl továbbá Gellér Balázs: A joghatóságok és jogágak ütközése a ne bis in idem elv európai integrációjának fényében (befejezetlen találgatások bizonytalanságról). In.: (szerk.: Menyhárd Attila – Varga István): 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara. 2. kötet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2018. 1353-1379. old.

27 Kúria Bfv.III.1.085/2015/18., 2016. január 26.

28 Lásd továbbá EBH2005. 1199.; BJD 9440.; BH2005. 7.; BH2011. 245.

29 6/2009. Büntető Jogegységi Határozat

30 Somogyi Gábor: E-kódex Be. elektronikus tananyag, 7. §-hoz fűzött kommentár. Lezárva: 2018. február. <https://coospace-obh.birosag.hu/Folder/Curriculum-86e32c997bcfe81180fd005056849a0a/View?ctx=HwAAAIORAACDjgAA> 2018. december 10.

31 Polt Péter: Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez, 7. §

<https://uj.jogtar.hu> 2018. december 10.

32 Polt Péter: Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez, 7. §

<https://uj.jogtar.hu> 2018. december 10.

33 E-kódex Pp. elektronikus tananyag, 264. §-hoz fűzött kommentár, Döme Attila, <https://coospace-obh.birosag.hu/Folder/Curriculum-808afea-397e5e81180ff005056849a0a/View?ctx=HwAAAG-8RAABYKAAA> 2018. december 12.

34 Farkas József – Kengyel Miklós: Bizonyítás a polgári perben, Budapest, 2005, 198-199.

35 BH2003. 457.

36 BDT2015. 3378.

37 BDT2010. 2249.

38 BH1996. 155.

39 E-kódex Pp. elektronikus tananyag, 264. §-hoz fűzött kommentár, Döme Attila, <https://coospace-obh.birosag.hu/Folder/Curriculum-808afea-397e5e81180ff005056849a0a/View?ctx=HwAAAG-8RAABYKAAA> 2018. december 12.

397e5e81180ff005056849a0a/View?ctx=HwAAAG-8RAABYKAAA 2018. december 12.

40 Lásd Legfelsőbb Bíróság Kfv.35155/2004. sz. ítélete, EBH2005. 1257.

41 Barabás Gergely – F. Rozsnyai Krisztina – Kovács András György (szerk.): Kommentár a Kp. 85. §-ához, Kommentár a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvényhez.

www.ujjogtar.hu 2018. december 15.

42 Kp. 6. §

43 No. 5100/71., 5101/71. 5102/71.; 5354/72.; 5370/72.

44 Figula – Elek: i.m. I. rész

45 ECLI:EU:C:2013:105

46 A Fransson ügyről lásd bővebben Elek: i.m. 6. pont 235-236. oldal vagy Bana: i.m. 38-39. oldal

47 Figula – Elek: i.m. I. rész

48 No. 24130/11.; 29758/11.

49 ECLI:EU:C:2018:197

50 A Menci ügyről lásd bővebben Figula – Elek: i.m. II-IV. rész

51 „Senki sem vonható büntetőeljárás alá és nem büntethető olyan bűncselekményért, amely miatt az Unióban a törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.”

52 ECLI:EU:C:2012:319

53 A Bonda ügyről lásd bővebben Bana i.m. 39. oldal

54 Elfogadva a Miniszteri Bizottság által 1991. február 13. napján, a miniszteri megbízottak 452. ülésén.

55 Belcsák i.m. 29. oldal

56 Belcsák i.m. 29. oldal

57 Belcsák i.m. 29-30. oldal

58 Kúria joggyakorlat-elemző csoport i.m. 23. oldal

59 Kúria joggyakorlat-elemző csoport i.m. 24. oldal

60 Kúria joggyakorlat-elemző csoport i.m. 25. oldal

61 AJB-305/2012.

62 Bővebben lásd Kúria joggyakorlat-elemző csoport i.m.: 182-187.

63 Kovács András György: E-kódex Kp. elektronikus tananyag, 2. §-hoz fűzött kommentár.

<https://coospace-obh.birosag.hu/Folder/Curriculum-2d3463e48423e81180f8005056849a0a/View?ctx=GQAAABYFAABdHAAA> 2018. december 17.

64 2017. évi XC. törvény 1-8. §

65 2016. évi CXXX. törvény 2-6. §

66 2017. évi I. törvény 2-3. §

67 Arra, hogy mégsem evidens, miszerint bűncselekmény esetén a Be. alapján kell eljárni, az is utal, hogy a Kp. 1. §-hez fűzött kommentár szerzője fontosnak tartotta kiemelni, hogy sem 2018. január 1-je előtt, sem ezt követően a büntetőeljárás cselekmények, a nyomozati cselekmények jogszerűségének elbírálása nem tartozik közigazgatási bíróság elé. www.ujjogtar.hu 2018. december 18.

68 Pp. 24. § (2)-(3) bekezdések

69 Indokolás a Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez, 24. §

70 Figula – Elek: i.m. V. rész

71 Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény 43. § (1) és (4) bekezdésének alkalmazásával kapcsolatos alkotmányos követelmény megállapításáról.

72 Alkotmánybíróság 8/2017. (IV.18.) számú

73 Figula – Elek i.m.: VI. rész

COLLOQUIUM

Dr. Dánielné dr. Kiss Ildikó
bírósági titkár, Kaposvári Törvényszék

A polgári perrendtartás szabályainak alkalmazása a bírósági végrehajtás során

A bírósági végrehajtás eljárási és anyagi szabályait a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) tartalmazza. Végrehajtási nemperes eljárásokkal foglalkozó bírósági titkárként gyakran tapasztaltam azt, hogy az adott eljárási kérdésre a Vht. nem tartalmazott rendelkezést, ekkor szoktam segítségül hívni a Vht. felhatalmazó rendelkezései alapján a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) szabályait.

Tanulmányomban a Vht.-ban rögzített szabályozási módszer vizsgálata után a Pp. tematikáját követve kívánom bemutatni azt, hogy az egyes polgári eljárásjogi jogintézmények miként alkalmazhatók, illetve mellőzendők a végrehajtási eljárásban.

I. A Vht. által alkalmazott szabályozási technika

Sok országban a polgári eljárásjogi törvény tartalmazza a végrehajtási eljárásra vonatkozó szabályokat is. Magyarországon annak van hagyománya, hogy a jogalkotó a polgári eljárásjogtól elkülönülő jogszabályban fekteti le a végrehajtásra vonatkozó rendelkezéseket.

Ugyanakkor tagadhatatlan a rokonság a polgári eljárásjog és a végrehajtási eljárás normaanyaga között. Abból a célból, hogy az egyes Pp. rendelkezéseket ne kelljen a Vht.-ban megismételni, a jogalkotó azt a szabályozási technikát használja, hogy a Vht.-ban a jogalkalmazókat felhatalmazza a Pp. rendelkezéseinek alkalmazására.

A felhívható Pp. rendelkezéseket többféle módon csoportosíthatjuk. Az egyik csoportosítás szerint vannak olyan Pp. rendelkezések, melyek egy az egyben, változtatás nélkül vehetők figyelembe a végrehajtási eljárásban (ilyen például a fellebbezés elintézésére vonatkozó szabályok), míg mások „az analogia legis, illetve az analogia iuris (jogelvi hasonlóság) szabályai alapján kerülnek a végrehajtási eljárás során alkalmazásra.”¹ A másik csoportosítás szerint az egyes Pp. rendelkezéseket a Vht. 9. §-a szerinti felhatalmazó rendelkezés alapján lehet figyelembe venni, míg mások esetén a Vht. kifejezetten visszautal a Pp. rendelkezéseire. Utóbbira példa a Vht. 224. §-a, amely azokat a polgári perrendtartás szerinti jogorvoslatokat határozza meg, melyek

a végrehajtási eljárásban is alkalmazhatók.

II. Melyik Pp.-t kell alkalmazni?

A Vht. felhatalmazó rendelkezései alapján alkalmazandó a Pp. Ugyanakkor kérdésként merül fel, hogy egy adott végrehajtási ügyben milyen objektív szempont alapján dönthető el, hogy a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: rPp.), vagy a 2018. január 1. napjától hatályos Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény alkalmazásának van-e helye. Kiemelt jelentősége az időtényezőnek lesz, ugyanis a 2018. január 1-je előtt megindított végrehajtási eljárásokban a 2018. január 1-je után előterjesztett kérelmek (például végrehajtási kifogás, bekapcsolódás iránti kérelem stb.) esetén is a régi Pp. rendelkezéseit kell alkalmazni. Az eljárás alapja ugyanis az egységes végrehajtási eljárás, amelynek háttér-jogszabálya a polgári perrendtartás. Ebből következően a végrehajtási eljárás elrendelésének időpontja irányadó az eljárási szabály meghatározása során, ezért a 2018. január 1-je után megindított végrehajtási eljárásokban a Pp.-t kell alkalmazni. Az időbeli hatály fenti szabályából arra lehet következtetni, hogy a bírósági végrehajtásban még sokáig alkalmazandó lesz a régi Pp. is.²

A tanulmányomban a hatályos Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény rendelkezéseit vizsgálom.

III. A Vht. 9. §-a szerinti felhatalmazó rendelkezés

A magyar polgári eljárásjog 1952-re visszanyúlva a polgári nemperes eljárások szabályozását megnyitotta a Pp. rendelkezései előtt. A 105/1952. (XII. 28.) MT rendelet 13. § (3) bekezdése a mai Vht. 9. §-ához hasonló rendelkezést tartalmazott, kimondva, hogy amennyiben az egyes nemperes eljárásokra vonatkozó jogszabályok másként nem rendelkeznek vagy az eljárás nemperes jellegéből más nem következik, a nemperes eljárásokban is a Pp. szabályait kell megfelelően alkalmazni.

A jelenleg hatályos Vht. 9. §-a szerint azokra az eljárási kérdésekre, amelyeket e törvény eltérően nem szabályoz, a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) szabályait a nemperes eljárás sajátosságaiból eredő eltérésekkel és a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló törvénynek a bírósági polgári nemperes eljárásokra vonatkozó általános rendelkezéseit kell alkalmazni.

Tehát a Vht. a Pp. szabályait a végrehajtási eljárás azon kérdéseire engedi meg alkalmazni, amelyeket a Vht. külön nem szabályoz, így a Pp. alkalmazhatósága másodlagos, szubszidiárius jellegű, összhangban a nemperes eljárások szabályozási rendszerével, és figyelemmel a végrehajtási eljárás sajátosságaira.

IV. A Pp. egyes rendelkezéseinek alkalmazása

Ezen fejezetben a végrehajtási eljárásban alkalmazandó releváns Pp.-beli rendelkezésekre kívánom felhívni a figyelmet.

1. A Pp. alapelveinek alkalmazhatósága

Általános konszenzus uralkodik a jogirodalomban és a joggyakorlatban abban, hogy a jogorvoslathoz való jognak, a rosszhiszemű eljárás tilalmának, és az igazságszolgáltatás alapelveinek a végrehajtási eljárásban is érvényesülniük kell. Vonatkozik ez a tisztességes eljárás követelményére, az emberi méltóságot nem sértő végrehajtás előírására, és a rendelkezési elvre is.³

A Pp. 2. § (1) bekezdése szerinti rendelkezési elv a végrehajtási eljárásban elsősorban a végrehajtást kérő vonatkozásában érvényesül, mert ő az „ügy ura”, ő határozza meg azt, hogy az adóssal szemben fennálló teljes követelésre, vagy csak annak egy részére induljon meg az eljárás, továbbá, hogy az adós mely vagyontárgyaira vezesse a végrehajtó a foganatosítást. A végrehajtást kérő kérelmére – a Vht.-ban szabályozott egyéb feltételek fennállása mellett – felfüggeszthető, korlátozható és meg is szüntethető az eljárás.

A rendelkezési elv második fordulata szerint a bíróság – törvény eltérő rendelkezése hiányában – a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz kötve van. Ehhez szorosan

kapcsolódik a Pp. 110. § (3) bekezdésében rögzített szabály, miszerint a bíróság a fél által előadott kérelmeket, nyilatkozatokat nem alakszerű megjelölésük, hanem tartalmuk szerint veszi figyelembe. Ezen előírásoknak is maradéktalanul érvényesülniük kell a végrehajtási eljárás során a bírósághoz intézett kérelmek elbírálásakor.

A Pp. 3. §-a szerinti perkoncentráció elve a végrehajtási nemperes eljárásban elsősorban az ésszerű határidőn belül lefolytatott eljárás követelményében nyilvánul meg. Ezen elv érvényesülését a Vht.-ban rögzített határidők biztosítják, valamint a felek és az eljárásban közreműködésre kötelezett felek végrehajtóval való együttműködési kötelezettsége teszi lehetővé.

A Pp. 4. § (3) bekezdésében rögzített „igazmondási kötelezettség” a végrehajtási eljárásban elsősorban a végrehajtást kérőt köti. A Vht. 40. § (1) bekezdése szerint ugyanis a végrehajtást kérő köteles a végrehajtandó követelés megszűnését és csökkenését haladéktalanul bejelenteni.

Az anyanyelvhasználat elvét maradéktalanul alkalmazni kell a végrehajtási eljárásban is. Amennyiben az eljáró végrehajtó a felek által beszélt nyelvet ismeri, úgy tolmácsot kell igénybe vennie.

A Pp. szerinti nyilvánosság, mint alapelv végrehajtásban való érvényesüléséről eltérő álláspontokat fogalmaz meg a magyar jogirodalom. Van olyan nézet, miszerint a tárgyalás nyilvánossága a végrehajtási eljárásban nem érvényesülhet tekintettel arra, hogy tárgyalásra sincs lehetőség. Ezzel ellentétben van olyan álláspont is, miszerint

az alapelv nemperes eljárási jellege akként érvényesül, hogy a felek az egyes eljárási cselekményeknél jelen lehetnek, ugyanakkor vannak olyan eljárási cselekmények, amelyekben rajtuk kívül más személyek is részt vehetnek, mint például az árverés.⁴ A végrehajtás, mint nemperes eljárás jellegéből adódóan a nyilvánosság elve csak korlátozottan érvényesülhet, az egész eljárást nem hatja át, ez a követelés behajtásának céljával ellentétes is lenne. A Vht. kifejezetten meghatározza azt, hogy az egyes eljárási cselekményeknél kik lehetnek jelen.

2. A végrehajtási ügyben eljáró hatóságok

A végrehajtási törvény különbséget tesz végrehajtást elrendelő és foganatosító bíróság között. Az elsőfokon eljáró bíróságok állítják ki a végrehajtható okiratok nagy részét (például a végrehajtási lapot, a letiltó végzést, az átutalási végzést), ezáltal végrehajtást elrendelő bíróságnak minősülnek. Érdekes, hogy végrehajtást foganatosító bíróság csak járásbíróság lehet, mert az eljáró önálló bírósági végrehajtókat járásbíróságok mellé nevezik ki. A Vht. pontosan meghatározza, hogy mely kérelmek elbírálása tartozik a végrehajtást elrendelő bíróság határhörébe és melyek esetén jár el a foganatosító bíróság, ezért ekörben a Pp. hatásköri szabályai nem alkalmazhatók.

A végrehajtási ügyekben a bíróságokon általában bírósági titkárok és ügyintézők járnak el. A bírósági titkárok az elsőfokon eljáró bíróság határhörébe utalt bármely eljárási cselekményt el-

végezhetnek, ezért nekik a végrehajtási eljárásban – a polgári perekhez képest – sokkal nagyobb hatáskörük van az eljárás nemperes jellegéből adódóan.

A végrehajtásokat ténylegesen az egyes járásbíróságok mellé kinevezett önálló bírósági végrehajtók foganatosítják. Az adott ügyben eljáró végrehajtó személyét a Végrehajtói Kar határozza meg a Végrehajtói Kar a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar egyes feladatairól, valamint egyes igazságügyi tárgyú miniszteri rendeletek módosításáról szóló 5/2016 (III.8.) IM rendelet rendelkezései alapján.

A végrehajtó adott ügyből való kizárása tekintetében a Vht. 226. § (1) bekezdése visszautalva a Pp.-re kimondja, hogy a végrehajtó nem járhat el abban az ügyben, melyben – a Pp.-nek a bíró kizárására vonatkozó szabályai szerint – mint bíró sem járhatna el. Vagyis a végrehajtóval szemben ugyanazok a kizárási okok, mint a bíró eljárása esetén.

Az önálló bírósági végrehajtó kizárása maga után vonja az önálló bírósági végrehajtó-helyettes kizárását is, viszont fordított esetben a kizárás nem áll fenn.

A Pp. 18. §-a szerinti kizárási okok vonatkoznak a végrehajtási nemperes eljárásban eljáró bírósági titkára és ügyintézőre is.

3. A végrehajtási ügy értéke

A pertárgy értékének fogalma szorosan kapcsolódik a Pp. hatásköri szabályaihoz, mivel az a vagyoni jogi pereknél meghatározza, hogy az adott ügyben a járásbíróság vagy a törvényszék jár-

hat-e el. A végrehajtási eljárásokban nem pertárgy értékről, hanem végrehajtási ügyértékről beszélünk, mely fogalmát a bírósági végrehajtói díjszabásról szóló 35/2015. (XI. 10.) IM rendelet 7. § (1) bekezdése rögzíti. Eszerint végrehajtási ügyérték a végrehajtható okiratban feltüntetett főkövetelés, járulék és költség együttes összege. Végrehajtási ügyértékként a végrehajtható okirat végrehajtóhoz történő érkezésének napján fennálló forintban meghatározott összeget kell figyelembe venni, a főköveteléshez társuló járulékok időközbeni változásától függetlenül. Amennyiben a végrehajtható okirat a tartozás összegét más pénznemben (devizában) határozza meg, azt a Magyar Nemzeti Bank aznap deviza középárfolyamának alapul vételével kell forintra átszámítani.

A végrehajtási ügyérték a Pp. 21. § (4) bekezdése alapján különbözik a pertárgyérték számításának szabályaitól. Mivel a Pp. alapján a nem önállóan érvényesített kamat- és egyéb járulékkövetelést a pertárgy értékének számítása során figyelmen kívül kell hagyni. Ez irányadó akkor is, ha a kamatköveteléssel egyidejűleg a kamatkövetelés után járó újabb kamatkövetelést érvényesítenek.

A végrehajtás elrendelésekor a végrehajtási ügyértéknek különös jelentősége van az illeték megállapítása során, és amennyiben a jogi képviselővel eljáró végrehajtást kérő nem állapodott meg külön az ügyvéddel a megbízási díjban, úgy a bírósági végrehajtási eljárásban közreműködő jogi képviselő díjazásáról szóló 12/1994. (IX. 8.) IM rendelet 3. §-ára figyelemmel a bíróság

a végrehajtási ügyérték alapján állapítja meg a jogi képviselő díját is.

4. A végrehajtási eljárásban részt vevő személyek

4.1. Perképesség

Ugyanúgy, mint a polgári perben, a végrehajtási eljárásban is a Pp. 35. §-a alapján a bíróság az eljárás bármely szakaszában hivatalból vizsgálhatja a felek perbeli jog- és cselekvőképességét, ha ezek iránt kétség merül fel. Ugyanis a perben és a végrehajtási eljárásban is fél csak az lehet, akit a polgári jog szabályai szerint jogok illethetnek és kötelezettségek terhelhetnek.

4.2. Pertársaság

A Vht. szabályai meghatározzák, hogy mikor kell több végrehajtható okiratot kiállítani, ezért a Pp. 36-37. §-ai szerinti pertársaságra vonatkozó rendelkezések a végrehajtási eljárásban nem alkalmazhatók.

A Vht. 18. §-a szerint minden ügyben rendszerint egy végrehajtási lapot kell kiállítani. Több végrehajtási lapot kell kiállítani, ha a követelés több végrehajtást kérőt illet meg, és a követelésnek az egyes végrehajtást kérőkre eső része a végrehajtandó határozatban pontosan meg van jelölve, vagy a követelés több adóssal szemben áll fenn.

Tehát több végrehajtást kérőt megillető követelés esetén akkor kell több végrehajtási lapot kiállítani, ha a követelés (szolgáltatás) osztható, és a végrehajtandó határozat pontosan meghatározza a követelésnek az egyes

végrehajtást kérőkre eső részét. Amennyiben a követelés nem osztható, nincs mód több végrehajtási lap kiállítására.

Több végrehajtási lapot kell kiállítani akkor is, ha több adóssal szemben áll fenn a kötelezettség. Ennek az esetkörnek két típusát ismerjük, az adósok egyetemleges és osztható marasztalását.

Adósi egyetemlegesség esetén bármelyik adóstól követelhető az egész szolgáltatás. A végrehajtást kérő rendelkezése alapján valamennyi adóssal szemben ki kell állítani a végrehajtási lapot, azonban a végrehajtást kérő rendelkezhet úgy is, hogy csupán csak az egyik adóssal szemben kéri a végrehajtás elrendelését. Az adósi egyetemlegesség fogalma polgári anyagi jogi fogalom, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:29. §-a szerint egyetemleges kötelezettség esetén minden kötelezett az egész szolgáltatással tartozik, de amennyiben bármelyikük teljesít, vagy a kötelezettséget beszámítással megszünteti, a jogosulttal szemben a többiek kötelezettsége is megszűnik.

A jogirodalom szerint több végrehajtási lapot a kötelezettség természetéhez, sajátosságához igazodva is ki lehet állítani. Így amennyiben a végrehajtást kérő igénye olyan több, egymástól elkülönülő rész követelésből tevődik össze, amelyek azok külön-külön történő behajtását indokolják, célszerű több végrehajtási lapot kiállítani.

4.3. Változás a felek személyében

A végrehajtást kérő és az adós személyében bekövetkező változásról, vagyis

a jogutódlásról a Vht. 39. §-a rendelkezik, tehát a Pp. perbeli jogutódlásra vonatkozó szabályai közvetlenül nem alkalmazhatók, de azokat háttérnormaként mégis figyelembe kell venni.

Az adós védelme, jogainak biztosítása érdekében a Vht. 39. § (4) bekezdése kimondja, hogy ha az örökös személye nem ismert, a végrehajtónak ügygondnokot kell kirendelnie, és az iratokat be kell terjesztenie a végrehajtást fogantató bírósághoz. Az ügygondnok kirendelésére a Vht. 46. §-a tartalmaz előírásokat, viszont a jogállására a Vht. 9. §-ának felhatalmazó rendelkezése alapján a Pp. szabályai alkalmazandók.

4.4. Ügyész részvétele a végrehajtási eljárásban

A polgári peres eljárásban és a végrehajtási eljárásban is az ügyésznek közrendvédelmi szerepe van, az állampolgári jogok érvényesülését kell elősegítenie.

A Vht. 9. §-a alapján alkalmazandó Pp. szerint az ügyész a fél helyett csak akkor járhat el, amikor az bármely okból nem képes a jogainak gyakorlására. Ekkor az ügyészt korlátozottan megilletik a fél jogai, de egyezséget a végrehajtási eljárásban nem köthet, jogról nem mondhat le és jogot nem ismerhet el. Amennyiben az ügyész eljárásának feltételei a végrehajtás alatt következéne be, a végrehajtási eljárásban felléphet.

A Vht. 223. §-ában biztosított jogorvoslati jogokkal az ügyész csak akkor élhet, ha a fél helyett, és annak érdekében jár el. Ezért a bíróság határozata, intézkedése ellen csak akkor élhet jog-

orvoslattal, ha a bíróság a határozatában az ügyész által előterjesztett végrehajtási kifogásról döntött.

4.5. A képviselet

A Vht. a végrehajtás elrendelése és foganatosítása körében sem tartalmaz speciális szabályokat a képviseletre vonatkozóan, ezért ekörben teljes egészében a Pp. szabályai alkalmazandók.

5. Költségek

5.1. Perköltség

A végrehajtási költségekről, azok összetételéről, előlegezéséről és viseléséről a Vht. 34. §-a, valamint a bírósági végrehajtói díjszabásról szóló 35/2015. (XI. 10.) IM rendelet rendelkezik, ezért a végrehajtási eljárásban a Pp. 78-93. §-ai általában nem alkalmazhatók.

Főszabályként a végrehajtás során felmerülő költséget a végrehajtást kérő előlegezi, és az adós viseli. Az adós tehát a végrehajtás során felmerült valamennyi költséget viselni köteles.

Ezen szabály alól azonban vannak kivételek is. Ilyen például, az a rendelkezés, mely szerint a végrehajtást kérő köteles bejelenti a végrehajtónak a végrehajtandó követelés megszűnését, illetve csökkenését, ebben az esetben ő a felelős a bejelentés elmulasztásából eredő költségért és kárért.

A perköltség körében felmerülő illetékre vonatkozó szabályokat az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Itv.) rendezi, míg a végrehajtási eljárásban eljáró jogi képviselő díjazására vonatkozó normákat

a 12/1994. (IX. 8.) IM rendelet tartalmazza.

5.2. Költségkedvezmények a végrehajtási eljárásban

A Pp. a költségkedvezmények cím alatt szabályozza a költségkedvezmények fajtáit, azok tartalmát, időbeli hatályát, engedélyezésének és megvonásának szabályait. Mivel speciális szabályokat a Vht. nem tartalmaz, ekörben a Pp. rendelkezései, valamint a költségmentesség és a költségfeljegyzési jog polgári és közigazgatási bírósági eljárásban történő alkalmazásáról szóló 2017. évi CXXVIII. törvény rendelkezései alkalmazandóak.

A Pp. 97. § (1) bekezdése szerint jogszabály eltérő rendelkezése hiányában a költségmentesség, a költségfeljegyzési jog, az illetékmentesség és a tárgyi illetékfeljegyzési jog hatálya – kérelem esetén a kérelem előterjesztésétől kezdve – a per egész tartamára, valamint a végrehajtási eljárásra is kiterjed.

A fenti szabály alapján, a végrehajtást elrendelése iránti kérelem nem kell illetéket leróni, ha a végrehajtást megelőző peres eljárásban a végrehajtást kérő személyes költségmentességben részesült. Viszont a végrehajtást kérő nem mentesül a végrehajtói munkadíj megelőlegezésének kötelezettsége alól. Ezen rendelkezés alól kivétel a gyermektartásdíj behajtása, mivel tárgyi költségmentesség folytán a végrehajtói munkadíj előlegezése alól is mentesül a végrehajtást kérő, a költségeket ebben az esetben az állam előlegezi.

A Pp. szerint a költségmentesség nem mentesíti a felet a végrehajtási eljárás során meg nem fizetett illeték és az előlegezésre kötelezett szerv által előlegezett költség megfizetése alól, továbbá az illetékmentesség nem mentesíti a felet a végrehajtási eljárás során meg nem fizetett illeték megfizetése alól.

Amennyiben a végrehajtási kérelemmel egyidejűleg kéri a végrehajtást kérő a költségmentesség engedélyezését, akkor a kérelemhez csatolnia kell a 2017. évi CXXVIII. törvény 5. §-ában foglalt feltételek fennállását alátámasztó igazolásokat. Ebben az esetben a végrehajtást elrendelő bíróságnak kell döntenie a költségmenetesség engedélyezéséről.

Amennyiben a fél számára a polgári perben engedélyezték a költségkedvezményt és az eljárás jogerős befejezésétől számítva egy év eltelt, akkor a végrehajtható okirat kiállítása előtt a költségkedvezmény fennállásának (engedélyezésének) feltételeit felül kell vizsgálni.

6. Egyéb általános szabályok

6.1. Beadványok

A bírósághoz intézett papír alapú beadványokra a Pp. 114. § rendelkezéseit értelemszerűen alkalmazni kell. Vagyis a beadványt a per bíróságánál eggyel több példányban kell benyújtani, mint ahány fél a perben érdekelt, ha több félnek közös képviselője van, részükre együttesen egy példányt kell számításba venni. Ezen szabály a végrehajtási kérelem előterjesztése esetén nem

irányadó, mivel a végrehajtás kérelmet a Vht. 12. § (1) bekezdése alapján „kellő példányban” kell előterjeszteni. Ez a gyakorlatban papír alapú előterjesztés esetén 6 példányt jelent.

2018. január 1-jét követően indult végrehajtási ügyekben a gazdasági társaságok és a jogi képviselővel eljáró felek kötelesek a beadványaikat elektronikus úton benyújtaniuk a végrehajtóhoz és a bírósághoz is, ezért az elektronikus beadványok esetén a példányszámnak már nincsen jelentősége.

A végrehajtási eljárással kapcsolatban a bírósághoz intézett beadványok első példányát az ügyvédi vagy kamarai jogtanácsosi képviselő esetén az ügyvédnek és a kamarai jogtanácsosnak eredeti aláírásával kell ellátnia; egyébként a beadvány első példányát teljes bizonyító erejű magánokirati formának megfelelően kell elkészíteni.

6.2. Hiánypótlás

A hiánypótlási eljárásra és a hiánypótlás elmulasztásának jogkövetkezményeire vonatkozó szabályokat a Vht. csak kisebb részben tartalmaz, ezért a Vht. 9. §-a alapján a Pp. 115. §-ában foglalt rendelkezéseket kell figyelembe venni. Tehát ebben az esetben kettős szabályalkalmazás szükséges.

A Vht. a végrehajtási kérelem és a végrehajtási kifogás szabályozásánál kifejezetten rendelkezik a hiánypótlás egyedi szabályairól.

A végrehajtási kérelem esetén a Vht. 12. § (2) bekezdése kimondja, hogy a bíróság a végrehajtási kérelmet nyomban, de legkésőbb a beérkezését követő 15 napon belül megvizsgálja annak

megállapítása érdekében, hogy nincs-e helye az áttételének vagy visszautasításának, illetve azt – a jogi képviselővel rendelkező fél kivételével – nem kell-e hiánypótlásra visszaadni, és a szükséges intézkedéseket megteszi. Ha a jogi képviselővel nem rendelkező végrehajtást kérő a kérelmét nem a nyomtatványon terjesztette elő, a nyomtatványt nem a kellő példányban nyújtotta be, vagy nem megfelelően töltötte ki, a bíróság a hiányokat saját hatáskörben, a bírósági iratokban rendelkezésre álló adatok alapján is pótolhatja. A jogi képviselővel rendelkező fél hiányos kérelmét a bíróság visszautasítja.

A végrehajtási kifogások elbírálása során a hiánypótlás tekintetében a Vht. 217. § (5) bekezdése az irányadó. E szerint, ha a kifogást az előterjesztő felhívás ellenére hiányosan adja be, a bíróság azt hivatalból elutasítja. Tehát végrehajtási kifogás esetén nem a Vht. 9. §-a alapján alkalmazandó Pp. 115. §-a alapján történik a kifogást előterjesztő személy hiánypótlására történő felhívása, hanem a Vht. 217. § (5) bekezdése alapján.

6.3. Elkülönítés, egyesítés

A Pp. 117. §-ába foglalt az ügyek egyesítésére, elkülönítésére vonatkozó szabályok a bírósági végrehajtási eljárásban nem alkalmazhatók, a végrehajtási ügyek egyesítésének speciális szabályai a bírósági végrehajtási ügyvitelről és pénzkezelésről szóló 1/2002. (I. 17.) IM rendeletben (a továbbiakban: Vüsz.) található.

A Vüsz. már csak az ügyek csatolását teszi lehetővé a végrehajtók szá-

mára azáltal, hogy kimondja, ha egy végrehajtó előtt több, folyamatban lévő végrehajtási ügyben az adós személye azonos, vagy az ügyek egymáshoz csatolása egyéb okból szükséges (pl. az ügyekben ugyanazt a vagyontárgyat értékesítik), ezeknek az ügyeknek az iratait egymáshoz kell csatolni. Amint látjuk ez kógens szabály, a végrehajtónak nincs mérlegelési lehetősége.

A Vüsz előírja, hogy az iratok csatolása esetén az összes iratot a legkorábban érkezett végrehajtási ügy száma alatt kell kezelni.

Lehetőség van olyan ügyek csatolására is, amelyekben különböző végrehajtó jár el. Ebben az esetben az a végrehajtó, aki az érintett ügyekben elsőként intézkedik az adós vagyontárgyának árverésen történő értékesítése iránt, a végrehajtható okirat másolatát – a szükséges egyéb iratokkal együtt – bekéri a többi végrehajtótól és az alapján készíti el a felosztási tervet.

Nincs akadálya annak sem, hogy azoknak a végrehajtási ügyeknek az elkülönítésére kerüljön sor, amelyeknek az egymáshoz csatolása valamely okból már nem szükséges. Jellemzően erre akkor kerül sor, ha az egyik végrehajtási ügy már befejeződött, a többiben viszont még folytatni kell az eljárást, vagy a felek személye megváltozik, illetve a közös vagyontárgy értékesítése megtörtént, és így már szükségtelen az ügyek csatolása.

6.4. Az eljárás félbeszakadása

Általánosságban elmondható, hogy az eljárás félbeszakadásának Pp.-beli esetei megfeleltethetők a Vht.

52. §-ában szabályozott szünetelés eseteinek, ezért a végrehajtás során az eljárás félbeszakadására nem kerülhet sor. Kivételt képez az az eset, amikor a bíróság működése valamely elháríthatatlan esemény miatt szünetel, vagy a féllel ilyen okból nem lehet érintkezni, mert ilyenkor az eljárás az akadály megszűnéséig félbeszakad.⁵

Félbeszakadás a felek halála esetén nem jöhet szóba a végrehajtási eljárásban. Amennyiben bármelyik fél meghal a végrehajtás folyamatban léte alatt, úgy a Vht. 39. §-a alapján jogutódlás megállapításának van helye.

6.5. Az eljárás szünetelése

A végrehajtás szüneteléséről a Vht. 52. §-a rendelkezik, ezért a Pp. 121. §-ának alkalmazása nem lehetséges. A Vht. 54. § (4) bekezdése kifejezetten ki is mondja az eljárás folytatásával kapcsolatban, hogy a végrehajtási eljárás szünetelése vonatkozásában a Pp. 121. § (3) bekezdése, valamint a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény 1. § (8) bekezdése nem alkalmazható.

A szünetelést a végrehajtó állapítja meg, és erről jegyzőkönyvet készít. Előfordulhat az is, hogy a halasztást vagy a részletekben történő teljesítést a bíróság engedélyezte, ekkor jegyzőkönyv készítése helyett, a szünetelés tényét fel kell jegyezni a végrehajtási ügyiraton. A szünetelés a Vüsz. 34. § b.) pontja alapján ügyviteli befejezésnek minősül. Amennyiben a szünetelés oka meg-

szűnt, a végrehajtónak folytatnia kell az ügyet.

6.6. Az eljárás felfüggesztése

A végrehajtás felfüggesztésére kizárólag kérelemre kerülhet sor, vagyis hivatalból, illetve a végrehajtó indítványára nincsen helye. Kivétel ez alól csak az az eset, amikor a zálogjogosult bekapcsolódási kérelmére tekintettel kell felfüggeszteni a végrehajtást, mivel ekkor nincsen mérlegelési lehetősége a bíróságnak, soron kívül, 3 munkanapon belül meg kell hoznia a felfüggesztésről szóló végzést.

Felfüggesztésre végrehajtási nemperes eljárás keretében csak és kizárólag a Vht.-ban rögzített eljárás keretében, és indokok alapján van lehetőség.

Tehát nincs helye a végrehajtási eljárás keretében felfüggeszteni a végrehajtást a Pp. tárgyalás felfüggesztésére vonatkozó szabályaira hivatkozással. A Vht. 9. §-a alapján tehát nem lehet bármely Pp. szabályt alkalmazni, csak akkor lehet a Pp.-t segítségül hívni, ha az adott kérdést a Vht. nem rendezi. A felfüggesztést – mind a végrehajtást kérő, mind az adós kérelmére – rendezti a Vht., tehát e kérdésben a Pp. nem tekinthető háttér jogszabálynak.

A végrehajtást kérő kérelmére csak akkor függeszthető fel a végrehajtási eljárás, ha az másnak a jogát nem sérti.

A Vht. méltányolható körülmények fennállása esetén (például az adós által eltartásra köteles és tartásra szoruló személyek száma, az adós vagy az eltartott személy tartós és súlyos betegsége, a végrehajtási eljárás során bekövetkezett és az adóst is sújtó természeti

katasztrófa) kivételesen az adós kérelmére is megengedhetővé teszi a felfüggesztést. Továbbá a törvény kimondja, hogy ha a végrehajtható okirat vagy a végrehajtó intézkedése ellen jogorvoslattal éltek, a jogorvoslatot elbíráló bíróság a végrehajtást felfüggesztheti.

Felfüggesztésre a Pp. vagy más törvény alapján is sor kerülhet, azonban soha nem a végrehajtási nemperes eljárás keretében, és nem a foganatosító bíróság döntése alapján. Más törvények (például választójogi törvény, fogyasztóvédelmi törvény) is tartalmazznak az önálló bírósági végrehajtó előtt folyamatban lévő végrehajtás felfüggesztésére előírásokat, de ezen jogszabályhelyek kifejezetten rendelkeznek arról, hogy melyik bíróság, mikor és milyen feltételek esetén rendelheti el a végrehajtás felfüggesztését. A Pp. esetén például a kézbesítési vélelem megdöntése, az igazolási kérelem, az Európai Unió Bírósága, az Alkotmánybíróság és a Kúria eljárásának kezdeményezése iránti kérelem, az ítélet kiegészítése iránti kérelem előterjesztése, a perújítási és a felülvizsgálati eljárás során, továbbá végrehajtási perek esetén lehetséges a végrehajtás felfüggesztése a jogosulttól előterjesztett kérelem alapján a perbíróság döntése szerint.

6.7. Határidők és annak elmulasztása

A Vht. a határidők számításával kapcsolatban semmiféle szabályozást nem tartalmaz, így a Vht. 9. §-a alapján a Pp. szabályai irányadók. A Pp. rendelkezései szerint a végrehajtási eljárásban meghatározott határidők nagyobb részt eljárásjogi jellegűek, ezért a hatá-

ridő elmulasztásának következményeit nem lehet alkalmazni, ha a bírósághoz intézett beadványt legkésőbb a határidő utolsó napján ajánlott küldeményként postára adták.

A jelenleg hatályos Pp. - a régi Pp. 104/A. §-ban foglalt rendelkezéstől eltérően - kifejezetten nem mondja ki, hogy az ítélezési szünetre vonatkozó rendelkezések a végrehajtási eljárásban nem alkalmazhatók. Ugyanakkor a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény 1. § (7) bekezdése rendelkezik arról, hogy a bírósági polgári nemperes eljárásokban a Pp. ítélezési szünetre vonatkozó rendelkezései nem alkalmazhatók. Ez vonatkozik a végrehajtási eljárásra is, ezért a végrehajtási eljárásban a törvénykezési szünet ideje alatt sem állnak meg a határidők. Ez irányadó azon határidőkre is, amelyek a bíróság számára állapítanak meg kötelezettséget valamely kérelem elbírálása kapcsán.

A mulasztás igazolásával kapcsolatban a Vht. 224. § (1) bekezdése kifejezetten rendelkezik arról, hogy a határidők elmulasztása miatt benyújtható igazolásra, valamint általában a jogorvoslatokkal összefüggő egyéb eljárási kérdésekre a Pp. rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni. A Vht. tehát a jogorvoslatok közé sorolja az igazolási kérelmet.

6.8. Jegyzőkönyv

Ha a bíróságnak meghallgatást kell tartania a végrehajtási nemperes eljárásban, akkor a meghallgatás jegyző-

könyvének vezetésére a Pp. 159-161. §-ai az irányadók. Az önálló bírósági végrehajtónak a helyszíni eljárásáról, továbbá a jogszabályban meghatározott más végrehajtási cselekményekről kell jegyzőkönyvet készítenie, melynek a kötelező tartalmi elemeit a Vht. 35. § (2) bekezdése tartalmazza.

6.9. Pénzbírság

A bíróság pénzbírságot leggyakrabban meghatározott cselekmény végrehajtása során szokott kiszabni. A meghatározott cselekmény végrehajtásának módja tekintetében a végrehajtónak nincsen döntési jogköre, de indítványt tehet. A bíróságnak kell eldöntenie az eset összes körülményeinek ismeretében, hogy a törvényben biztosított lehetőségek közül melyik lesz az, amelyik leginkább célravezető és leghamarabb biztosítja a határozat végrehajtását. Ezen módok egyike a pénzbírság alkalmazása.

A pénzbírság nem keverendő össze a Vht. 45/A §-ában foglalt rendbírósággal, amely akkor szabható ki, ha az adós vagy a végrehajtási eljárásban közreműködésre kötelezett más személy vagy szervezet a végrehajtásból eredő, jogszabályban foglalt kötelezettségének nem tesz eleget, vagy a végrehajtást végző hatóság intézkedésének eredményességét akadályozó magatartást tanúsít.

7. Elsőfokú eljárás

A Pp. Harmadik része foglalkozik az elsőfokú eljárás szabályaival, a keresetlevél benyújtásával, az első fokon tar-

tandó tárgyalással, a bizonyítással és a határozathozattal. A Pp. ezen szabályai közül csak azokat vizsgálom meg, melyek alkalmazása szóba kerülhet a végrehajtási eljárással kapcsolatban.

7.1. Kérelem

Az alábbi kérelmek érkehetnek a bíróságra:

- végrehajtás elrendelése iránti kérelem,
- a zálogjogosult bekapcsolódás iránti kérelme, és
- a végrehajtás foganatosításával kapcsolatos kérelmek (például: végrehajtási kifogás, kiköltözés elhalasztása iránti kérelem, jogutódlás megállapítása iránti kérelem).

A Vht. speciális feltételeket ír elő a végrehajtási kérelem kapcsán. A tartalmi követelményeket a Vht. 11. §-a tartalmazza, míg a formai elvárásokat a Vht. 12. §-a. A formai követelményekkel kapcsolatban a Vht. előírja, hogy a végrehajtási kérelmeket formanyomtatványon kell előterjeszteni. A kötelezően alkalmazandó formanyomtatvány adattartalmát a Vüsz. 3-10 mellékletei tartalmazzák.

Kiemelendő, hogy 2018. január 1. napjától a végrehajtás elrendelése iránti kérelmet kizárólag elektronikus úton lehet előterjeszteni kivéve, ha az ügyfél jogi képviselővel nem rendelkező természetes személy, ugyanis számára ezen mód csupán lehetőség. Amennyiben a kérelmet elektronikus kapcsolattartásra kötelezett személy papír alapon terjeszti elő, a mögöttesen alkalmazandó Pp. 176. § (1) bekezdés j)

pontja alapján a kérelem visszautasításának van helye.

A kérelem előterjesztése kapcsán irányadó a Pp. 171. §-a, mely előírja, hogy a kérelemhez csatolni kell:

a) a meghatalmazást, kivéve, ha a meghatalmazás a rendelkezési nyilván tartásban e törvényben foglaltaknak megfelelően szerepel vagy az általános meghatalmazások országos és közhiteles nyilván tartásában szerepel,

b) a kérelem érdemi részében feltüntetett bizonyítékot, és

c) a kérelem záró részében feltüntetett bizonyítékot, költségkedvezmény iránti kérelem vagy jogszabályon alapuló költségkedvezmény esetén a jogszabályban előírt iratokat.

7.2. Intézkedések a kérelem alapján

A Vht. a végrehajtás elrendelése iránti kérelem esetén konkrétan előírja, hogy a kérelem bíróságra való érkezését követően a bíróságnak milyen teendői vannak, ezek ismertetve lettek a hiánypótlás alcím alatt.

Amennyiben a kérelem nem szorul hiánypótlásra és érdemi vizsgálat nélküli visszautasításának sincs helye, a végrehajtható okiratot ki kell állítani, vagyis megtörténik a végrehajtás elrendelése.

Egyéb kérelmek esetén is a bíróságnak ugyanezen szempontok alapján kell a vizsgálatot elvégeznie. Ekörben figyelemmel kell lennie arra is, hogy nem áll-e fenn a Pp. 176. §-ba foglalt, a kérelem visszautasítására alapot adó ok.

A végrehajtási eljárásban a leggyakrabban a következő visszautasítási okok szoktak előfordulni:

- a kérelmező a kérelem benyújtására jogszabályban megállapított határidőt elmulasztja (például végrehajtási kifogásnál a 15 napos szubjektív, avagy a 3 hónapos objektív határidőt),
- a kérelmező nem csatolja a Pp. 171. §-ában, illetve törvényben előírt egyéb kötelező mellékleteket (például a meghatalmazást),
- illetékköteles kérelem esetén a jogi képviselővel eljáró kérelmező nem fizette meg a kérelemben megjelölt pertárgy értékének megfelelő összegű, vagy a jogszabályban meghatározott tételes eljárási illetéket, valamint költségkedvezmény iránti kérelmet, illetve jogszabályon alapuló költségkedvezményre történő hivatkozást sem terjesztett elő.

Ezen okok fennállása esetén hiánypótlási felhívás mellőzésével vissza kell utasítani a bíróságra érkezett kérelmet.

7.3. Áttétel

A Vht. 12. § (2) bekezdése a végrehajtás elrendelése iránti kérelem alapján teendő intézkedéseknél külön nevesíti az áttétel lehetőségét. Általánosságban elmondható, hogy valamennyi bíróságra érkező kérelem esetén a bíróságnak vizsgálnia azt, hogy rendelkezik-e hatáskörrel és illetékességgel a kérelem elbírálására.

Végrehajtás során aggályos lehet a Pp. 174. § (2) bekezdésének az alkalmazása. Ugyanis ezen rendelkezés kimondja, hogy a bíróság az alperesnek megküldött áttételt elrendelő végzéshez csatolja a keresetlevelet, kivéve, ha az a részére korábban megküldésre került. Végrehajtási lap esetén álláspontom szerint ellentétes lenne a végrehajtás céljával, ha a végrehajtási lapot és az áttételről szóló végzést az adósnak is megküldené a bíróság, mivel így tudomást szerezne a végrehajtást kérő kérelméről. Nem véletlen, hogy a bíróság a végrehajtási lapot elrendeléskor nem adhatja ki az adósnak, ugyanis ebben az esetben fennállna a veszélye annak, hogy az adós a végrehajtás alá vonható vagyonát elrejtí.

7.4. Az eljárás megszüntetése

A végrehajtás megszüntetése a Vht. 55-56. §-ai alapján lehetséges, ezért a Pp. 240-243. §-aiban foglalt, az eljárás megszüntetésére vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók.

A Vht. fenti törvényhelyei azokat az eseteket szabályozzák, amikor a végrehajtási eljárásban, mint nemperes eljárásban szünetetik meg, vagy korlátozzák a végrehajtást. A végrehajtási eljárás megszüntetése és korlátozása egyébként a Pp. 528. §-a alapján indított perben lehetséges.

Megjegyzendő, hogy a 2018. január 1-jén hatályba lépett Pp. törvényi szintre emelte azon bírósági gyakorlatot, mely szerint az adós által előterjesztett végrehajtás megszüntetése vagy korlátozása iránti

kérelem esetén végrehajtási nemperes eljárás keretében felhívást kell intézni a végrehajtást kérő felé az esetleges hozzájáruló nyilatkozatának beszerzése végett. Ennek eredménytelensége esetén kerülhet sor végrehajtás megszüntetése vagy korlátozása iránti per kezdeményezésére, melynél nívum, hogy korlátozásra csak akkor van lehetőség, ha a kereseti kérelem azt kifejezetten tartalmazza.⁶

8. A bizonyítás

A szabad bizonyítás elvéből kiindulva, bármilyen jogilag megengedett bizonyítási eszköz igénybe vehető a végrehajtási eljárásban is. A bizonyítási teher a Pp. szabályai szerint alakul, vagyis annak a félnek kell az állításait igazolnia, vagy bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valónak fogadja el. A feleknek a kérelmeiket meg kell indokolniuk és azokat tényekkel és adatokkal alá kell támasztaniuk.

Mivel a végrehajtási eljárás nemperes eljárás, ezért elsősorban az okirati bizonyításnak van jelentősége. A felek által csatolt okiratok hitelt érdemlőségéhez szükséges, hogy azokat a Pp. 323. §-a szerinti közokirati vagy a Pp. 325. §-ában meghatározott teljes bizonyító erejű magánokirati formában csatolja az a fél vagy érdekelt, aki arra hivatkozik.

Az okirat mellett a másik gyakran előforduló bizonyítási eszköz a szakértői vélemény. A Vht. 140. § (7) bekezdése rendelkezik arról, hogy ha a végrehajtás során lefoglalt ingatlan becsértékét kifogással támadják, akkor

a bíróság szükség esetén a becsértéket szakértő közreműködésével állapítja meg. A szakértő kirendelésénél a Pp. rendelkezései irányadók. A végrehajtó az ingóság értékének meghatározásakor szükség esetén a Vht. 97. § (3) bekezdése alapján szakértő-becsűst vehet igénybe.

9. A határozatok

A Pp. határozatokra vonatkozó rendelkezései a végrehajtási eljárás során a bírósági határozatokkal kapcsolatban jöhetnek szóba. Mivel a végrehajtási eljárás nemperes eljárás, ezért a bíróság kizárólag végzést hozhat az egyes kérelmek, indítványok elbírálása során. A fellebbezhető végzéseket minden esetben indokolni kell, azon végzéseket, melyek ellen nincs helye fellebbezésnek (például költségmentességet engedélyező végzés), nem szükséges indokolni.

A Pp. 357. §-a alapján a bíróság a saját határozatához abban a perben, amelyben azt hozta a határozat kihirdetésétől, ennek hiányában a közlésétől kezdve kötve van. A bíróság nincs kötve a pervezetésre vonatkozó, valamint az egyoldalú kérelmet visszautasító vagy elutasító végzéshez, az olyan végzést azonban, amely határidőhöz kötött perbeli cselekményt utasít el, csak annak jogerőre emelkedése előtt változtathat meg. Ez a rendelkezés irányadó a végrehajtási eljárásban is.

A végrehajtó eljárása a bíróság eljárásával azonos, azonban a végrehajtó a végrehajtási eljárás során határozatot nem hozhat, hanem jegyzőkönyvet készít a Vht. 35. §-a alapján.

10. Perorvoslatok

A törvény negyedik részében a jogalkotó a végrehajtási eljárás során igénybe vehető jogorvoslatokat gyűjtötte össze. A Vht. negyedik részében található jogorvoslati intézmények mellett az arra jogosultak a Pp. XXV. fejezetében szabályozott végrehajtási perek indításával is elháríthatják az őket ért jog- és érdeksérelmet. Az eljárásjogi szabályok különösen nagy hangsúlyt fektetnek a végrehajtási nemperes eljárásban igénybe vehető jogorvoslati szabályok és a Pp. perszabályainak elhatárolására, a jogorvoslati lehetőségek közötti azonosságok és különbségek dogmatikai kidolgozására. Különösen élesek a jogorvoslatok igénybevételét szabályozó eltérések az azonos célú vagy azonos rendeltetésű jogorvoslati intézmények között. Így a Pp. 528. §-a alapján megindítható végrehajtás korlátozása és megszüntetése iránti per csak szubszidiárius lehetőség, megindítása csak akkor lehetséges, ha a végrehajtás megszüntetésére vagy korlátozására a Vht. saját szabályai alapján nincs mód.

A Vht. saját, sui generis jogorvoslati intézményei két csoportra oszthatók. Az első csoportot a végrehajtás elrendelésével kapcsolatos jogorvoslatok köre képezi, a másodikat pedig a végrehajtás foganatosításával kapcsolatos sajátos jogorvoslati intézmények rendszere.

A Vht. nemperes eljárásban szabályozott sui generis jogorvoslati intézményei részben önálló jogorvoslati intézmények, részben a Pp. szabályai szerint alkalmazandók. A végrehajtási lap visszavonása például csak a Vht.-

ban szabályozott intézmény – ezért ezzel kapcsolatban a Pp. alkalmazása nem, vagy csak a Vht. 224. §-a szerinti felhatalmazás alapján jöhet szóba –, ugyanakkor a végrehajtás elrendelésével kapcsolatos felülvizsgálatra a Pp. szabályai megfelelő módon (lényegileg teljes egészében) irányadók.

A jogorvoslatok szabályozásának alapkérdése az, hogy ki, milyen jogos érdeksérelemre hivatkozva veheti igénybe az adott jogorvoslati eljárást. A Vht. rendkívül összetett, ugyanakkor máshol, így a Pp.-ben nem ismert fellebbezési alanyokról rendelkezik, mint például a végrehajtó.

A Vht. a jogorvoslatok halasztó hatályával kapcsolatban kimondja, hogy a bíróság határozata elleni jogorvoslatnak halasztó hatálya van, kivéve, ha a törvény eltérően rendelkezik, vagy a jogorvoslat a rendőrség közreműködésének elrendelésével függ össze. A végrehajtó és a rendőrség intézkedése elleni jogorvoslatnak nincs halasztó hatálya.

10.1. A végrehajtás elrendelésével kapcsolatos jogorvoslatok

10.1.1. A végrehajtási lap visszavonása és a végrehajtási záradék törlése

A Vht. 211. § (1) és (2) bekezdései szerint, ha a bíróság a végrehajtási lapot a törvény megsértésével állította ki, a végrehajtási lapot vissza kell vonni, ha pedig az okiratot a törvény megsértésével látta el végrehajtási záradékkal, a végrehajtási záradékot törölni kell. Ezen jogorvoslati eszközök a Vht.-ban sui

generis intézmények. Ugyanakkor az ilyen tárgyú kérelmek intézése során sem nélkülözhetetlen a Pp. ismerete. Ugyanis amennyiben a bíróság a végrehajtási lap visszavonása tárgyában rendelkezett, fellebbezhető végzésében az összecszerűség megjelölése nélkül határoznia kell a Pp. szabályai alapján arról, hogy melyik fél köteles viselni a végrehajtási költségeket.⁷

10.1.2. Fellebbezés a végrehajtási eljárás elrendelésekor

A végrehajtás elrendelésével kapcsolatban fellebbezést főszabály szerint akkor lehet előterjeszteni, ha a bíróság a végrehajtást végzéssel rendelte el. Végzéssel rendeli el a bíróság a végrehajtást, ha átutalási végzést bocsát ki vagy közvetlen bírósági letiltó végzést hoz. Ugyancsak végzéssel rendeli el a bíróság a biztosítási intézkedés végrehajtását és a bűnügyi zárlat foganatosítását. Fellebbezésnek van helye akkor is, ha a végrehajtást elrendelő bíróság a végrehajtható okiratot a kérelemtől eltérő módon állítja ki, és az eltérésről végzést hoz. Továbbá fellebbezésnek van helye a végrehajtható okirat kiállítását megtagadó végzés ellen is, e döntés meghozatalára akkor kerül sor, ha a bíróság a végrehajtási kérelmet, mint teljesen alaptalant tagadja meg.

A fellebbezésre vonatkozó rendelkezések tekintetében a Pp. XXVII. fejezete irányadó, mivel a Pp. rendelkezik a fellebbezés előterjesztéséről, annak határidejéről, tartalmi követelményeiről, visszautasításának lehetőségéről, a

másodfokra történő felterjesztése kapcsán a bíróságra háruló teendőkről.

A fentiek alapján a Pp. 365. § (6) bekezdése szerint a fellebbezés határideje a határozat közlésétől számított tizenöt nap.

A tartalmi követelményeket illetően a fellebbezésben meg kell jelölni azt a határozatot, amely ellen a fellebbezés irányul és határozott kérelmet kell előterjeszteni arra vonatkozóan, hogy a végzés kifogásolt rendelkezését vagy részét a másodfokú bíróság mennyiben változtassa meg, vagy helyezze hatályon kívül, továbbá elő kell adni a fellebbezés indokait.

10.1.3. Felülvizsgálati kérelem a végrehajtás elrendelésével kapcsolatban

Felülvizsgálati kérelemnek van helye a másodfokon jogerőre emelkedett olyan végzés ellen, amellyel a bíróság külföldi határozat végrehajtási tanúsítvánnyal való ellátásáról, illetőleg végrehajtásának elrendeléséről döntött. A felülvizsgálati kérelem benyújtására és elbírálására a Pp. felülvizsgálatra vonatkozó XXIX. fejezetének rendelkezései megfelelően irányadók.

10.2. A végrehajtás foganatosításával kapcsolatos jogorvoslatok

10.2.1. A végrehajtási kifogás

A végrehajtónak a végrehajtási eljárás szabályait és a végrehajtási kifogást előterjesztő jogát vagy jogos érdekét lényegesen sértő intézkedése, illetőleg intézkedésének elmulasztása ellen a fél

vagy más érdekelt végrehajtási kifogást terjeszthet elő a végrehajtást foganatosító bírósághoz.

A Vht. kifejezetten megmondja, hogy a Pp. szabályai a végrehajtási kifogások kapcsán mely jogintézményekkel kapcsolatban alkalmazhatók. Ugyanis a Vht. 217. § (3) bekezdése szerint a kifogásra a Pp. perindításra vonatkozó rendelkezései közül az áttételre, a visszautasításra és az elutasításra, valamint a keresetlevél előterjesztéséhez fűződő joghatások fenntartására vonatkozó rendelkezések megfelelően irányadók. A bíróság a kifogást nyomban, de legkésőbb a beérkezését követő 8 munkanapon belül megvizsgálja annak megállapítása érdekében, hogy nem kell-e azt hiánypótlásra visszaadni, nincs-e helye áttételének vagy visszautasításának, és a szükséges intézkedéseket megteszi.

Továbbá a jogalkotó a Pp.-re még a pénzbírsággal kapcsolatban utal vissza a Vht. 217. § (5) bekezdésében. E szerint, ha a kifogás elkésett, nem tartalmazza a miniszteri rendeletben meghatározott szakértői díjelőleg letétbe helyezéséről szóló igazolást, vagy olyan intézkedés ellen irányul, amely nyilvánvalóan nem lényegesen jogszabálysértő továbbá, ha a kifogást az előterjesztő felhívás ellenére hiányosan adja be, a bíróság a kifogást hivatalból elutasítja. Azt, aki a kifogást elutasító végzés ellen nyilvánvalóan alaptalan fellebbezéssel él, a másodfokú bíróság pénzbírsággal (Pp. 166. §) sújthatja.

A bíróság csak végrehajtási kifogás előterjesztése esetén járhat el. A Vht. – hasonlóan a Pp. 110. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezéshez – kimondja,

hogy a bíróság a végrehajtási kifogásról a kifogásban foglalt kérelem keretei között dönt.

10.2.2. Fellebbezés a végrehajtás foganatosításával kapcsolatban

A Vht. 218. § (1) bekezdése alapján a bíróságnak a végrehajtás foganatosítása során hozott végzése ellen fellebbezésnek van helye. A végrehajtás foganatosításával kapcsolatban előterjesztett fellebbezésre a végrehajtási eljárás elrendelésekor előterjesztett fellebbezésnél előadottak irányadók.

10.3. A bírósági határozat, illetve a végrehajtói jegyzőkönyv kijavítása, és kiegészítése

A kijavítás és a kiegészítés jogintézménye az eljárás bármely szakaszában igénybe vehető jogorvoslatok. A Vht. 224. §-a szerint a végrehajtható okiratok és a végrehajtás során hozott bírósági határozatok kijavítására és kiegészítésére a Pp. rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

A végrehajtó kérelemre vagy hivatalból saját hatáskörben kijavíthatja, illetve kiegészítheti az általa készített jegyzőkönyvet. A kijavításról és a kiegészítésről a végrehajtó jegyzőkönyvet készíti, amelyet a feleknek kézbesít.

V. Összegzés

Tanulmányomban bemutatni kívántam azt, hogy a Pp. egyes rendelkezé-

sei miként alkalmazhatók a bírósági végrehajtásban, mint nemperes eljárásban. Megemlítendő, hogy a Vht. szabályai szorosan kapcsolódnak még a végrehajtási perek Pp. XL. fejezetében található rendelkezéseihez, de vizsgálódásomnak ez nem képezte tárgyát. A dolgozatomban a Vht. háttérnormájaként alkalmazandó polgári perjogi szabályokat már a 2018. január 1. napján hatályba lépett új Polgári perrendtartásból merítettem, hangsúlyozva ezzel a másodlagos jogforrás ismeretének fontosságát.

1 dr. Kormos Eszter: Alapelvek a bírósági végrehajtásban, PhD értekezés, Miskolc 2002, 31. o., In.: <https://docplayer.hu/427336-Dr-kormos-erzsebet-alapelvek-a-birosagi-vegrehajitasi-eljarasban-phd-ertekezes-miskolc-2002.html>, (megtekintve: 2020. 11.15.)

2 Gyüre Péter: A bírósági végrehajtás elrendelésére vonatkozó általános szabályok figyelemmel a szubszidiárius jelleggel alkalmazandó új polgári perrendtartás rendelkezéseire, In.: Eljárásjogi Szemle, 2018. évfolyam, 2018/1. szám, 4. o.

3 Nagykommentár a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvényhez, magyarázat a Vht. 9. §-hoz

4 dr. Hegyi Áron: A polgári perrendtartás alkalmazása a bírósági végrehajtás során, Málta 2016. 10. 05. In.: Jogi fórum, http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/hegyi_aron_a_pp_alkalmazasa_birosagi_vegrehajtas_soran%5bjogi_forum%5d.pdf (megtekintve: 2020. 11.15.) 8-9. o.

5 dr. Károlyi Milán: A polgári perrendtartás alkalmazása a bírósági végrehajtás során, Nagykanizsa, 2016. január 27., In.: Jogi Fórum, https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/karolyi_milan_a_hatterjogszabaly_hatterjogszabalya%5bjogi_forum%5d.pdf (megtekintve: 2020. 11.15.) 20. o.

6 Gyüre. i. m. 8. o.

7 Gyüre: i. m. 9. o.

Prof. Dr. Herke Csongor DSc.
 tanszékvezető egyetemi tanár,
 Pécsi Tudományegyetem Állam- és
 Jogtudományi Kar Büntető és Polgári
 Eljárásjogi Tanszék

Prof. Dr. Kovács Gábor
 tanszékvezető egyetemi tanár, Deák Ferenc
 Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi
 Tudományok Tanszék

A bűnjelkezelés anomáliái Magyarországon*

I. Bevezetés

Magyarországon a bűnjelkezelés folyamatát egy 2003-as miniszteri rendelet szabályozza. Ez a rendelet már megalkotásakor sem követte a bűnjelkezelés területén az elmúlt évtizedekben bekövetkezett technikai fejlődést. A jogalkotó olyan módszerekhez ragaszkodott, amelyek már régen elavultnak tekinthetők.

A gyakorlatban a bűnjelek rögzítésével, kezelésével, szállításával kapcsolatosan számtalan probléma merül fel. Sok olyan esetről tudunk, ahol a bírósági bizonyítást a bűnjelek helytelen, nem megfelelő rögzítése, a már rögzített

* A tanulmány a „Felsőoktatási és Ipari Együttműködési Központ a Széchenyi István Egyetemen - GINOP-2.3.4-15-2016-00003 projekt Kriminálisztika alprojekt c. kutatás eredményeit használta fel.”

bűnjelek rossz tárolása (nyomok átkeverése egyik bűnjelről a másikra) vagy éppen a szállítás közben bekövetkezett hibák nehezítették vagy éppen lehetetlennítették el. Naivitás lenne feltételezni, hogy ezeket a gyakorlati hibákat önmagában a helyes jogi szabályozás megtudná előzni, de egy megfelelő kodifikációt követően kialakított (akár automatizmusokon, szabványokon alapuló) gyakorlat sokat javíthatna.

Ehhez szükség lehet egy teljesen új, digitális alapú rendszer megalkotására. A cikk szerzői egy olyan projektben vesznek részt, amely éppen ezt célozza meg.

II. A jogi keretek

A bűnjelkezelésről a 11/2003. (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendelet tartalmaz részletes szabályokat Magyarországon. A jogszabály szerint bűnjel főként a lefoglalt dolog és a nyomozó hatóság által saját segédanyagainak és eszközeinek a felhasználásával létrehozott dolgok. A bűnjeleket általában hatósági letétbe helyezik, de ha ez nem indokolt és megfelelő őrzése biztosítható, a hatóság azt az érintett őrizetében hagyhatja (őrizetébe kiadhatja). Utóbbi esetben az érintett a bűnjel kezeléséről (tartásáról, tárolásáról, őrzéséről) saját költségén úgy köteles gondoskodni, hogy a bűnjel állaga, különösen minősége, használhatósága, értéke a természetes mértéknél nagyobb arányban ne romoljon, bizonyítási eszközként való felhasználhatósága ne kerüljön veszélybe. Az érintett az őrizetében lévő bűnjellet állagának sérelme nélkül is csak

akkor használhatja, ha azt a hatóság engedélyezi. Az is előfordulhat, hogy a bűnjetel díjazás ellenében a szakszerű kezelés feltételeivel rendelkező gazdálkodó szervezetnek adják át, ha a bűnjetel a hatósághoz vagy a bűnjetelkezelőhöz terjedelme, súlya, jellege, mennyisége, kezelésének vagy gondozásának szükségessége miatt nem szállítható be, illetve tárolása nem megoldható.

A bűnjetel kezelését a hatóságnál (rendőrségen, ügyészségen és bíróságnál) a tárgyletét és a pénzletét kezelésével megbízott dolgozó (bűnjetelkezelő) végzi. A bűnjetelkezelő a részére beszállított bűnjeteleket tételesen bevételezi és gondoskodik a megőrzésükről.

A bűnjetelkezelésnek az alábbi lépcsőfokai vannak:

1. A bűnjetelés: a hatóság a bűnjeteleket a lefoglaláskor vagy a letétbe helyezéskor (ha azt a jellege lehetővé teszi) becsomagolja és megőrzi olyan módon, hogy a tartalma illetéktelen személy előtt rejtve maradjon. A hatóság a bűnjetel csomagolására jellegének megfelelő olyan anyagot vagy tárgyat használ, amely azt a károsodástól megóvjá, és egyben megakadályozza, hogy az károsodást okozzon. Magyarországon a bűnjeteleket általában ún. bűnjetel tasakban tárolják.

A bűnjetel tasakon fel van tüntetve az eljáró hatóság neve, az ügyirat száma, a nyilvántartási szám, a bűncselekmény megnevezése és a sértett neve.

A bűnjetel tasakot biztonsági tasakban helyezik el, biztonsági szalaggal rögzítik és biztonsági zárócímkével látják el. Az egy ügyben összegyűjtött bűnjeteleket műanyag szemeteszákban helyezik el és biztonsági plombával látják el.

A hatóság bűnjetelcímét helyez el az olyan bűnjetelen, amelyet a bizonyítás vagy az azonosítás érdekében egyedileg meg kell különböztetni, továbbá amelynek becsomagolása nem, vagy csak aránytalanul nehezen kivitelezhető, illetve egyéb okból szükségtelen.

A bűnjetel tasakon illetve a bűnjetelcímkén fel kell jegyezni a csomag tartalmát (a bűnjetel megnevezését), az ügyszámot, a lefoglalás helyét és idejét, az eljáró nyomozó szerv megnevezését, továbbá a terhelt nevét (ha ismert).

A tárgyletétbe helyezett bűnjeteleket a bűnjetelkezelő tűzbiztos, száraz, biztonsági zárral ellátott helyiségben (bűnjetelraktárban), lehetőség szerint a bűnjetelnyilvántartó könyv tételszámainak sorrendjében őrzi.

A bűnjetel lefoglalásakor jegyzőkönyv készül, amely tartalmazza a bűnjetel megjelölését, mennyiségét, értékét (ha releváns), minőségi állapotát, esetleges hiányosságát, különös ismertetőjelét, egyedi azonosításra alkalmas jellemzőit, lefoglalásának helyét és körülményeit, a tárolására vagy csomagolására szolgáló eszközt, valamint a bűnjetel megőrzésének módját és helyét. Lefoglaláskor a hatóság tagja és az érintett a jegyzőkönyv minden oldalát aláírja.

2. A bűnjetel felsorolása a bűnjeteljegyzékben: a hatóság pénz- és a tárgyletéről külön-külön bűnjeteljegyzéket készít. A hatóság a bűnjeteljegyzékben a bűnjeteleket felsorolja, sorszámmal látja el és feltünteti a bűnjetel legfontosabb adatait.

A hatóság a bűnjetelről annak lefoglalásakor kép- és hangfelvételt, illetve képfelvételt készíthet (az érintett őrize-
tében hagyott vagy egyes szervek őrzi-

zetébe és kezelésébe adott bűnjelnél ez kötelező).

3. A bűnjelek felvezetése a bűnjelnyilvántartó könyvbe: a bűnjelkezelő az átvett (átutalt) bűnjelet a bűnjeljegyzék alapján a tárgyletről T-jelű, a pénzletről P-jelű bűnjelnyilvántartó könyvbe vezeti be.

A bűnjelnyilvántartó könyv összefűzött, folyamatos lapszámozással ellátott, hitelesített könyv vagy elektronikus úton vezetett nyilvántartás. Az ugyanazon a bűnjeljegyzéken érkezett több bűnjelet (részletesen felsorolva) a bűnjelkezelő egy tételszám alatt jegyzi be a bűnjelnyilvántartó könyvbe.

A bűnjelkezelő a bűnjelnyilvántartó könyvet minden év október hónapjában átvizsgálja, és minden olyan bűnjelről, amely egy évnél hosszabb ideje van a bűnjelraktárban, írásban tájékoztatást kér attól a hatóságtól, amelynél az eljárás a rendelkezésre álló adatok szerint folyamatban van, illetve befejeződött.

A bűnjelkezelő a bűnjelnyilvántartó könyvet minden év végén lezárja és a következő év elején új bűnjelnyilvántartó könyvet nyit. Lezáráskor az utolsó bejegyzés alá vízszintes vonalat húz és feltünteti a lezárás időpontját. A bűnjelnyilvántartó könyv lezárása után az új bűnjelnyilvántartó könyvben a tételszámok sorrendjében átvezeti azokat a tételeket, amelyeket a lezárt év végéig vett nyilvántartásba, de amelyekkel kapcsolatban még nem történt intézkedés. Az előző évi bűnjelnyilvántartó könyvben az átvezetett tétel tételszáma mellett feljegyzi, hogy azt melyik év bűnjelnyilvántartó könyvének hányadik oldalára vezette át.

A bűnjel kezelésével kapcsolatos nyilvántartások elektronikus úton is vezethetők.

A bírósági bűnjelkezelő a hozzá szállított bűnjelet átveszi, azt a kísérő bűnjeljegyzékkel egyezteti. A nyomozó hatóság vagy az ügyészség a bűnjelet lezárt csomagban szállítja a bírósági bűnjelkezelőhöz, aki azt a nyomozó hatóság vagy az ügyészség megbízottjának jelenlétében felbontja és az egyeztetést, valamint a minőségi és mennyiségi megvizsgálást nyomban elvégzi. Ha a bűnjel lezárt postai küldeményként postán érkezett, azt a bírósági bűnjelkezelő két tanú (bírósági dolgozó) jelenlétében bonthatja fel. Azt, hogy a csomag tartalma azonos a kísérő bűnjeljegyzékben felsorolt bűnjelekkel, a bűnjelkezelő és a tanúk a kísérő bűnjeljegyzéken aláírásukkal igazolják.

Ha az eljárás során a nyomozó hatóság nem foglalt le bűnjelet, ezt a körülményt az ügyészséghez, illetőleg a bírósághoz küldött iraton röviden feltünteti (pl. „bűnjel nincs”). Ha az ügyben a nyomozás során bűnjelet foglaltak le, a nyomozó hatóság a bűnügyi iktatókönyvben és a büntetőügy iratborítóján, az ügyészségi iroda dolgozója a büntetőügyek lajstromában és a bíróság részére küldött vádiraton a „Bűnjel” szót feltünteti. Ilyenkor a bírósági iroda dolgozója a papíralapú ügyirat borítón a „Bűnjel” szót bélyegzővel feltünteti. Az ügyiratok csak akkor helyezhetők irattárba, illetve csak akkor selejtezhethetők, ha a bűnjelről rendelkeztek. Ha a bűnjelről rendelkeztek, a papíralapú ügyirat borítóján lévő „Bűnjel” feliratot a bírósági iroda dolgozója áthúzza.

A miniszteri rendelet szövegéből egyértelműen megállapítható, hogy a jogalkotó nem választja el tisztán a bűnjel és a lefoglalt dolog fogalmát, hiszen külön rendelkezik a bűnjel értékesítéséről, megváltásáról és visszaadásáról, holott ez nyilvánvalóan csak a lefoglalt dolgok vonatkozásában értelmezhető (a nyomozó hatóság által saját segédanyagainak és eszközeinek a felhasználásával létrehozott dolgokra semmiképpen sem, a pénzletét vonatkozásában pedig csak a kiadás képzelhető el, az értékesítés és a megváltás nem). Sajátos rendelkezéseket találunk a jogszabályban a bűnjelek megsemmisítéséről és elkobzásáról is. Ugyanígy külön rendelkezik a rendelet egyes bűnjelekkel kapcsolatos sajátos szabályokról (pl. állat, élelmiszer, ingatlan, jármű, fegyver és lőszer, kábítószer,), valamint a szabálysértési ügyekben felmerülő bűnjelekről.

III. A bűnjelkezeléssel kapcsolatos gyakorlati problémák

A bűnjelek fontos szerepet töltenek be a bizonyítás során. Míg a korábbi évszázadokban a személyi jellegű bizonyítékok voltak kiemelkedő jelentőségűek a bizonyítás során (a terhelt vallomása mint „a bizonyítékok királynője”, tanúbizonyítás), addig a tudományos technika fejlődésével mind inkább előtérbe kerültek a tárgyi jellegű bizonyítékok.

Azzal minden, a bűnjelekkel a gyakorlatban foglalkozó szakember egyetért, hogy ahhoz, hogy a bűnjelek

valóban megfelelő bizonyítékul szolgálhassanak adott büntetőügyben, a bűnjelek rögzítésénél, szállításánál, tárolásánál és feldolgozásánál is be kell tartani az alapvető szabályokat. Ellenkező esetben a bizonyítás ellehetetlenül vagy akár teljesen téves útra terelődhet a nyomozás. Manapság különösen DNS-vizsgálatokkal kapcsolatosan mutatnak rá erre a problémára. Ott ugyanis a szennyeződés bizonyos esetekben súlyos következményekkel járhat, amint azt a „Heilbronn-jelenség” megmutatta, ahol 2001-2008-as években egymástól térben és elkövetési módban is eltérő esetekben hozott azonosági eredményt a vizsgálat, amíg 2009 márciusában minden kétséget kizáróan be nem bizonyították, hogy a szennyezés forrása a DNS-minta rögzítésére szolgáló gyapotmintát gyártó cég alkalmazottja volt. Természetesen az esetek többségében magával a rögzített anyaggal (illetve annak szennyeződésével) lehet a probléma.

A lehetséges szennyeződésnek az alábbi szintjei lehetnek:

- spontán szennyeződés a tetthelyen (mentők, nyombiztosítók, a helyszínen jelenlévő egyéb személyek, ld. „Tatortourismus”);
- szennyezés a tetthelyen nyombiztosítás és/vagy a nyomfeldolgozás során;
- szennyezés a vizsgálati helyeken a nyomfeldolgozás során¹.

A bűnjelekkel kapcsolatosan két fontos szempontnak kell érvényesülnie:

1. biztosítani kell a bűnjel rögzítése, szállítása, tárolása és vizsgálata során a szennyeződések elkerülését;
2. biztosítani kell, hogy mindvégig igazolható legyen a bűnjel szállításának folyamata, azaz ne lehessen vita tárgya, hogy a helyszínen rögzített bűnjel azonos a bizonyítás során megvizsgált bűnjellel (ezzel kapcsolatosan azt is mindvégig igazolni kell, hogy mikor, kin keresztül ment át a bűnjel, annak csomagolását ki, milyen célból – pl. szakértői vizsgálat – bontotta fel), ún. „chain of custody”.

A magyar gyakorlatban mind a szennyeződésre, mind a bizonyítási lánc megszakadására láthatunk példákat, amelyekből a megfelelő következtetés levonásával el lehet kerülni, hogy a jövőben is hasonló hibákat kövessenek el (legalábbis csökkenteni lehet annak lehetőségét, hiszen teljesen soha nem lehet kizárni a szennyeződést, a szállításkor bekövetkező hibákat stb.).

Ahhoz, hogy a helyszínen rögzített nyomok alapján beszerzett bizonyítékok a bírósági szakban megfelelő bizonyító erővel bírjanak, már a nyomok rögzítése során be kell tartani a legfontosabb szabályokat. Emellett egyszerű, gyors és biztonságos munkafolyamatokra van szükség, lehetőleg a vizsgálati objektumok megérintése nélkül. Olyan módszereket kell kialakítani, amelyek a bűncselekmény helyén

található bizonyítékokat közvetlenül láthatóvá és biztonságossá teszik minél kisebb erőfeszítéssel, gyorsan és nagyfokú megbízhatósággal².

A bizonyítékok jogi értékelésének központi előfeltétele a nyomok minősített keresése, biztosítása és értékelése. Mindig meg kell vizsgálni, hogy eredetben lehet-e biztosítani a bűnjeleket, ha igen, akkor annak mi legyen a módja (a bűnjel állagától, kiterjedésétől stb. függően). Ha pedig nem lehet eredetben rögzíteni, akkor hogyan történjen a rögzítés annak érdekében, hogy később a bizonyítás során fel lehessen használni a bűnjelet³. Az első kérdés tehát a helyszínen, hogy az ott található számtalan lehetséges nyom közül kiszűrjük azt, amelyik fontos lehet a bizonyítás szempontjából, a második pedig az, hogy ezeket a megfelelő módon rögzítsük.

2008. november 18.-án 22,45 körüli időpontban Pécsen egy családi ház ablakán keresztül bedobtak egy kézigránátot, amelynek következtében a szobában alvó két felnőtt azonnal meghalt, míg a szobában lévő három kisgyermek a csodával határos módon sértetlenül megúszta a robbanást. A bűncselekmény elkövetésével a családdal vitában álló szomszédot gyanúsították, akinek testvére az ő felbujtására társaival megközelítette a szomszéd épületet, egyikük pedig a bezárt ablakon keresztül bedobta a hálósobába a kézigránátot. A bűncselekmény elkövetésére való felbujtással gyanúsított szomszéd (aki egyébként egy volt rendőr) az eljárás során mindvégig tagadta a bűnösségét. Elmondása szerint nem adott megbízást semmilyen bűncselek-

mény elkövetésére. Hozzá hasonlóan tagadták a többiek is az elkövetést. A bírósági eljárás során a szakvélemények alapján felmerült, hogy a sértett mások (nem a terhelték) fenyegetésétől tartva maga is tartott otthonában kézigránátot. A védelem felvetette annak lehetőségét, hogy a kézigránátot nem kintről dobták be, hanem bent robbant fel a nem szakszerű tárolás miatt (esetleg véletlenül élesítették azt). Az erre vonatkozó bizonyítási indítvány azonban eredménytelen maradt. A helyszíni szemle jegyzőkönyve szerint csak az ablakpárkányon és az udvaron rögzítettek üvegcserepeket, a szobában nem (noha, ha kívülről dobták be az ablakot, akkor nyilvánvalóan a szobában is kellett volna lenni üvegcserepnek). A tárgyaláson a szakértők elmondták, hogy a helyszíni szemléről készült videófelvétel és fényképfelvételek alapján úgy tűnik, hogy volt a szobában is üvegcserep, noha a bűnjeljegyzék csak repeszdarabokat említ. Nyilvánvaló, hogy szakszerűen lefolytatott helyszíni szemle és nyomrögzítés esetén a kétségek könnyen eloszthatók lettek volna, hiszen ha minden üvegcserepet rögzítenek, a jegyzőkönyvben leírás készül azok mennyiségéről, állagáról stb., akkor könnyen kizárható lett volna a védelem által felvetett verzió. (A vádlottakat egyébként egyikük kivételével jogerősen elítélték.)

A szennyeződésre, a tárolási hibából eredő nyomkereszteződésre jó példa az ún. Tánczos-ügy. 1998. április 1.-én a magyar-osztrák határtól alig tíz kilométerre lévő Körmenten a kora esti órákban késsel elvágta egy 11 éves kislány torkát. A bűncselekménnyel gya-

núsított (és később el is ítélte) Tánczos Gáborral szemben elsősorban személyi jellegű bizonyítékok merültek fel (elsősorban a terhelt által a nyomozás során tett, később visszavont, az eljárás egyéb adataival sok tekintetben ellentmondó, beismerő vallomása), a tárgyi bizonyítékok eleinte nem kapcsolták össze a terheltet a helyszínnel illetve a sértettel. Sőt a sértett körmei alatt talált bőrfoszlányok és a combján talált hajszál sem a terhelttől származott. Később azonban a terhelt ruháján megtalálták a sértett hajcsatjának, az elkövetés helyén lévő szobornak, sarokgarnitúrának és ágytakarónak a nyomait (bár a sértett vérét nem). A perdöntő bizonyítékot a megismételt bírósági eljárásban éppen ezek a mikroméretű anyagmaradványok szolgáltatták: a vádlott és a sértett öltözetén talált, szabad szemmel nem látható szálak, elemek arra utaltak, hogy a két ruha érintkezett egymással, azaz a terhelt dulakodhatott a sértettel. A védelem azonban arra hivatkozott, hogy a nyomkereszteződés (a ruhadarabok érintkezése) a vizsgálat során következett be, ugyanis a két öltözetet együtt szállították Budapestre, éppen a mikro-nyomok vizsgálatára. Mivel a terhelt és a sértett ruhadarabjait (teljesen szabálytalanul) egy közös zsákban tárolták, így ezek a tárgyi bizonyítékok elvesztették jelentőségüket (bár az egyik szakértő cáfolta, hogy az együttes szállítás során jött létre a nyomok kereszteződése)⁴.

IV. A magyar bűnjelkezeléssel kapcsolatos hiányosságok és azok lehetséges kiküszöbölése

Magyarországon a bűnjelkezeléssel kapcsolatosan általánosságban megállapítható, hogy megtalálhatók mindazok a problémák, amelyek nemzetközi szinten is megjelennek, Ezek közül az alábbiak emelhetők ki:

- hiányos hitelességi láncolat: nagyon nehezen átláthatóak a hitelességi kapcsolatok;
- nem követhető a bűnjel útja: mivel a bűnjel helyszíni rögzítésétől annak szállításán és tárolásán át a vizsgálatig nem követhető a bűnjel útja, az nincs sehol rögzítve, így gyakorlatilag nem igazolható, hogy a helyszínen rögzített bűnjel azonos azzal, amelynek vizsgálatát követő szakvélemény alapján a bíróság végül megállapítja a tényállást;
- papír alapú folyamatok: a mai bűnjelkezelés nem sokban különbözik a több évtizeddel ezelőttitől, ami számtalan adminisztrációs nehézséget okoz, kezdve azon, hogy a papír alap a 21. században már elavult, egészen addig, hogy a több nyilvántartás egyidejű működése is zavart okozhat;
- óriási humánforrás igény: a papír alapú folyamatok jóval nagyobb humánforrás igényt vonzanak, ami rendkívül költ-

séges, ugyanakkor nem hogy leegyszerűsítene, hanem éppen megnehezíti a bűnjel útjának a követését;

- nem egységes eljárások: az egyes rendőrkapitányságokon helyi gyakorlatok alakultak ki, amelyek inhomogén eljárásrendet eredményeznek;
- korszerűtlen csomagolási technika: mind a bűnjelek csomagolása, mind azok azonosító jellel való ellátása elavult, így a csomagolási hibák miatt gyakori a szennyeződés, az azonosítási hibák miatt pedig könnyen megszakad a bizonyítéklánc.

Ezen hiányosságok többféle módon is kiküszöbölhetők:

- teljes digitalizálás: olyan transzparens és rekonstruálható bűnjelkezelési rendszert kell megalkotni, amely digitális technológiával képes a bűnjelek beazonosítására és kezelésére;
- kapcsolat a meglévő rendszerekkel: az új rendszernek kompatibilisnek kell lennie a meglévő rendszerekkel (pl. Robotzsaru);
- teljes folyamat nyomon követése: olyan rendszert kell kialakítani, amely elektronikusan, folyamatosan nyomon követi a bűnjel pozícióját, a teljes folyamat visszakövethető, ellenőrizhető és lekérdezhető legyen;

- jogszabályi környezet fejlesztése: komplex módon fejleszteni kell a jogi szabályozást;
- fejlett szervezet támogatás: ide tartozik a sokdimenziós statisztika, a bűnjel életútjának rögzítése, a felhasználók részletes analitikája, a párhuzamos helyszínelés támogatása stb.;
- valós folyamatok leképezése: a folyamattervezés és implementálás a valós folyamatok leképezésén alapul.

Ahhoz, hogy ezek a célok megvalósulhassanak, az alábbiakat kell megvalósítani:

- a normáknak megfelelő dokumentálás;
- kriminalisztikai alapon differenciált bűnjelkezelés;
- rendezett, könnyen azonosítható bűnjelek;
- időben történő bevételezés;
- könnyedén kereshető és szűrhető adatok;
- a szakértői vizsgálatra történő átadás megkönnyítése;
- online és offline megoldás egyaránt;
- akkreditálható, minőségbiztosítható folyamat;
- a bűnjelkezeléshez használt anyagok folyamatos raktárkészletének biztosítása.

Természetesen számtalan olyan mozzanat van, amely a jelenlegi gyakorlatból átvehető. Nem kell tehát a modernizáció jegyében mindent gyökeresen megváltoztatni. Amiben pedig minden szerző egyetért: a siker garanciája a magas színvonalú szabvány

(ISO 17020, ISO 17025 stb.), amelyre nemcsak a bizonyítékok vizsgálatánál van szükség, hanem a nyombiztosító anyagoknál, a helyiségeknél és a műszaki felszerelésnél is. Emellett elengedhetetlen a gyakorlat-orientált képzés és továbbképzés is, amely igazodik ahhoz, hogy az adott személy milyen területen kerül kapcsolatba a bűnjellel (helyszínen, tároláskor vagy éppen a feldolgozáskor).⁵ Ennek során figyelembe kell venni a laboratóriumi tevékenységeket végző törvényszéki szolgáltatások nyújtóinak akkreditációjáról szóló, 2009. november 30-i EU tanácsi határozat alapján kialakított nemzetközileg érvényes előírásokat (szabványokat) is⁶. S noha 100% -os szennyezés megelőzés nem lehetséges, a szennyezés korai észlelése központi jelentőségű (referencia adatbázisok az alkalmazottakról, nemzetközi gyártói adatbázisok, ideiglenes adatbázisok a vizsgálati helyeken stb.)⁷.

A bűnjelkezeléssel kapcsolatos, itt vázolt problémák megoldására 2017-ben a győri Széchenyi István Egyetem kutatócsoportot hozott létre. A kutatócsoport tagjai között van bűnügyi szolgálatot ellátó rendőr, jogász, logisztikus, folyamat mérnök, mérnök-informatikus, programozó matematikus és elemző közgazdász (és jelen tanulmány szerzői) is. A cél a teljes körű elméleti és gyakorlati kutatást követően egy olyan egységes, digitalizált bűnjelkezelő modell megalkotása, amely tekintettel van a hagyományokra, de a 21. század igényeinek megfelelő technikai hátteret nyújt.

¹ Bastisch, Ingo etc.: Eine Kontamination als Trugs-

pur. Kriminalistik, 2015/2. 112. o.

2 Leibl, Peter – Sedlmeier, Peter: Spurensicherung in der polizeilichen Praxis ein neues Verfahren. Kriminalistik 2018/8-9. 546-547. o.

3 Stenger, Andreas: Qualitätsstandards im Bereich der Spurensicherung in BadenWürttemberg. Kriminalistik, 2011/12. 739-740. o.

4 https://magyarnarancs.hu/belpol/elhalasztottak_az_iteletet_a_kormendi_gyermekgyilkossag_ugyeben_tetemrehivas-61380

5 Stenger, Andreas: Qualitätsstandards im Bereich der Spurensicherung in BadenWürttemberg. Kriminalistik, 2011/12. 739-740. o.

6 Schwarz, Lothar – Comes, Werner: Prozesskontrolle in der daktyloskopischen Spurensicherung. Eine flächendeckende Studie mit Standards (Testspurenträgern) in Rheinland-Pfalz. Kriminalistik, 2012/8-9. 524. o.

7 Bastisch, Ingo etc.: Eine Kontamination als Trugspur. Kriminalistik, 2015/2. 114. o.

Huynh, Thi Truc Giang
Ph.D. Student, PTE ÁJK
Lecturer, Can Tho University Vietnam

The legal concept of “child” and children’s rights in Vietnam from 1945 to date

Abstract

Stemming from the nation’s tradition and the actual social situation, the protection of children in Vietnam has been defined in law, instead of appearing only in moral rules. Currently, the constitution of Vietnam stipulates the principle of protection of children. Moreover, Vietnam has also enacted three acts on child protection. This article examines this constitutional principle and its application in child protection law from Vietnam’s independence in 1945 to date. The article also seeks to clarify the definition of child and children’s rights that has been in use during this period. The article consists of three main parts. Part 1 briefly explores the development of the concept of child and children’s rights in Vietnamese law, while parts 2 and 3 analyse some issues related to child concepts and the concept of children’s rights.

I. Introduction

Loving and protecting children is a long-established tradition among the Vietnamese. Phan Manh Toan stated “In Vietnam, the love and kindness of the Vietnamese people are first and foremost an indispensable product of the social history of Vietnam, established from the practice of fighting to build and maintain the country.”¹ Evidently, “the protection, care, and education of children in our country for a long time is not only a content of morality but also defined in the legal system.”² In the first Vietnamese Constitution (1946)³, children’s protection was officially recognized in Article 14, “Children are cared for and educated.”

Although child protection was recognized early in the legal system, cases of children’s rights been violated persist in Vietnam. The forms of abusive behaviour are becoming increasingly diverse, complex, and sophisticated. Thus, there has been a need to research on child protection regulations in the Vietnamese legal system, especially research on child concepts and children’s rights concepts. However, currently, very few studies have been carried out on child concepts and children’s rights in Vietnam. Therefore, with the desire to clarify the legal issues surrounding the two concepts, this article analyses the current law on child protection in Vietnam. Therefore, with the desire to clarify the legal issues around the two above concepts, this article analyses current law on child protection in Vietnam with the research questions posed as follows: a, Since the independence to the present, which legal documents

have regulated on the child protection in Vietnam? b, How was the explanation of the concept of children and children's rights in Vietnamese law and has they changed over time? c, What is the relationship between children's concept and some concepts such as juveniles and criminal capacity in Vietnamese law in force? d, When did children start having rights? Can children exercise their rights by themselves?

II. Child protection in Vietnam

1. Protection principle in the constitution

After gaining independence thanks to the August Revolution's success in 1945, Vietnam built laws to affirm political, economic, cultural, and social goals.

Child protection is a major issue recognized by the State of Vietnam not only in the first constitution of 1946 but also the current 2013 constitution. However, the detailed contents of children's rights, the implementation of children's rights, and the determination of stakeholders' obligations to protect children have been only recognized since 1991 following the passing of the Law on the Protection, Care and Education of Children. This document was issued after Vietnam signed the UN Convention on the Rights of the Child in 1989.

The child protection provisions in the Vietnamese constitution over time are detailed as follows. The 1946 Con-

stitution, the highest legal document of Vietnam at independence, declares itself to be *"the constitution with the closest approach to human rights"*.⁴ It prescribed the principle of child protection in article 14: *"Children are cared for and educated."* *"The excellent core values of the 1946 Constitution have been inherited and promoted in the four subsequent Constitutions, namely the 1959 Constitution, the 1980 Constitution, the 1992 Constitution, and the 2013 Constitution. These Constitutions are the steps of recognition and development of rights and the mechanism to protect human rights and civil rights in Vietnam."*⁵

The 1959 Constitution affirmed in article 24: *"The State protects mothers and children's interests and ensures the development of health care homes, daycare centres, and nursery schools."*⁶ The 1980 Constitution recognized the protection of children in article 65: *"The State and society attach particular importance to protecting, caring for and educating adolescents and children, gradually expanding the responsibility of raising children, making children's living, learning, and maturity guaranteed"*.⁷ The 1992 Constitution in article 65 stipulated that *"Children are protected, cared for and educated by the family, the State and society"*.⁸ The 2013 Constitution notes in clause 1 article 37 that *"Children are protected, cared for and educated by the State, their families and society; are allowed to participate in child issues. Abuse, neglect, labour exploitation and other acts that violate children's rights are strictly prohibited."*⁹

2. The child protection law

2.1. Act on protection, care and education of children (1991)¹⁰

The Act on protection, care, and education of children (1991, hereinafter: 1991 Act) was passed by the State Council of Vietnam, term 8, on August 12, 1991. Whereby: Children, as defined in this Law, are Vietnamese citizens under 16 years of age (Article 1). The State affirmed in Article 3: *"The protection, care, and education of children is the responsibility of families, schools, State agencies, social organizations, and citizens."* *"The rights of children must be respected and exercised. All conduct that violates the rights of children or harms the normal development of children are severely punished"* (Article 4).

Although the 1991 Act states that children's rights must be respected and upheld descriptions of children's rights are not recorded in this document. This act only lists some children's rights that are protected by Vietnamese law. They include: Right to be cared for and raised for physical, intellectual, and moral development (Clause 1, Article 6). Children with particular conditions such as: disabled children, are supported by the State and society in treatment and functional rehabilitation to integrate into social life; Admission to special schools and classes. Children with no support are taken care of and raised by the State and society. (Clause 3, Clause 4, Article 6). Children have the right to live with their parents. No one has the

right to force a child to leave their parents care, except for the child's benefit.

The handover and adoption of children for adoption must comply with the Law's provisions, ensuring that children are nurtured, cared for, and educated. (Article 7). Children are respected by the State and society, protected life, body, dignity, and reputation, and can express their opinions and aspirations on relevant issues. It is strictly forbidden to mistreat, humiliate, torture, or neglect a child; kidnapping, and swapping children; inciting, enticing, and forcing children to commit acts that violate the Law or do things harmful to children's healthy development. (Article 8). Children receive health care and protection (Article 9). Children have the right to education (Article 10). Children have a right to healthy play and entertainment (Article 11). Children have the right to property (Article 12).

2.2. Act of the protection, care, and education of children (2004)¹¹

The 11th National Assembly of Vietnam passed the Act of the protection, care and education of children 2004 Act (hereinafter: 2004 Act) on June 15, 2004. Whereby: Children defined in this Law are Vietnamese citizens under 16 years (Article 1). Similar to the 1991 Law, the 2004 Act retains the concept of children. However, this concept was still limited because it did not protect all children in general, but only children who are Vietnamese citizens. The definition of a child under the 2004 Law was still limited to being only Vietnamese citizens.

This led to the question of whether foreign citizens living in Vietnam under the age of 16 are treated like Vietnamese children.

The Law has stipulated the concept of children in difficult circumstances, instead of listing some cases like the 1991 Act in clause 1 Article 3: *Children with particular conditions such as a child with unusual physical or mental circumstances, ineligible to exercise fundamental rights and integrate with the family and community.* In addition to some of the fundamental rights of children recognized in the 1991 Act, the 2004 Act further recognized children's rights: The right to birth and citizenship. (Article 11), the right to develop talents (Article 18), access information, express opinions, and participate in social activities (Article 20). However, the 2004 Act still has no definition of children's rights.

2.3. Child Law 2016¹²

"After ten years of implementing the Law on the Protection, Care and Education of Children, child protection, care, and education has been reformed and have had many achievements. However, the country's socio-economic context has changed many times, leading to the emergence of new problems affecting children and the realisation of children's rights. The 2004 Act's implementation revealed the limitations, shortcomings, and failure to meet the requirements of newly emerging issues that need the law's adjustment. The 2004 Act stipulated that only 10 of the 28 children's rights are recognized in the Convention on the Rights of Children. The remaining rights have not been regulated or are regu-

*lated sporadically in other laws, not clearly expressing the law's spirit. Besides, Article 37 of the 2013 Constitution stipulates that children have the right to participate in children's issues. The provisions on this right in the 2004 Act do not clearly show the implementation of the child's right to participate in children's issues. The coordination mechanism among ministries, agencies, and organizations has not been specified, and there are no regulations on integrating child issues into national, local, and sectoral socio-economic development targets.. Measures to monitor and report on the implementation of children's rights have not been specified, several children's rights contents and targets have not been fully implemented. These are the reasons why it is necessary to enact a new Law to replace the 2004 Law on the Protection of the Mind and Protect Children to ensure more compatibility with the Convention on the Rights of the Child and implement the 2013 Constitution."*¹³

The 13th National Assembly of Vietnam passed this Law on April 5, 2016. Whereby: Children are defined as people under 16 years of age. Although the children's ages have not changed from the previous two documents, the subjects considered children under the Child Act 2016 have been broadened. Specifically, in the past, only Vietnamese citizens - a person of Vietnamese nationality but under 16 years of age could be recognized as a child to enjoy children's fundamental rights under Vietnamese law. At present, the Child Act 2016 has been broadened, and any person under 16 years is treated like a child in Vietnam.

Besides, the rights of children recognized and protected by Vietnamese law in the Law on Children 2016 are also supplemented. Specifically: Right to life (Article 12), Right to preserve and promote identity (Article 18), Right to freedom of belief and religion (Article 19), Right to confidentiality of private life (Article 21), Right to reunite contact with parents (Article 23), Right to protection from drugs (Article 29), Right to protection in administrative proceedings and handling of administrative violations (Article 30), Right to be protected in case of natural disasters, environmental pollution, armed conflict (Article 31), Right to social security (Article 32), Rights of children with disabilities (Article 35), Rights of stateless children, refugees and refugee children (Article 36).

In summary, on the basis of the child protection’s evolution from 1945 up to now, we can conclude as follows: First, the children’s concept is specified in all legal documents on child protection in Vietnam, but these documents have not recognized the concept of children’s rights. They just list children’s rights. Second, the Children Act in Vietnam was changed from 1991, 2004 and 2016 due to political, economic, cultural, and social changes. In other words, history has shown that the attitude towards children in Vietnam has changed over time. When the social context changes, it has changed the family and society’s attitudes towards children and emphasised their value in society. On the other hand, these factors also change the child’s perception

as an internal value, not just an external value.

III. The legal concept of “a child”

From a social perspective, “*a child is a human being between birth and puberty.*”¹⁴ According to some medical information, puberty varies between girls and boys. For girls, puberty is 15 years of age and 16 years for boys. Thus, the concept of children socially has not shown consistency and clarity.

From a legal perspective, the United Nations Convention on the Rights of the Child¹⁵ provided that “*A child is a human under the age of 18.*”¹⁶ Hence, age is considered a criterion to determine whether that person is a child or not. It means that anyone below that age limit is regarded as a child while anyone from that age limit upwards is no longer considered a child. The age limit noted in the Convention is 18 years of age.

The definition of children’s concept in Vietnamese law is similar to that of the United Nations Convention, which uses age limits to determine children. However, the age limit for determining children in Vietnamese law is 16 years of age. Therefore, persons under the age of 16 will have the rights and obligations of children under the Children Act, while those aged 16 years and above do not have the rights and obligations of children but will enjoy citizens’ rights and responsibilities. From the concept of children in Vietnamese

law, several issues need to be discussed as follows.

1. Age is the only criterion for determining 'children'

This criterion is applied in both Vietnamese law and the United Nations Convention on the Rights of the Child. This analysis shows that if a person has exceeded the age limit of a child (18 years old under the Convention, 16 years old under Vietnamese law), even if there is no cognitive ability due to pathology is still not considered a child. For example, a 20-year-old person with a mental illness leading to loss of cognitive ability and behavioural control is deemed a person without civil act capacity rather than a child prescribed in the Civil Code and Child Law.

2. About age determination

A birth certificate is the evidence used to determine a person's age. Birth certificates are only issued to each individual after they have been registered at birth. This provision begs the question whether the child is entitled to the child's rights if the birth had not been registered. Among the children's rights recognized in the 2016 Children Act, the right to health care (Article 14) and the right to education and learning (Article 16) are most closely related to the child's birth registration status.

The following analysis will clarify the children's ability to exercise these two rights without birth registration according to Vietnamese law. First, is the right to health care. Under the pro-

visions of point đ, Clause 1, Article 13 of the Law on Health Insurance 2008 (amended in 2014)¹⁷, all children under six years are supported by the state budget to pay health insurance premiums. In other words, all children under the age of six are issued with health insurance cards that are used for medical examination and health care. However, according to the provisions of point a, Clause 2, Article 17 of the Law on Health Insurance also stipulates: "*A dossier for a health insurance card for a child under six years old includes: a copy of the birth certificate or a paper copy birth certificate. If the child does not have a copy of the birth certificate or the birth certificate, a certification by the People's Committee of the commune, ward or town where the parent or guardian resides is required*". Thus, to be granted a health insurance card, a child must have a birth certificate. If the birth certificate is not available, the child's care, health and medical examination, and treatment must be self-sufficient because they cannot have a health insurance card.

To overcome this challenge the Ministry of Health of Vietnam has just issued Circular 30/2020/TT-BYT.¹⁸ Accordingly, clause 1, Article 10 stipulates that "*Children after birth are entitled to health insurance even if they have not yet been issued with the health insurance card by the social insurance agency due to failure to meet the requirements for the issuance of a birth certificate, the medical examination and treatment establishment shall write the temporary health insurance card code.*" "*Thus, even new born children*

without birth certificates will be issued with a temporary health insurance card." This will help children access the benefits of health care, medical examination, and treatment even though their births have not been registered.

Besides, the realization of children's right to education. Article 13 of the Education Law 2019¹⁹ states: *"Learning is the right and obligation of citizens. All citizens, regardless of their ethnicity, religion, belief, sex, individual characteristics, family origin, social status, and economic circumstances, are equal in terms of learning opportunities". "Accordingly, studying is a natural right of a citizen, there is no reason for anyone not to attend school whether they have a birth certificate or not because having a birth certificate or not does affect a citizen's right to exercise the right to study".*²⁰

On the other hand, Clause 1 Article 19 of the Law on Citizen Identification²¹ also stipulates: *"Vietnamese citizens aged 14 years and over will be granted citizenship".* Thus, when citizenship is granted, due to many reasons, the date of birth on the child's birth certificate may differ from the date of birth on the citizen's identity. For example, on the birth certificate, the person is still under 16 years old, but the person is over 16 years old based on citizenship identification. In this case, which age will be chosen? A solution to this problem must be based on the legal validity of the two above papers. Documents that have legal value in determining an individual's date of birth will be selected as a basis for determining the child's age. Clause 1, Article 14 of the Law on Civil Status²² and Article 6 of Decree

123/2015/ND-CP,²³ is the original civil status paper of an individual regarding the legal value of a birth certificate. Thus, each individual's age will be determined based on that person's birth certificate, not on citizenship identity in case there is a disparity between these two documents.

3. Is the fetus a child or not?

This question is not answered in the Child Law 2016. However, the analysis of some rights, such as the right to health care and the right to education above, shows that children must be born to enjoy children's rights. Children's right to respite care and adoption is no exception. In particular, the Law on Adoption in 2010²⁴ stipulates the adoptive child must have a birth certificate in the dossier to complete the adoption. Besides, Clause 4, Article 21 of the Law on Adoption, also stipulates that *"natural parents can only offer their children for adoption only 15 days after birth".* When providing for an individual's civil legal capacity, the Civil Code 2015²⁵ also records in Clause 3, Article 16: *"The civil legal capacity of an individual has been since his/her birth and ends when the person dies."* It can be concluded that the fetus is not considered a child under current Vietnamese law.

4. Are children under-age or not?

Minors are defined in Clause 1, Article 21 of the Civil Code 2015: *"a minor is a person under 18 years old".* The children's concept in the Children Act is similar to the juveniles' concept in the

Civil Code in terms of age limit. The next similarity of these two concepts is also shown in the age limit from which the child (Child Law) or juvenile (Civil Code) is the highest. However, these two concepts still differ while the Child Law's age limit is 16 years old, the age limit in Civil Code is 18 years old. This difference has led to the deduction that children are definitely minors, but juveniles are not children. For example, if a person is 17 years old, he is not a child but is still a minor.

5. How are the differences in the regulations on children's age limit and juvenile age limit with age limit for criminal's capacity?

As analysed above, the regulations on age to identify children in the Law on Children or Minors in the Civil Code have certain similarities. Still, these two ways of provisioning meaning are not the same as those in the Civil Code of age for criminal capacity in the Penal Code.²⁶ Specifically, according to the Child Law and the Civil Code, the age limit is given in the determination criteria to be the highest level. The age used in the Penal Code to determine criminal capacity is the lowest level. The 2015 Penal Code stipulates the age for criminal's capacity in Clause 1, Article 12: *"A person aged 16 years or older must bear criminal liability for all crimes, except for another law in this Code."* It shows that if an individual exceeds the age limit of 16, they must suffer some adverse financial consequences, and/or their freedom because they have committed a crime. Besides, because

of the Child Law's scope, the Civil Code and the Criminal Code are not the same. When the age requirement is met, to be considered a child or minor, they may be recognized and protected by law. Meanwhile, when a person attains the age of criminal responsibility, they must be deprived of some of their interests as a deterrent of their adverse behaviour towards interests protected by the State.

IV. The concept of children's rights

1. The necessity of regulations on children's rights

Before clarifying the concept of children's rights, it is essential to understand the need for legal recognition of children's rights. The question of whether legally recognised rights should be afforded to children and what the nature and extent of such rights should be, has been the topic of vigorous debate in courts, legislations, and scholarly and popular journals since the 1960s.²⁷

Lars-Goran Sund and Marie Vackermo have stated that *"there are solid grounds to be seriously concerned about children's rights. More than one billion people are living in staggering poverty. The children affected face enduring malnutrition, poor housing, lack of sanitation, etc. They have none, or limited access to information, medical care, and education. These factors lead to disease, which increases the likelihood of a bleak future. Under*

such conditions, where is hope and other incentives to strive for a better life? Further, if such basic needs are not met, the problem will overshadow other more complex interests, such as a loving environment. Children who live in a more affluent environment face other types of hardship. Exploitation and abuse are not uncommon. Further, not all parents can give their children the support and encouragement they need. Illness, dependence on drugs, and other mind-narrowing interests (e.g., focusing on career, etc.) may lead to neglect and thus pose tragic barriers to the future of the child. Furthermore, it is not only parents who may have shortcomings. Schools can also provide discouraging experiences for children.”²⁸

According to the General Statistics Office, in Vietnam, in 2018, the rate of malnourished girls under five years old was 12.5%, the rate of malnourished boys under five years old was 14.5%. Besides, the cooperation project between the General Statistics Office and Unicef in 2020-2021 has carried out multi-dimensional children reporting activities in Vietnam. Accordingly, the analysis results from the Living Standards Survey 2014 - 2018 show that the rate of multidimensionally poor children has decreased rapidly over the years. The proportion of children in multi-dimensional poverty declined rapidly, from 21.2% in 2014 to 14.5% in 2018. Half of the children in multi-dimensional poverty are also children in poverty. 7.4% of children are multi-dimensionally poor but not in the poverty line according to national standards. This means that these children will not be able to access national poverty

reduction programs. The proportion of children in multi-dimensional poverty clearly varies between ages: the 0-2 age group has the highest poverty rate (26.4% in 2018), while the 6-10-year-old group has the multi-dimensional poverty rate – the shortest.²⁹

In Vietnam, the situation of poor children and malnutrition is still a worrying issue. *“According to the Ministry of Labor, Invalids and Social Affairs, there are currently more than five million poor children in multi-dimensional poverty. Of which, the poverty rate is highest in entertainment, health, and water. Children’s enrolment rate in preschool is low, especially children from poor households, children in extremely difficult communes in ethnic minority and mountainous areas. Children’s knowledge in the extremely difficult communes of ethnic minorities and mountainous areas remains low. Most of the extremely difficult communes lack play spots for children.”³⁰*

“Vietnam is still a developing country and has to deal with a relatively high rate of stunting children. According to the statistics of the National Institute of Nutrition of Vietnam, the rate of stunted children under five years old in 2018 was 23.2% on average, a quarter of children under five years old was malnourished, stunting.”³¹ Researcher Huynh Nam Phuong supposes that: *“Stunting malnutrition, if only the physical manifestation of stature is said, is not enough, but more importantly, it is the child’s intellect. If Stunting is not improved, the child’s intelligence will later be affected, and there will be an effect on getting a higher income job.”³²*

The situation of child violence in Vietnam is also alarming; Lesley Miller,

the deputy chief representative of the United Nations Children's Fund in Vietnam, claims that: "every year, nearly 2,000 children are abused and violated. It is just the tip of the iceberg because Vietnam still has many unreported cases."³³

"According to the Government's report, from January 1, 2015, to June 30, 2019, Vietnam discovered and dealt with criminal and administrative penalties: 8,442 cases of child abuse with 8,709 children invasive. In which: Sexual abuse: 6,432 children, accounting for 73.85% of the total number of abused children; Child violence: 857 children (killing children: 191 children, intentionally causing injury: 666 children), accounting for 9.84% of the total number of abused children; Trafficking, kidnapping, and appropriation of children: 106 children, accounting for 1.22% of the total number of abused children. In addition to the number of children abused by the above methods, there are also 790,518 children working in contravention of the law on labour; 156,932 abandoned and neglected children, and about 13,489 15-year-olds are in child marriage."³⁴

In this regard, the protection of children is a critical and urgent issue. However, the protection of children and the legal regulation of children's rights are two independent or mutually related issues. This is because in history, in some countries, "since children are presumed by law to lack the capacity of adults, they are denied full participation in the political, legal and social processes. In lieu of most rights, children are afforded special protection by the state."³⁵

The author firmly believes that these two contents have a close relationship with each other. In particular, children's

protection will be the aim of countries, and children's legal recognition is a method. In particular, defining children's rights will help children be protected officially and obligated. Instead of depending on their parents' ethics, perception, and economic well-being. In other words, these provisions on children's rights provided a premise for children to exercise their rights and define precisely the obligations of relevant actors. For example, children have the right to be cared for and nurtured. Therefore, nurturing and caring for children will be an obligation for parents. If parents do not comply, they will be sanctioned according to the law.

Besides, the child rights regulation will create a set of standards for the protection of children. The first is to let stakeholders such as parents, schools, and social organizations know their responsibilities for each child's specific area to scoping performance. Then it is for the children themselves, when they have enough awareness, to determine what they are guaranteed by the law to do.

2. Content of children's rights

Since independence up to now, while there has been the law that officially recognized children's concept, the notion of children's rights is still an open issue in the Vietnamese legal system. From the human rights perspective, it can be understood that, in Vietnam, children's rights are human rights applied to children. From the contents of children's rights under the provisions of Vietnamese law mentioned above,

two conclusions about children's rights can be drawn as follows:

Firstly, Vietnamese law has recognized the rights of children from the moment they are born regardless of children's cognitive ability. The recognition of children's rights when they have not the ability to perceive, it is still a controversial issue in the world of legal science. There are many different views on this issue, but in general, there are two schools of thought: (a) The views of 17th and 18th century philosophers such as Hobbes, Locke and Mill³⁶. Accordingly, *"because of their incapacity for reasoned decision making, children could not be the bearers of rights. This viewpoint is still found in modern children's rights theory. It forms the basis of the "will theory" of rights (also called the "power theory" of rights."*³⁷ (b) Freeman's point of view³⁸ that has Kruger's support.³⁹ Specifically, *"In order to enable children to develop into rational, autonomous adults who are capable of making their own decisions, children should initially be protected.*

Secondly, children do not exercise all of their rights by themselves because their parents or their guardians support them in exercising some of their rights. For example, the right to registration, the right to care, and health. Entities exercising children's rights must ensure it is in the best interests of children. Some views also said that *"this ought to be done in a way that encourages the child to develop the capacity step by step to assume responsibilities and exercise rights independently."*⁴⁰

In summary, in Vietnam, children's rights are deemed human rights pre-

scribed by law for children from birth. Parents and relatives of children will help children exercise these rights of children. During implementation, these subjects must ensure the best interests and comprehensive development of children physically, intellectually, and emotionally.

V. Conclusion

The article has outlined child protection' evolution in the Vietnamese constitutions and child protection acts. The article has raised several issues related to it by analysing the children's concept, such as the age limit to identify children, adults in civil law and determine criminal's capacity in the Criminal Law. Besides, answering the question of whether the fetus is a child according to Vietnamese law or not.

Based on children's actual situation in Vietnam, the article has outlined the basis of recognizing children's rights in legal terms. That is a criterion for evaluating the exercise of children's rights and an official basis for asserting that children are independent subjects with human rights like adults. Therefore, respect for children's rights is a duty of parents, relatives, schools, or social organizations.

Finally, the article assumes that children's rights in Vietnam apply to children from birth. It means that children have a right to be independent of their cognitive abilities. Exercising children's rights can be assisted by a parent or guardian. In particular, when exercising children's rights, these actors

must be governed by the principle of ensuring children's best interests.

1 Phan Mạnh: Từ phạm trù „nhân” của Nho giáo đến phạm trù „nhân” trong tư tưởng đạo đức Hồ Chí Minh (The category of „people” in Confucianism to the category of „people” in Ho Chi Minh's moral thought) 47.

2 Nguyễn Hữu, Đặng Bích: Nghiên cứu việc thực hiện quyền trẻ em ở Việt Nam – một số vấn đề lý luận và thực tiễn (Research on the implementation of children's rights in Vietnam - some theoretical and practical issues). Social Journal. 2017. 16. [<https://tailieumienphi.vn/doc/nghien-cuu-viec-thuc-hien-quyen-tre-em-o-viet-nam-mot-so-van-de-ly-luan-va-thuc--a4q9tq.html>] (05/02/2021)

3 The Constitution was issued by the Vietnamese National Assembly on 9 November 1946, [<http://vietlaw.gov.vn/LAWNET/docView.do?docid=290&type=html&searchType=fulltextsearch&searchText=>] (05/02/2021).

4 Nguyệt Hà: Nhìn nhận thêm giá trị lịch sử của Hiến pháp năm 1946 (Recognizing more history value of the Constitution of 1946), [<http://baochinhphu.vn/Phap-luat/Nhin-nhan-them-gia-tri-lich-su-cua-Hien-phap-1946/290883.vgp>], (17/02/2021).

5 Yên Bái: Hiến pháp năm 1946: Bản Hiến pháp dân chủ, tiến bộ (Constitution of 1946: The Constitution of Democracy, Progress,), [http://www.baoyenbai.com.vn/11/202753/Hien_phap_nam_1946_Ban_Hien_phap_dan_chu_tien_bo.aspx] (17/02/2021).

6 The Constitution was passed by the Vietnamese National Assembly on 31st December 1959, [<https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Bo-may-hanh-chinh/Hien-phap-1959-Viet-Nam-Dan-Chu-Cong-Hoa-36855.aspx>], (05/02/2021).

7 The Constitution was passed by the Vietnamese National Assembly on 18th December 1980, [<https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Bo-may-hanh-chinh/Hien-phap-1980-Cong-hoa-Xa-hoi-Chu-Nghia-Viet-Nam-36948.aspx>], (05/02/2021).

8 The Constitution was passed by the Vietnamese National Assembly on 15th April 1992, [<https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Bo-may-hanh-chinh/Hien-phap-1992-cong-hoa-xa-hoi-chu-nghia-Viet-nam-38238.aspx>], (05/02/2021).

9 The Constitution was passed by the Vietnamese National Assembly on 28th November 2013, [<https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Bo-may-hanh-chinh/Hien-phap-nam-2013-215627.aspx>], (05/02/2021).

10 The protection, care and education of children

Act number 57/1991/HĐNN8 was passed by the 8th Vietnamese National Assembly on 12th August 1991, [<https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Giao-duc/Luat-Bao-ve-cham-soc-va-giao-duc-tre-em-2004-25-2004-QH11-52188.aspx>], (05/02/2021).

11 The Protection, care and education of children Act number 25/2004/QH11 was passed by the 11th Vietnamese National Assembly on 15th June 2004, [<https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Giao-duc/Luat-Bao-ve-cham-soc-va-giao-duc-tre-em-1991-57-LCT-HDNN8-38064.aspx>], (05/02/2021).

12 The Children Law number 102/2016/QH13 was passed by the 13th Vietnamese National Assembly on 5th April 2016, [<https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Giao-duc/Luat-tre-em-2016-303313.aspx>], (05/02/2021).

13 Quỳnh Hoa: Thảo luận dự án Luật Bảo vệ, chăm sóc và giáo dục trẻ em, (QUYNH HOA: Discussing the draft Law on Child Protection, Care and Education), [<https://baotintuc.vn/chinh-tri/thao-luan-du-an-luat-bao-ve-cham-soc-va-giao-duc-tre-em-20150814175830206.htm>], (13/02/2021).

14 Nguyễn Thanh: Phân tích chính sách hỗ trợ trẻ em khuyết tật tiếp cận an sinh xã hội (NGUYEN THANH: Analysis of policies to support children with disabilities to access social security), [<http://stdjelm.scienceandtechnology.com.vn/index.php/stdjelm/article/view/697>], (02/02/2021).

15 The United Nations Convention on the Rights of the Child was adopted by the UN General Assembly and opened it for signature on 20 November 1989 [<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/540>] (10/01/2021).

16 Article 1 of UNCRC states that: „For the purposes of the present Convention, a child means every human being below the age of eighteen years unless, under the law applicable to the child, majority is attained earlier.”

17 The Law on Health Insurance number 25/2008/QH12 was passed by the 12th Vietnamese National Assembly on 14th November 2008, (Amended by the 13th Vietnamese National Assembly on 13th June 2013), [<https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Bao-hiem/Luat-bao-hiem-y-te-2008-25-2008-QH12-82196.aspx>] (09/02/2021).

18 The Circular 30/2020/TT-BYT was passed by the Ministry of Health on 31st December 2020, [<https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Bao-hiem/Luat-bao-hiem-y-te-2008-25-2008-QH12-82196.aspx>] (09/02/2021).

19 The Decrees on Guidelines for Law on Civil Status number 123/20115/ND-CP was issued by

the Government on 15th November 2015, [https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Giao-duc/Luat-giao-duc-2019-367665.aspx], (22/02/2021).

20 Bộ phận tư vấn pháp luật, Không có giấy khai sinh thì có được đi học không? (Can I go to school without a birth certificate?), (https://wikiluat.com/2020/03/21/khong-co-giay-khai-sinh-thi-co-duoc-di-hoc-khong/ (09/02/2021).

21 The Law on Citizen Identification 59/2014/QH13 was passed by the 13th Vietnamese National Assembly on 20th November 2008, (Amended by the 13th Vietnamese National Assembly on 20th November 2014), [https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Quyen-dan-su/Luat-Can-cuoc-cong-dan-2014-259782.aspx], (22/02/2021).

22 The Civil Status Act number 60/2014/QH13 was passed by the 13th Vietnamese National Assembly on 20th November 2014, [https://m.thuvienphapluat.vn/van-ban/quyen-dan-su/luat-ho-tich-2014-259727.aspx], (24/02/2021).

23 The Education Law number 43/2019/QH12 was passed by the 12th Vietnamese National Assembly on 17th June 2010, [https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Quyen-dan-su/Luat-nuoi-con-nuoi-2010-108082.aspx], (22/02/2021).

24 The Law on Adoption number 52/2010/QH12 was passed by the 14th Vietnamese National Assembly on 14th June 2019, [https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Giao-duc/Luat-giao-duc-2019-367665.aspx], (22/02/2021).

25 The Civil Code number 59/2014/QH13 was passed by the 14th Vietnamese National Assembly on 20th November 2014, [https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Quyen-dan-su/Luat-Can-cuoc-cong-dan-2014-259782.aspx], (22/02/2021).

26 The Criminal Code number 100/2015/QH13 was passed by the 13th Vietnamese National Assembly on 27th November 2014, [https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Trach-nhiem-hinh-su/Bo-luat-hinh-su-2015-296661.aspx], (22/02/2021).

27 Freeman: The limits of children's rights" in Freeman and Veerman (eds) *The ideologies of children's rights 3*; Wald „Children's rights: A framework for analysis" 1979 Univ California, Davis LR 255. Quoted from KRUGER, JM. „The Philosophical Underpinnings of Children's Rights Theory' (2006) 69(3) *Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg* (Journal for Contemporary Roman-Dutch Law) 1992, pp.436.

28 Lars-Gordan sund Vackermo: *The Interest Theory, Children's Rights and Social Authorities'* 23(4) *International Journal of Children's Rights*, 2015,

pp.752.

29 Hải Ninh: Kết quả phân tích từ Khảo sát mức sống cho thấy, tỷ lệ trẻ em nghèo đa chiều giảm nhanh (Analysis results from the Living Standards Survey show that the rate of children in multidimensional poverty has decreased rapidly), [https://vietnamnet.vn/vn/goc-nhin/ket-qua-phan-tich-tu-khao-sat-muc-song-cho-thay-ty-le-tre-em-ngheo-da-chieu-giam-nhanh-698590.html], (25/02/2021).

30 Lao động trẻ: Tình trạng trẻ em bị bạo lực, xâm hại tình dục vẫn diễn biến phức tạp (The situation of children experiencing violence and sexual abuse is still complicated), https://laodongtre.laodong.vn/xahoi/tinh-trang-tre-em-bi-bao-luc-xam-hai-tinh-duc-van-dien-bien-phuc-tap-763523.lido, (21/02/2021).

31 Vân Sơn: Việt Nam đang „nặng gánh" suy dinh dưỡng thấp còi ở trẻ em (Vietnam is „burdened" with stunting malnutrition among children, https://dantri.com.vn/suc-khoe/viet-nam-dang-nang-ganh-suy-dinh-duong-thap-coi-o-tre-em-20210117123245092.htm, (21/02/2021).

32 Thanh Phương: Việt Nam: suy dinh dưỡng trẻ em là một thách thức lớn (Vietnam: Child malnutrition is a big challenge), https://www.rfi.fr/vi/vietnam/20191125-viet-nam-suy-dinh-duong-tre-em-van-la-mot-thach-thuc-lon, (21/02/2021).

33 Đức Bình: Gần 70% trẻ em Việt Nam từng bị bạo hành, xâm hại (DUC BINH: Nearly 70% of Vietnamese children have ever experienced violence or abuse), https://tuoitre.vn/gan-70-tre-em-viet-nam-tung-bi-bao-hanh-xam-hai-20190418102323645.htm, (21/02/2021).

34 Minh, Mỗi ngày trung bình có 7 trẻ em bị xâm hại tại Việt Nam, [https://kiemsat.vn/moi-ngay-trung-binh-co-7-tre-em-bi-xam-hai-tai-viet-nam-57379.html#:~:text=Trong%20%20C4%91%C3%B3%3A%20X%C3%A2m%20h%E1%BA%A1i%20t%C3%ACnh,em%20b%E1%BB%8B%20x%C3%A2m%20h%E1%BA%A1i...], (25/02/2021)

35 JM Kruger: *The Philosophical Underpinnings of Children's Rights Theory*, 2006 69(3) *Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg* (Journal for Contemporary Roman-Dutch Law) 2006, pp.436.

36 See further JM Kruger, „The Philosophical Underpinnings of Children's Rights Theory' (2006) 69(3) *Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg* (Journal for Contemporary Roman-Dutch Law) pp.436.

37 JM Kruger, „The Philosophical Underpinnings of Children's Rights Theory' (2006) 69(3) *Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg* (Journal for Contemporary Roman-Dutch Law) 1974. pp.436.

38 Freeman: Freedom and the welfare state: child-rearing, parental autonomy and state intervention. *Journal of Social Welfare Law*. 1983.71. Quoted from JM Kruger, 'The Philosophical Underpinnings of Children's Rights Theory' (2006) 69(3) *Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg (Journal for Contemporary Roman-Dutch Law)* 436.

39 See further: JM Kruger: *The Philosophical Underpinnings of Children's Rights Theory*. 2006. 69(3).

40 Lars-Goran Sund and Marie Vackermo: 'The Interest Theory, Children's Rights and Social Authorities'. *International Journal of Children's Rights*. 2015. 23(4). 752.

Dr. László Vilmos Csongor
*intézményvezető, Diószegi Kis István
 Református Két Tanítási Nyelvű Általános
 Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola*

Változó köznevelési igazgatás

Az Országgyűlés 2011-ben fogadta el a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvényt (a továbbiakban: Nkt.), amely felváltotta az akkor már közel 20 éve hatályos közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvényt. Az új törvény általános indokolása a jogi túlszabályozás hátrányos következményeit emeli ki, amely a jogalkotó álláspontja szerint már az oktatásügy színvonalát és működését veszélyezteti. Ennek nyomán a jogalkotó sem a központilag vezérelt, sem az 1990 és 2011 közötti időszakban érvényesülő teljesen decentralizált oktatásügy mellett sem kívánta letenni a voksát, hanem egy új szisztémát kívánt megvalósítani új elvek segítségével. Az új törvény azonban még hatályba lépése előtt számos ponton módosult, amely jól jelzi a szabályozás kialakultságát és a változás igényét. Jelen tanulmány a 2011 után bekövetkezett változásokat foglalja össze és értékeli a törvény által megfogalmazott alapelvek tükrében, különös tekintettel a köznevelési feladatok ellátására.

I. A 2011 előtti állapot és az új törvény alapelvei

Az 1993 és 2011 közötti időszakban több szabály született a helyi önkormányzatok fenntartói jogának ellenőrzésével kapcsolatban, érintve a törvényességi ellenőrzés szabályait, valamint az időközben létrehozott Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont (a továbbiakban: OKÉV), valamint az Oktatási Hivatal jogkörét. 1993-ban a törvény elfogadásakor ugyan a jogalkotó deklarálta a legfontosabb szabályokat, azonban a teljes rendszer kiépítése nem történhetett meg egy lépésben, hiszen számos kérdés maradt szabályozatlanul, míg más esetben éppen a szigorú szabályok állták a működés gátját.

Egy 1997-ben készült jelentés a hazai közoktatási rendszer irányítása kapcsán a *közigazgatási integráció*, illetve a *felelősségmegosztás fogalmát emelte ki.*¹ Ugyan a közigazgatásban 1997 és 2010 között fontos változások következtek be, azonban az integráció elve folyamatosan érvényesült főként helyi és területi szinten. Mindez egészen a 2010-ben elfogadott legutolsó változásig tartott, amikor a területi közigazgatásban bekövetkezett változásokkal együtt megváltozott a közoktatásnak akkor még a működési engedélyezési és ellenőrzési rendszere, majd a fenntartás egésze is, bár ez utóbbi már a 2011 utáni időszakhoz kötődik.

A felelősségmegosztás mint az irányítás fő jellemvonása horizontálisan és vertikálisan ugyancsak érvényesült. Horizontálisan az azonos szinten álló szervek között a felelősség kérdése, ami

a központi szint kapcsán kezdetben az oktatási minisztert és más – elsősorban a szakképzésért felelős – minisztereket jelentett. Majd ez fokozatosan bővült, a központi szint annyiban, hogy a minisztertől a hatósági jogalkalmazási feladatok átkerültek az OKÉV-hez, majd az Oktatási Hivatalhoz, miközben vertikálisan nagy felelősség terhelte a helyi önkormányzatokat.

A 2011. évi CXCV. tv. egy átfogó szemléletváltással három alapelvet kívánt érvényesíteni. Elsőként az oktatás-nevelés célkitűzései közül az oktatás helyett a nevelést helyezi előtérbe, amelyet oly mértékben hangsúlyosnak tart, hogy azt a törvény címében is kívánja emelni. Másodikként célja a kerettörvényi jelleg kialakítása volt, amelynek nyomán a köznevelési törvény csak a legszükségesebb elemeket tartalmazza és a részletszabályok megalkotását alacsonyabb szintre delegálja. Ennek érdekében a jogalkotó azt is célul tűzte ki, hogy a felhatalmazásokat törvényi szinten fogalmazza meg, amely várhatóan egy világosan áttekinthető rendszert hoz létre a köznevelés terén. Mindennek nyomán egy olyan összetett, ám mégis áttekinthető rendszer jöhet létre, amely összhangban áll az Alaptörvénnyel éppúgy, mint a nemzetközi jogszabályokkal és megállapodásokkal, más sarkalatos és ágazati törvényekkel. E körben külön kiemелendő, hogy a köznevelési ágazat szabályozásának meg kell teremteni a koherenciáját a felsőoktatással és a szakképzéssel is, ám elkerülve ugyanazon tárgykor több törvényben történő ismételt szabályozását. A harmadik talán a legösszetettebb és legtöbb viz-

gálatot igénylő célkitűzés, hogy a jogalkotó újra kívánja definiálni a Magyar Állam köznevelésben betöltött szerepét.

II. Az új törvény szerkezete és alapjai

Az új köznevelési törvény a célok és alapelvek között középpontba állította a nevelést és emellett az oktatást, mint a társadalmi leszakadás megakadályozásának és a tehetséggondozásnak az eszközét. A jogalkotó fő eszközének a szabályozást tekinti, amellyel a célok-nak megfelelő köznevelési rendszer megteremthető és ahol a szabályozás alapját az alkotmányos alapértékek a Nemzeti Együttműködés Programja, valamint a magyar és az európai köznevelés hagyományai jelentik. A törvény deklaráltan is az Alaptörvényben foglalt művelődéssel kapcsolatos jogok végrehajtása érdekében született és azon keretek között biztosítja az oktatás hozzáférhetőségét és ingyenességét. A jogalkotó itt is leszögezi, hogy a köznevelés-közoktatás biztosítása immáron nem csupán feladat ellátását jelenti és így szolgáltatás nyújtását, hanem egyértelművé teszi, hogy közszolgáltatás ellátása történik. A jogalkotó az állam teljes felelősségét fogalmazza meg és deklarálja, amelyből az is következik, hogy az oktatási igazgatás teljes területén az állami akarat érvényesülhet². Ennek érdekében a jogszabály már itt újra fogalmazza az intézménylétesítés szabadságát, ahol a fő intézményfenntartóként az államot határozza meg, tekintettel arra is, hogy az Alap-

törvényben foglalt célok megvalósítása a magyar állam közszolgálati feladata. Az új szabályok szerint köznevelési intézményt főszabály szerint az állam, valamint a törvény keretei között nemzeti önkormányzat, Magyarországon nyilvántartásba vett egyházi jogi személy, továbbá más szervezet vagy személy alapíthat és tarthat fenn, azzal a feltétellel, hogy a tevékenység folytatásának jogát - jogszabályban foglaltak szerint - megszerzi. Óvodát azonban települési önkormányzat is alapíthat és fenntarthat.³

Már a célkitűzésekből is kitűnik tehát, hogy 2011-ben az állam jelentős változásokat hajtott végre az 1993-as törvényhez képest a köznevelési feladatok megvalósítása, illetve az intézmények fenntartása kapcsán. A törvény alapján a köznevelési alapfeladatok ellátása állami feladat. Az értelmező rendelkezések között a törvény azt is meghatározza, hogy pontosan mely feladat minősül alapfeladatnak.⁴

A köznevelés szabályozásának állandóságát azonban a 2011-ben született törvény sem teremtette meg, ugyanis a jelen kézirat lezárásáig terjedő alig 8 éves időszakban 16 törvény⁵ érintette az oktatási igazgatást, ami évente többszöri módosítást is jelent. A köznevelési törvény egyes szabályait még azok hatályba lépése előtt módosították, amit sok esetben az alakuló közigazgatási rendszer, másrészt az önkormányzatoktól történő feladatátvétel problematikus jellege indokolt, míg a módosítások kisebb része pontosító szabály volt. Lényeges változás volt azonban a 2016-ban történt azon átalakítás, amely alapjaiban reformál-

ta meg az állami intézményfenntartás szervezeti megoldását. Ennek megfelelően a 2011 utáni korszakot ehhez kötve, a 2011-2016 közötti és 2016 utáni, egészen napjainkig tartó időszakot különböztettem meg.

III. A Nemzeti köznevelésről szóló törvény változásai

1. Pontosítás – útkeresés. A 2011-2016 közötti időszak

Az Nkt. első módosítását a 2012. évi CXXIV. törvény hajtotta végre, amely a fentieknek is megfelelően, három fő indokkal magyarázta a törvény módosítását. Így egyrészt a járási rendszer kialakításával, amely járási kormányhivatalok 2013. január 1-jével kezdheték meg a működésüket, így egyes köznevelési ágazati hatósági feladatokat a jogalkotó a megyei, fővárosi szint helyett a járási szintre telepített⁶. A másik indok az intézményfenntartás átalakításával kapcsolatban merült fel és a települési önkormányzati tulajdonban lévő ingatlanok működtetését kívánta a települési önkormányzatokkal együtt ellátni, de szükségessé vált néhány jogtechnikai módosítást is végrehajtani.⁷ Amennyiben a módosításokon végigtekintünk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a legkardinálisabb kérdés mégis az intézményfenntartás szabályozása volt, mind az állami intézmények vonatkozásában, mind a nem állami intézmények kapcsán. Ez utóbbiaknál főként az állami szabályozás terjedelme miatt.

A köznevelési intézmény jogi személyiségét a változás ugyan nem érintette, mivel ez előfeltétele a jogok és kötelezettségek vállalásának, azonban az állami fenntartású intézmények kapcsán a jogalkotó már nem kívánta fenntartani az önálló költségvetési szerv státuszt a finanszírozási rendszer várható átalakulása miatt. Ennek alapján a módosítás nyomán az állami fenntartású intézmények már nem minősültek a fenntartójától elkülönült, önálló költségvetéssel rendelkező szervezeteknek, hanem azokat az Oktatási Hivatal vehette nyilvántartásba sajátos (*sui generis*) jogi személyiségként. A módosítás miatt a jogalkotó az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvényt is megváltoztatta.⁸ A nem állami fenntartású intézmények kapcsán a fenntartói jogok körében az egyházi és magánintézmények esetében már nem volt kötelező a pályázatadás, ami a korábbi szabályokhoz történő visszatérést jelent.

Ezzel összefüggésben a legjelentősebb koncepcionális jellegű módosítást azonban az Nkt. 14. § (7) bekezdését érintően hajtotta végre a törvény, amely az állami intézményfenntartást a kormányhivatalok helyett az állami intézményfenntartó központra bízta főként a fenntartói és a hatósági feladatok elválasztása érdekében és az összeférhetetlenségi helyzetek elkerülése céljából. A módosítás újrafogalmazta a települési önkormányzatok szerepét is, így meghatározta, hogy a 3000 főt meghaladó lakosságszámú települési önkormányzatoknak gondoskodniuk kell az illetékességi területén lévő összes, saját tulajdonában álló, az álla-

mi intézményfenntartó központ által fenntartott köznevelési intézmény feladatainak ellátását szolgáló ingó és ingatlan vagyon működtetéséről. A 3000 főt meg nem haladó lakosságszámú települési önkormányzat erre nem kötelezett, azonban önként vállalhatja ezen feladatok ellátását, míg a 3000 fő feletti önkormányzatok külön jogszabályban meghatározott módon kérhetnek mentesülést.

A jogalkotó a 3000 fős lakosságszám, mint küszöb meghatározását főként a települési önkormányzatoknak átengedett adók és járulékok, illetve a saját bevételek jellemző alakulásával indokolta a törvényhez fűzött részletes indokolás szerint. A működtetés részletes tartalmát is pontosította a jogalkotó a 25. §-ban, amely szabályozás megalkotásakor főként az üzemeltetési szerződések és vagyonkezelői jog tartalmából indult ki, hiszen a jogviszony fontos eleme, hogy nem a résztvevők szabad elhatározásán alapul, ugyanakkor a részletes szabályokat a felek már a működtetésre vonatkozó szerződésben rendezhették.

A megváltozott szabályozást az Alkotmánybíróság akként értékelte, hogy a szabályozás fogalmilag sem sértheti a helyi önkormányzatok autonómiáját. Az új szabályozást ugyanis Budapest Főváros XIII. Kerületi Önkormányzata, Tiszaújváros Városi Önkormányzata polgármestere alkotmányjogi panasszal támadta meg, azt sérelmezve, hogy a jogalkotó a települési önkormányzatok számára egyáltalán nem teszi lehetővé a fenntartói jogok gyakorlását, kizárólag az óvodák kapcsán. Mindez álláspontjuk szerint sérti a helyi önkor-

mányzatok jogait. Az indítványok szerint a jogalkotó kellő felkészülési időt sem biztosított, sérült a jobbiztonsághoz való jog, megvalósul a helyi önkormányzatok hátrányos megkülönböztetése, valamint sérül a tanuláshoz való jog is. Az Alkotmánybíróság a panaszokat a 3050/2013. (II. 28.) AB végzéssel⁹ visszautasította. A testület e körben azt hangsúlyozta, hogy az önkormányzatokat megillető hatáskörök közül a tulajdonosi jogok, mint quasi alapjogok nem foglalják magukba a köznevelési intézmény alapításának és fenntartásának jogát. Az alkotmánybíróság szerint így fogalmilag is kizárt a helyi önkormányzatoknak az Alaptörvényben biztosított jogának sérelme, vagyis az alkotmányjogi panasz benyújtására nem állapítható meg jogosultságuk. Mivel a köznevelési intézmény alapításának és fenntartásának lehetősége nem alapvető jog, így a megkülönböztetés tilalma sem áll fenn, míg az Alaptörvény X. cikkében foglalt tanulás szabadságának sérelmére csak természetes személyek hivatkozhatnak. E tekintetben is fenntartotta azonban az Alkotmánybíróság, hogy szervezési anomáliák és visszásságok történhetnek, ám az ezekkel kapcsolatos esetleges jogsérelmek orvoslására a külön jogszabályokban meghatározott fórumrendszer, illetve az alapvető jogok biztosa vagy az oktatási ombudsman eljárása lehet megoldás.

Az állami intézmények fenntartására vonatkozó részletes szabályokat azonban már nem az Nkt., hanem az ekkor megalkotott a Klebelsberg Intézményfenntartó Központról szóló 202/2012. (VII. 27.) Korm. r. tartal-

mazza, amely rendelettel a Kormány eredeti jogalkotó hatáskörben hozta létre a Klebelsberg Intézményfenntartó Központot (a továbbiakban: KLIK). A KLIK az oktatásért felelős miniszter irányítása alatt működő központi hivatal, amely központi szervből és területi szervekből áll. Területi szervek minősül a tankerület és a megyeközponti tankerület, amelyek közül a tankerület illetékességi területe azonos a közigazgatási járás illetékességi területével, míg a megyeközponti tankerület a megye székhelyén működő tankerület. A KLIK-et a Kormány több más feladat mellett kifejezetten az állami intézmények esetén a fenntartói jogai és kötelezettségei gyakorlására hozta létre, amely azonban nem terjed ki az intézmény létesítésére, átszervezésére, megszüntetésére és a tevékenységi kör módosítására, amely utóbbit ugyanis az elnök gyakorolja.

Az Intézményfenntartó Központ egészét az elnök vezette, a tankerületet és a megyeközponti tankerületet pedig a tankerületi igazgató. A fenntartói jogokhoz kapcsolódóan az elnök gyakorolta tehát az intézmény létesítésére, átszervezésére, megszüntetésére és a tevékenységi kör módosítására vonatkozó jogokat. Az elnök készítette elő továbbá a miniszter számára az állami fenntartású intézmények kapcsán az intézményvezetők kinevezésére és felmentésére vagy megbízására és megbízásának visszavonására vonatkozó dokumentumot is.

A KLIK létrehozásának előzményei között Asztalosné Zupcsán Erika a Megyei Intézményfenntartó Központot említi, valamint a Széll Kálmán

Terv¹⁰ miatti megszorításokat, továbbá a politikai és szakmai lobbitervenységet, amely miatt a kormányhivatalokat mentesíteni kívánták ettől a meglehetősen nagy szakmai és anyagi kihívásokkal rendelkező területtől, amely mellett csak az irányítás tartozott volna a feladatkörükbe.¹¹ A KLIK által „megörökölt” problémák között a szerző a külső erő hatására történő változást említi, amelyet tovább nehezített a helyi önkormányzatok ellenállása, valamint a pénzügyi problémák és a politikai hatások, amely nyomán szervezetszociológiailag is következett az átalakítás. Péteri Gábor pedig a pénzügyi, finanszírozási és strukturális kérdések nyomán jutott arra a következtetésre, hogy a rendszer egyensúlya nehezen tartható.¹²

Még ugyanebben az évben született meg a 2012. évi CLXXXVIII. törvény, amely a köznevelési feladatot ellátó egyes önkormányzati fenntartású intézmények állami fenntartásba vételének kérdéseit rendezte, különös tekintettel arra, hogy a települési önkormányzatok és társulásaik fenntartásában működő köznevelési intézmények, valamint az ott tanuló diákok és az ott dolgozók, illetve a települési önkormányzatoknál foglalkoztatott, a köznevelés helyi irányításában közreműködő közszolgálati tisztviselők hogyan és milyen szabályok alapján kerülnek majd a Központhoz. A jogalkotó a fő szabályok megalkotását mindenképpen törvényi szintre utalta, különös tekintettel arra is, hogy a kérdés az önkormányzati vagyont, a tisztviselőket, valamint a hazai és Európai Unió forrásból társfinanszírozott projektek

jogutódlási kérdéseit is érinti. Ezzel összefüggésben a jogalkotó azonban az Nkt.-t is módosította arra is figyelemmel, hogy a nevelőtestületek, valamint a magasabb vezetők munkáltatói jogait is szabályozni kell.¹³

A köznevelési intézmények a szabályok szerint 2013. január 1-jével a Központba olvadtak be, amely időpont után a Központ vált a jogutódjukká. A beolvadás a törvény szerint és bizonyos kivételekkel nem érintette az alkalmazottak közalkalmazotti jogviszonyát, illetve magasabb vezetői, vezetői megbízását, akik a beolvadás után a Központ foglalkoztatotti állományába kerültek. A törvény más szabályok (például a működtetés szabálya) mellett az Nkt.-t is módosította, különös tekintettel az állami közszolgáltatás nyújtás megvalósítására. Az új szabályok szerint a köznevelési feladatokat az állam intézmény alapításával és fenntartásával, továbbá egyházi vagy magánintézmény fenntartójával kötött köznevelési szerződés útján látja el, míg az óvodai nevelésről a települési önkormányzat intézmény alapítása és fenntartása vagy köznevelési szerződés révén gondoskodik.¹⁴

Szintén 2012 év végén¹⁵ sor került az Egyszerű Állam Program jegyében a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény és más jogszabályok módosítására, amely érintette a nemzeti köznevelés szabályozását is. Az Nkt. tekintetében valóban technikai jellegű módosítások történtek az igazgatás tekintetében, így a jogalkotó a miniszter felügyeleti jogkörébe utalta

a KIR (köznevelési informatikai rendszer) működését¹⁶.

2013-ban az állami fenntartású köznevelési intézményekkel kapcsolatban gyakorolt egyes fenntartói jogok két lépcsőben módosultak. Így először 2013 év elején ismét módosult az Nkt., az általános indokolás szerint az értelmezési és gyakorlati problémák miatt és az állami fenntartású intézmények kapcsán a miniszter döntési jogkörébe utalta a köznevelési intézmény létesítését, átszervezését, megszüntetését és a tevékenységi körének a módosítását. A változást a jogalkotó az államháztartási szabályokkal, valamint a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ speciális struktúrájával indokolta, ugyanis ezen döntések a KLIK alapító okiratának módosítását is igénylik. A módosítás nyomán a fenntartói jogok közül a leglényegesebbeket a miniszter saját magának tartotta fenn. Majd 2013 év végén a jogalkotó több, gyermekek védelmét érintő szabályt módosított, köztük az Nkt-t is az internetes tartalmakkal kapcsolatos veszélyhelyzetek miatt.¹⁷

2014-ben ismét két módosítás történt. Az első¹⁸ több oktatási tárgyú törvényt módosított, amely az Nkt-nak főként a nemzetiségi intézményekkel kapcsolatos fenntartói jogait érintette¹⁹. A 2014. évi CV. törvény azonban már kifejezetten az Nkt. módosítására vonatkozott néhány ponton lényegi változásokat is végrehajtva. A módosítás nyomán ismét változtak a működtetési jogok, míg a fenntartói jogokat a jogalkotó kiegészítette a jogi beavatkozás szintjét el nem érő etikai szabályokkal.²⁰ Majd 2015-ben a jogalkotó a szakképzéssel kapcsolatos változtatásokat

hajtott végre.²¹ A jogszabály az oktatási igazgatás körében a szakképzési centrumok létrejöttéhez igazította a fenntartói, vagyonkezelői jogokat is, mivel ezen intézmények nem a KLIK fenntartásában állnak, hanem azok fenntartója a nemzetgazdasági miniszter volt.²²

2. Az állami fenntartás átalakítása 2016-tól napjainkig

2016-ban rekordszámú módosítás történt. Először a Magyarország 2017. évi központi költségvetésének megalapozásáról szóló 2016. évi LXVII. törvény érintette az Nkt-t, elsősorban az alternatív intézmények által nyújtott többlétszolgáltatások tekintetében módosította, amellyel összefüggésben átfogalmazta az Nkt. állami feladatellátásra vonatkozó szakaszát²³ is. A 2016. évi LXXX. törvény az oktatás szabályozására vonatkozó törvényeket átfogó jelleggel módosította az addig szerzett tapasztalatok és a Köznevelési Kerekasztalon elhangzottak tükrében, amely fórum a 16/2016. (V. 2.) EMMI utasítás nyomán került be a minisztérium szervezeti és működési szabályzatába. A törvény általános indokolása is kiemelte, hogy a Köznevelési Kerekasztal alakuló ülésén a legfontosabb, már 2016. szeptember 1-jével megoldandó feladatok közé kerültek a KLIK-kel kapcsolatos kérdések, mint a szervezet működésének átalakítása, a decentralizáció, a KLIK és az intézmények közötti hatáskörök újraszabályozása, valamint a KLIK és a helyi önkormányzatok közötti viszony rendezése.

A felvetések nyomán a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ helyét

az önálló költségvetési szervekként működő tankerületi központok vették át, amellyel a jogalkotó az oktatási igazgatás terén a szubszidiaritás elvét kívánta megvalósítani és a döntési szintet az érintetthez (azaz a köznevelési intézményhez) közelebb vinni. A változás igénye gyakorlatilag a KLIK létrehozásától kezdve fennállt, hiszen a szervezetnek gyakorlatilag egymással nehezen összeegyeztethető céloknak kellett megfelelnie. Így egyszerre kellett volna az oktatás szakmai szempontjait érvényesíteni, miközben pénzügyi megtakarítást is elérnie, valamint megküzdeni a helyi önkormányzatok ellenállásával, kezelni a szakmai egyeztetés hiányosságait és a politikai tényezőket.²⁴

Az állami fenntartású köznevelési intézmények ezután a tankerületi központok szervezeti egységeiként működnek tovább keretgazdálkodással rendelkező jogi személyként, ahol az intézményvezető gazdálkodási és munkáltatói jogokkal rendelkezhet, amelybe azonban a kinevezés és a felmentés továbbra sem tartozik bele. Ugyanakkor a törvény bár a szubszidiaritás elvének igyekszik megfelelni, decentralizációt mégsem valósít meg, ugyanis egyrészt a tankerületi központok is a miniszter munkáját segítik, másrészt a tankerületi központok irányítását az oktatási központ végzi, amely az országosan egységes irányítást és működést biztosíthatja. A törvény a települési önkormányzatok működtetői feladataival kapcsolatos problémák megoldására egységesíti a fenntartást és az állami fenntartó keretében ismét egységes fenntartói irányítást vezet be. Az ok-

tatási igazgatás tekintetében a törvény megosztotta a fenntartói hatásköröket a miniszter és az oktatási központ, valamint a tankerületek között. A miniszter jogkörében maradt a létesítés, átszervezés, megszüntetés, alapfeladatának módosítása, míg az oktatási központ vette át a részleges átszervezést, és meghatározhatta a térítési díj és tandíj megállapításának szabályait, valamint a szociális alapon adható kedvezmények feltételeit. A törvény emellett az intézménytípusokat is megreformálta, ugyanis a készségfejlesztő speciális szakiskolák helyett a készségfejlesztő iskolákat vezette be.

A 2016. évi CIV. törvény bár jelentős átalakítást hajtott végre az államigazgatásban, az oktatási ágazatot a központi hivatalok átalakítása csak részben érintette, ugyanis az Oktatási Hivatal is változatlan maradt, mint ahogyan a nemrég létrehozott tankerületi központok és az oktatási központ helyzete sem változott.²⁵ Majd 2016 év végén a 2016. évi CXXVI. törvénnyel az Nkt. tekintetében még több pontosítás is történt, amely az igazgatás tekintetében a miniszter szabályozási jogkörét érintette elsősorban²⁶.

2017-ben először a közigazgatási hatósági eljárás újraszabályozása miatt vált szükségessé az ismételt módosítás. A 2017. évi L. törvény több mint 200 más törvényt érintett, közte az Nkt-t is, amelynél az új szabályok miatt külön is rögzítette, hogy mely esetekben van helye fellebbezésnek, bírósági felülvizsgálatnak vagy más jogorvoslati kérelemnek, de a törvény pontosította a miniszter és a Kormány szabályozási jogkörét az egyházi, magán és nemzeti-

ségi önkormányzat által alapított, fenn tartott köznevelési intézmény működési engedélyezésének eljárási szabályai kapcsán.²⁷ A 2017. évi LXX. törvény ismét több törvénnyel kapcsolatban vezetett be eltérő szabályokat, amelynek fókuszában az Nkt. kapcsán az oktatási jogok és az oktatási jogok biztosa állt. Az oktatási igazgatást érintően kiegészítették a miniszternek küldendő jelentések szabályait, illetve törvényi szinten meghatározták az oktatási jogok biztosának jogállását, valamint feladat- és hatásköreit²⁸.

A 2018-as évben a jogalkotó az oktatási nyilvántartásokat szabályozta, amely a köznevelés kapcsán a szakértői névjegyzékeket érintette elsősorban az igazgatás kapcsán.²⁹ Végül 2019. július 18-án hirdették ki a 2019. évi LXX. törvényt, amely szintén módosított több közneveléssel kapcsolatos jogszabályt. A módosítás az Alkotmánybíróság 9/2019. (III. 22.) határozatában foglaltaknak is megfelelően történt, míg az oktatási igazgatás kapcsán a véleményezési jogra vonatkozó szabályok módosultak részben a nemzetiségi önkormányzatok kapcsán, részben pedig általános jelleggel az intézményvezetői megbízásokra vonatkozó szabályok hatályon kívül helyezésével³⁰. Az említett módosítás nyomán az intézményvezető megbízásánál, illetve a megbízás visszavonásakor már nem szükséges kikérni az intézményi közösségek véleményét. Emellett a nem állami fenntartású intézmények jogutód nélküli megszűnésének egyes kérdéseit is rendezték.³¹ A jogalkotó az Nkt-be integrálta továbbá a Nemzeti köznevelés

tankönyvellátásáról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény rendelkezéseit is.

Az irányítási és felügyeleti jogosítványokkal összefüggésben ennél jelentősebb azonban az Nkt. 3. § (9a) bekezdésébe beiktatott új szabály, amelynek nyomán, ha valamely állami szerv vagy felsőoktatási intézmény által fenntartott nevelési-oktatási intézményben olyan nevelési-oktatási vagy tájékoztató tevékenységet folytatnak, amely súlyosan sérti a köznevelési jogszabályokat és ezáltal a gyermek Alaptörvényben foglalt jogait is, akkor amennyiben más eszköz nem vezetett eredményre vagy nem áll rendelkezésre, a miniszter, az intézményvezető megbízását vagy ahhoz adott egyetértését visszavonhatja. E körben a minisztert mérlegelési jogkör illeti meg. A hatáskör gyakorlására a jogalkotó a tevékenységről való tudomásszerzést követő egy éves határidőt biztosít. A módosításnak a törvény részletes indokolása a szankció jellegét hangsúlyozza, amely a miniszter irányítási jogkörének erősítését jelenti az alapjogi jogsérelem miatt főként jogszerűségi szempontból. A módosítás valóban egyértelműen szankció jellegű és mint súlyosan korlátozó jellegű intézkedés megfelelő garanciákkal körülbástyázandó. A jogalkotó e körben az intézkedést hármas feltételrendszerhez köti:

- köznevelési jogszabályok súlyos sérelme
- tanulók alapjogi jogsérelme
- más eszköz nem vezetett eredményre vagy nem áll rendelkezésre.

A Kaltenbach Jenő felügyeletet taglaló összefoglaló művében szereplő csoportosításból az eszköz leginkább az állami megbízott beállításához hasonlítható annyiban, hogy a nevezett eszköznél a helyi önkormányzat vezető szerveit helyettesíti az állami megbízott, így e tekintetben is irányadó, hogy a feltételek kiterjesztő értelmezése kizárt. Nevezetesen az eszköz nem vehető igénybe, ha más eszköz alkalmazása reménytelennek tűnik.³² Ugyanakkor kérdéses, hogy a helyi önkormányzatok kapcsán alkalmazott eszközök mennyiben alkalmazhatók a köznevelési intézményekre, hiszen a helyi önkormányzatok autonómiája erőteljesebb a köznevelési intézményekhez képest. Azonban ezen autonómia sem vezethet el a helyi önkormányzatok azon koncepciójához, amely szerint az állam alkotótagját az állammal szemben is védelem illeti meg nem alapjogi jogsérelem miatt is.

A módosítás emellett érintette a tankötelezettség alsó korhatárát, a teljesítés módját, ahol a magántanulói státuszt az egyéni munkarend váltja fel, amely akkor biztosítható, ha a tanuló számára előnyös, illetve a kötelező óvodai nevelés korhatári kérdéseit is, amely új szabályok teljesítésének az állami felügyeletét is megteremti.

IV. Összegzés

Az Nkt. kétség kívül alapjaiban változtatta meg a közoktatás-köznevelés rendszerét mind koncepcionálisan, a célkitűzéseket tekintve, mind a részletszabályok vonatkozásában. Az ál-

lami szerepvállalás kapcsán az egyik legjelentősebb módosítás a köznevelési intézmények decentralizációjának fokozatos megszüntetése és a köznevelés közfeladattá minősítése. A helyi önkormányzatokhoz telepített fenntartói jogok és az oktatás önkormányzati kötelező feladattá minősítése több problémát okozott az 2011 előtti időszakban is, hiszen már az 1997-ben született oktatáspolitikai anyagok is az oktatási rendszer egyik megoldandó problémájának tartották az intézményfenntartás egységesítését.

Ennek időpontja a 2011-ben született törvénnyel érkezett el, amely azonban több lépésben és súlyos problémákkal terhelt, igyekezett a megváltozott állami szerepet megoldani. A helyi önkormányzatok kapcsán a jogalkotó előbb bevezette a működtetői jog fogalmát ezzel kettéválasztva a fenntartói feladatokat. Ez utóbbi mind gyakorlati, mind elméleti szempontból problémákat szült, hiszen a működtetői jogok mesterséges leválasztása nem volt sokáig tartható. Az állami intézményfenntartás érdekében az állam létrehozott egy teljesen központosított szervezetrendszert, amely kezdetben tehát a helyi önkormányzatokra is erőteljesen támaszkodott. Az okok nyilvánvalóan javarészt anyagi természetűek voltak, azonban a működtetői jogok miatt az oktatási intézmények nem szakadtak el teljesen a helyi önkormányzatoktól.

A rendszer tarthatatlansága miatt 2016-ban ismét fordulat következett be, amikor ismét egységessé vált a fenntartás, ám ekkor maga az állam hajtott végre egy dekoncentrációt, amely által egy sajátos igazgatási képződmény ala-

kult ki a tankerületi központok képében, amelyeknek ugyan van központi szervük (Klebelsberg Központ), ám az a célkitűzések szerint igazgatási feladatokat lát el, így valójában ismét területi szinten történik a feladatok megoldása, ám immár az államszervezet részeként.

A folyamat értékelhető akként is, hogy az oktatás-nevelés kérdésköre nehezen szakítható el a helyi szinttől, hiszen az óvodák esetében az állam 2011-ben meg sem kísérelte azok fenntartói jogát átvenni. A nevelési-oktatási intézmények esetében egy sajátos folyamat zajlott le, amely előbb teljes központosítás irányába tett lépéseket, ám a helyi önkormányzatokra támaszkodva, majd az állam egészében átvette a feladatot, ám egy olyan szervezet útján látja el, amely az államigazgatáson belüli quasi decentralizációt valósít meg. A lépéssel nyilvánvalóan egységesedhetnek a fenntartással kapcsolatos anyagi vagy szakmai kérdések, és hozzájárul az egységes jogalkalmazáshoz, a kiegyenlítéshez, ami értelemszerűen egyes intézmények számára kedvező, mások számára pedig hátrányos fordulat volt. A változás nem érintette a nem állami fenntartású intézményeket, amelyek vonatkozásában az állam kizárólag a jogi szabályozás útján gyakorol befolyást.

A 2011-2019 közötti időszakban az irányítás jogi eszközrendszere is megváltozott. Az új jogszabály más szemléletmódot alkalmazott és a jogi szabályozást a törvényi szabályok kapcsán igyekezett visszaszorítani. Azonban az irányítás eszközrendszerében egyre nagyobb teret nyertek az egyedi döntések, konkrét utasítások, mint az

intézményvezetői megbízáshoz való hozzájárulás visszavonása. Ezen elemek önmagában is az irányítás erősödéséhez vezettek, és bár a szabályozói szerepkör csökkent, ezt a csökkenést az állam nemcsak mintegy pótolta a konkrét eszközökkel, hanem meg is haladta a korábbi szintet. Mindezt egybevetve az állam másik szerepkörével, az intézményfenntartással kétség kívül egy sokkal központosítottabb oktatáspolitikai megvalósítás irányába hat, amely által azt állapíthatjuk meg, hogy az állam mintegy komolyan vette a nevelést, mint ellátandó közfeladatot.

Megállapítható tehát, hogy az állam, mint intézményfenntartó a helyi önkormányzatok szerepét át tudta venni, összeegyeztetve és egyben különválasztva egymástól az ágazati irányító, intézményfenntartó és közhatalmi szerepeket.

A változást többen az állami szerepek összefolyásaként értékelték. Így például Szüdi János is arra hivatkozott egy munkájában, hogy az állam egyesíti a közhatalmi jogosítványokat, a tulajdonosi jogokat és a szolgáltatásszervezői szerepet.³³ Ezen állami intézményfenntartásról akként vélekedik, hogy az állam 2012 után szabad kezet kapott, amelybe beleérthető az is, hogy eldöntheti, hogy „milyen más intézményfenntartót enged be és milyen kapacitással. Az állam dönt arról, hogy hol, melyik településen milyen köznevelési feladatot old meg intézményfenntartással.”³⁴

A megállapítás azonban sem tudományos, sem az alkotmányos szabályok szempontjából nem állja meg a helyét, és nem veszi figyelembe a köz-

igazgatás intézményrendszerére vonatkozó fogalmakat sem az alábbiak miatt.

Amennyiben áttekintjük a magyar helyi önkormányzati rendszer kialakulását,³⁵ az állapítható meg, hogy a szisztema kulcsfogalmi a decentralizáció elve³⁶ és az autonómia minél teljesebb elismerése volt. Ugyanakkor az önkormányzati rendszer problémáit **több** dokumentum is elemezte³⁷, amelyek jelentős része a feladatelosztás kérdését szinte valamennyi mű és koncepció problémaként és megoldandóként érzékelte, amely feladatellátást a szakirodalom leginkább a „torz” és „befejezetlen” jelzőkkel illetett. Az összefoglaló munkák kiemelték az államigazgatási és önkormányzati feladatok csaknem mechanikus szétválasztását, és azt, hogy különösen az ágazati feladatokat érintette az a probléma, hogy az önkormányzatokat az állam mintegy eszközként használta a feladatellátás korszerűsítéséhez. Ugyanakkor e körben lényeges tényező, hogy az elosztandó feladatok mindenkor államiak voltak, amelyeket az állam saját maga oszthat el az egyes szervei, azaz az államigazgatás és a helyi önkormányzatok között.³⁸

A 2012-ben hatályba lépett Alaptörvény új szempontból szabályozta a helyi önkormányzatokat és az ezzel elentétes álláspont tehát figyelmen kívül hagyja, hogy a helyi önkormányzatok szintén az állam szervei, amelyet a jelenleg hatályos Alaptörvény az eddigiéknél is pontosabban határoz meg, amikor az államszervezet részeként tárgyalja ezeket. A korábbi alkotmány alapján ugyan voltak bizonyos viták,

amelyet a helyi önkormányzatokkal kapcsolatos alapjogok deklarálása is erősített, azonban ezen alapjogokat sem vette át ebben a formában az Alaptörvény, így valójában ezen érvenek az Alaptörvény, illetve a helyi önkormányzatok helyzete szempontjából nincs helye.³⁹

2011 után az oktatásban végrehajtott koncentráció, amelyet követően a helyi önkormányzatok egy ideig differenciált jelleggel, de működtetői szerepet kaptak vagy kaphattak, és az állam az eddigi ágazati irányító, közhatalmi jogkörei mellett közvetlenül is vállalta az intézményfenntartás megoldását, valójában az új típusú államfelfogást tükrözi és igazodik az államszervezési elvekhez. Figyelemmel arra, hogy az ellátandó feladat, azaz oktatás mindenképpen állami jellegű, így valójában az államszervezési elvek közötti választást határozta meg a módosítás.

A módosítás több szempontból is értékelhető. Ilyen mérőszám lehet az állami szerepvállalás körében is említett részvétel aránya vagy az iskolaelhagyók száma vagy a társadalom elégedettsége avagy elégedetlensége, illetve az oktatás minősége.⁴⁰ Ez utóbbinak a mérése azonban bizonyosan kívül esik a közigazgatási szempontokon és kizárólag hosszabb időtávban elemezhető és a jó állam jelentésekből levont társadalmi elégedettségcsökkenés is inkább indikátor lehet, mintsem közigazgatás által értékelhető elem. Az objektív mutatók, mint a részvétel aránya és más tényezők alapján az állam kétségkívül ellátja ezen feladatot, míg más mutatók és elemek megváltozása csak hosszabb, akár évtizedes időtávból változhat,

ahogyan erre Coombs is utalt a társadalmi hatások jelentkezésekor⁴¹.

E körben inkább olyan kérdések vehetők fel, mint a Klebelsberg Központ és a tankerületi központok, mint szervezeti forma megfelelően biztosítja-e a feladatellátást vagy esetleg a helyi önkormányzatoknak érdemes-e ismét több szerepet biztosítani, avagy ezzel ellentétben például az óvodai ellátást is átszervezni az államhoz. Emellett érdemes magyarázatot találni arra is, hogy a nem állami fenntartású intézmények egyre kedveltebbek a társadalom körében.

A válaszokat illetően úgy vélem, hogy a Központ-tankerületi megoldás bevezetése óta még annyi idő sem telt el, mint a KLIK átszervezésekor és érdemes azt is figyelembe venni, hogy a gyors átszervezések önmagában is elbizonytalanító jellegűek és megterhelik a szervezetet. Így e tekintetben a rendszer megőrzése javasolható az esetleges problémák ellenére is, amelyet úgymond finomhangolásokkal lehet megkísérelni orvosolni, de semmiképpen újabb strukturális reformmal.

1 Jelentés a magyar közoktatásról. 1997. <http://regi.ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar/4-1-kozoktatas-iranyitas> (2019. július 25-i letöltés)

2 Szüdi János: Kommentár a köznevelési törvényhez. Complex Kiadó, Budapest 2012. 17-18. o.

3 Nkt. 2. § (3) bekezdés.

4 Nkt. 4. § 1. pont.

5 - a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény módosításáról szóló 2012. évi CXXIV. törvény
- a köznevelési feladatot ellátó egyes önkormányzati fenntartású intézmények állami fenntartásba vételéről szóló 2012. évi CLXXXVIII. törvény

- a fővárosi és megyei kormányhivatalok működésével összefüggő törvények, valamint a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó tör-

vények módosításáról szóló 2012. évi CCX. törvény

- a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény módosításáról szóló 2013. évi LV. törvény

- egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról szóló 2013. évi CCXLV. törvény

- egyes oktatási tárgyú törvények módosításáról szóló 2014. évi XXXVI. törvény

- a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény módosításáról szóló 2014. évi CV. törvény

- a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény módosításáról szóló 2015. évi LXV. törvény

- Magyarország 2017. évi központi költségvetésének megalapozásáról szóló 2016. évi LXVII. törvény

- az oktatás szabályozására vonatkozó és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2016. évi LXXX. törvény

- a központi hivatalok felülvizsgálatával és a járási (fővárosi kerületi) hivatalok megerősítésével összefüggő egyes törvények módosításáról, valamint egyes költségvetési szervek feladatainak átadásáról szóló 2016. évi CIV. törvény

- az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi CXXVI. törvény

- az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvény és a közigazgatási perrendtartásról szóló törvény hatálybalépésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2017. évi L. törvény

- az oktatás szabályozására vonatkozó és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2017. évi LXX. törvény

- az oktatási nyilvántartásról szóló 2018. évi LXXXIX. törvény

- a közneveléssel összefüggő egyes törvények módosításáról és a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény hatályon kívül helyezéséről szóló 2019. évi LXX. törvény

6 Járási szintre került például a rendkívüli szünet elrendelése (Nkt. 30. § (1) bekezdés), a tankötelesek nyilvántartása (Nkt. 45. § (8) bekezdés), tanuló igazolatlan mulasztásával kapcsolatos feladatok (Nkt. 45. § (9) bekezdés), a tanulmányok külföldön történő folytatásával kapcsolatos egyes szabályok (Nkt. 91. § (1)-(2) bekezdés). Lásd még Szüdi: i. m. 284. o.

7 Lásd a 2012. évi CXXIV. törvényhez fűzött általános indokolást.

8 2012. évi CXXIV. tv. 8. §.

9 3050/2013. (II. 28.) AB végzés ABH 2013. 5. 284-287.

10 <https://2010-2014.kormany.hu/download/4/d1/20000/Sz%C3%A9n%20K%C3%A1t%C3%A1n%20Terv.pdf> (2019. július 28-i letöltés)

11 Asztalosné Zupcsán Erika: Változás vagy változtatás – Adalék a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) átalakításáról. Új Magyar Közigazgatás, 2017. 2. sz. 22-28. o.

12 Péteri Gábor: Újraközpontosítás a közoktatásban. http://epa.niif.hu/01500/01551/00067/pdf/EPA01551_educatio_14_01_013-025.pdf (2019. július 30-i letöltés)

13 2012. évi CLXXXVIII. törvényhez fűzött általános indokolás.

14 2012. évi CLXXXVIII. tv. 24. § (6) bekezdés.

15 2012. évi CCX. törvény

16 2012. évi CCX. törvény 46. §.

17 2013. évi CCXLV. tv. 53. § és az ahhoz fűzött részletes indokolás.

18 2014. évi XXXVI. törvény.

19 2014. évi XXXVI. tv. 11-12. §.

20 2014. évi CV. tv. 20-22. §.

21 2015. évi LXV. tv. 7-8. §.

22 2015. évi LXV. tv. 13. §.

23 Nkt. 74. § (2) bekezdés.

24 Asztalosné Zupcsán i. m. 22.

25 2016. évi CIV. tv. 1. §

26 2016. évi CXXVI. tv. 17-19. §.

27 2017. évi L. tv. 382. § (11)-(12) bekezdés.

28 2017. évi LXX. tv. 15-16. §

29 2018. évi LXXXIX. tv. 13. §.

30 2019. évi LXX. tv. 33. § (1) bekezdés g) pontja.

31 2019. évi LXX. tv. 24-25. §.

32 Kaltenbach Jenő: Az önkormányzati felügye-

let. Universum Kiadó, Szeged 1991. 206. o.

33 Szüdi: i. m. 278. o.

34 Szüdi: i. m. 296. o.

35 A vonatkozó szabályanyagról lásd Árva Zsuzsanna: A közigazgatás quasi bíraskodási tevékenysége. Debreceni Egyetemi Kiadó 2014. 153-157. o.

36 Balázs István (szerk.): Közigazgatás-elmélet. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2017. 63-67. o.

37 Például Belügyminisztérium Önkormányzati Munkacsoport: A helyi önkormányzati rendszer fejlesztésének fő irányai. In: Csefkó Ferenc (szerk.): A magyar önkormányzati rendszer továbbfejlesztése. Magyar Önkormányzati Szövetségek Társulása, Budapest 2001. 233-236. o.

38 Belügyminisztérium: Vitaanyag a helyi önkormányzati rendszer továbbfejlesztésének irányairól. 6. o. [http://www.bm.gov.hu/web/portal.nsf/index/950B8E5B10446B5DC1257298002C6FBC/\\$file/vitaanyag.pdf?OpenElement](http://www.bm.gov.hu/web/portal.nsf/index/950B8E5B10446B5DC1257298002C6FBC/$file/vitaanyag.pdf?OpenElement) (2011. április 5-i letöltés)

39 Árva Zsuzsanna: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez. Wolters Kluwer, Budapest 2013. 391-394. o.

40 Kaiser Tamás (szerk.): Jó Állam Jelentés 2018. Dialog Campus Kiadó, Budapest 2018. 38-39. o. https://joallamjelentes.uni-nke.hu/2018_pages/pdf-serve/non-compress/web_PDF_JAJ_2018.pdf (2019. augusztus 1-i letöltés)

41 Coombs, Philip H: Az oktatás világválsága. Tankönyvkiadó, Budapest 1971. 1-14. o.

AD HOC

Dr. Szécsi András

igazságügyi orvosszakértő, Nemzeti Szakértő és Kutató Központ

Könyvismertetés

–

Julesz Máté: Az egészséghez fűződő jog

Medicina Könyvkiadó, Budapest,
2021

Julesz Máté idén megjelent harmadik kötete a pótanyaság, az egészséghez való jog, a daganatos betegségekért járó kártérítés, és a COVID-19 világjárvány kapcsán kialakult betegjogi korlátozások kérdésével foglalkozik. A szerző a korábbi művei esetében már megszokott jogi mélységben és részletességgel vizsgálja, majd szemlélteti többek között azt a nem mindennapi helyzetet, amely 2020-ban mind az orvosok, mind a betegek számára új időszámítást jelentett jogaik érvényesítése szempontjából. A könyv koronavírus-sal kapcsolatos fejezete kifejezetten azoknak az orvosoknak ajánlott, akik napról napra szembesülnek a világjárvány miatti betegjogi korlátozásokkal,

és eközben a számukra kevésbé ismert jogi terepen végrehajtói, alkalmazói is egyben az intézkedéseknek. Ajánlott továbbá azon jogászoknak, akik a jelenben vagy akár a jövőben a betegjogok korlátozásának következményeit vizsgálják és értékelik.

Az alapvető betegjogok korlátozására számos esetben volt szükség ahhoz, hogy egy rendkívül fontos alapjog: az egészség védelme érvényre jusson, a járványügyi intézkedések pedig hatáson szolgálják a vírus terjedésének lassítását. A kezdetektől fogva láthatóvá vált, és felismerésre került, hogy az egészségügyi intézmények, kórházak, háziorvosi rendelők és várótermek a járvány terjedése szempontjából kiemelten veszélyeztetett helyek, így az ott megforduló betegek és az egészségügyi személyzet létszámának minimalizálása, mozgásának szabályozása, és nem ritkán tilalma vált szükségessé. Ez a mindennapokban csak az alapvető betegjogok jelentős korlátozása, sokszor sérelme mellett volt lehetséges. A hónapokig elmaradt vizsgálatok, az elhalasztott műtétek a beteg számára az egészségkárosodás, az orvosok számára pedig a szakmai szabályok érvényesítése szempontjából jelentettek fokozott kockázatot. A látogatási rend szabályozásának egy speciális esete, az akár koronavírus-fertőzés következtében haldokló hozzátartozó látogatási tilalma esetében szintén újszerű, eddig nem tapasztalt korlátozás, mely nemcsak a családtagokban, hanem az egészségügyi dolgozóknak is belső feszültség forrása lehet, amely terhetek tovább nehezíti, hogy az intézkedések végrehajtói, az orvosok és ápolósze-

mélyzet a zavaros, sokszor napról-napra változó, frissülő jogszabályi háttér mellett döntésük következményeit, jogszerűségét sem ismerhették. Éppen ezért esszenciális, a könyvben külön fejezetet kapott probléma az egészségügyi szolgáltatók polgárjogi felelősségének ismertetése, tisztázása a járványhelyzet idején. A szerző fentiekkel kapcsolatban kitér többek között az állam kártérítési kötelezettségének kérdéskörére, nevezetesen arra, hogy fizet-e a késlekedő állam a COVID-19 megbetegedésért? Külön fejezetek tárgyalják az adatvédelem, a tájékoztatási kötelezettség és a karantén orvosjogi kérdéseit, valamint kiemelt figyelmet kap az oltás allokálásának problematikája, és a szándékos leköpes, leköhögés következtében átadott, a becsületsértéstől akár a súlyos következményekkel, esetenként halállal járó fertőzés büntető- és polgárjogi megítélésének ismertetése, korábbi évek hazai és nemzetközi bírói gyakorlata során született ítéletek, esetek részleteit bemutatva.

A póttanyaság (béranyaság, dajkanyaság) kérdéseit a szerző földrajzi bontásban tárgyalja, a kérdés magyarországi megítélését többek között a posztkommunista országok, a harmadik világ, távol- és közel-keleti országokban kialakult gyakorlat mentén szemlélteti. Teret kap az eltérő országok vallási-, kulturális megítélés közötti különbsége, amely érthető módon a jogi és orvosi szabályozást is érinti.

A daganatos betegségek miatti kártérítés fejezete a probléma alapvetéseinek, lelki motivációjának ismertetését

követően részletesen is érint két speciális betegcsoportot, a dohányzás miatt kialakult daganatos betegek és az azbeszt okozta rákos megbetegedés áldozatainak polgárjogi kérdéseit. Utóbbi téma különösen napjainkban jelentős, hiszen a közelmúltban számos azbeszt miatti késői károsodás került bírósági elé, amely ügyekben sok esetben még a mai napig nem született megnyugtató ítélet. A polgári perek során a bizonyítás érdekében számos szakma, köztük orvosi területek jeles képviselői adtak szakvéleményt, az ügyek ismertetése, a tanulságok levonása is a fejezet részét képezi.

Az egészséghez való alkotmányos jog, tematikáját tekintve a COVID-19 világjárvány aspektusait taglaló fejezet előtt helyezkedik el, mintegy rövid előzményként megágyazva a fentiekben már részletezett, aktualitásokkal övezett témának.

A könyv hiánypótló alkotás, utat mutat egy olyan terepen, ahol a gyakorló orvos kevésbé járatos, döntésének ugyanakkor előre sokszor felmérhetetlen kockázatát, terhét maga kénytelen viselni. Utat mutat egy olyan világban, ahol egy betegjog korlátozása hatásos eszköz, hogy egy másik érvényre jusson. A szerző röviden, ugyanakkor a munka terjedelméhez mérten a lehető legtöbb témát érintve, és ismertetve próbál segítséget nyújtani az olvasóknak. Jogászoknak és orvosoknak – más-más okból – alapvető, tömör, mégis széles spektrumú és közérthető olvasmány.